

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Передрукуювання дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позиції авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе

відповідальність рекламодавці.

Свідоцтво KB № 17595-6445ПП від 28.03.2011 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпровський державний

аграрно-економічний університет,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21 листопад 2018 р.

У НОМЕРІ:

Катан А. І., Плахотник М. С.

Прибутковість комерційного банку та її підвищення 3

Корнійчук Г. В.

Концептуальна модель системи діагностики

фінансового потенціалу підприємства 7

Недашківська Т. М., Гамалій І. П.,

Камінецька О. В., Комарова Н. В.

Планування сталого землекористування

радіаційно забруднених ґрунтів агроландшафтів

на топологічному рівні (на прикладі

Білоцерківського району Київської області) 15

Анисенко О. В., Рощенко В. А.

Сучасний стан розвитку державної

топографо-геодезичної мережі України 22

Воронкова Т. Є., Гурова К. Г.

Підприємницький університет: інтеграція освіти,

науки, бізнесу 28

Красовська О. Ю.

Алгоритм процесу маркетингового дослідження 34

Ступень Р. М.

Напрями організаційно-економічного регулювання

ринку сільськогосподарських земель в Україні 40

Грещук Г. І.

Еколого-економічні особливості регулювання

землеустрою в контексті сталого розвитку 46

Самошкіна О. А.

Бюджетні видатки як інструмент економічного

зростання 50

Лазебник Ю. О.

Формування системи статистичних показників

оцінювання якості зайнятості в Україні 57

Полторах А. С., Зайко А. О.

Методологічні засади систематизації фінансової

безпеки держави 65

Баран О. Р.

Організаційно-економічні особливості організації

території сільськогосподарських підприємств

на агроландшафтній основі 72

Журнал включено до переліку наукових фахових видань

України, в яких можуть публікуватися результати

дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів

доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від

27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р.

«Про внесення змін до переліку наукових фахових видань

України», наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного

аграрно-економічного університету 15.11.2018 р.

Підписано до друку 15.11.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 9,9. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1511/2

© АгроСвіт, 2018

CONTENTS:

Katan L., Plachotnik M. PROFITABILITY OF A COMMERCIAL BANK AND ITS INCREASE	3
Kornijchuk H. THE DIAGNOSTIC SYSTEM CONCEPTUAL MODEL OF THE ENTERPRISE FINANCIAL POTENTIAL	7
Nedashkivska T., Gamalij I., Kaminetska O., Komarova N. PLANNING OF SUSTAINED LANDSCAPING OF RADIATION POLISHED AGROLANDSHAFT GROUPS ON THE TOPOLOGICAL LEVEL (BY THE EXAMPLE OF BILOTSEKIV DISTRICT OF THE KYIV REGION)	15
Anisenko O., Roshchenko V. THE CURRENT STATE OF THE STATE TOPOGRAPHIC AND GEODETIC NETWORK OF UKRAINE	22
Voronkova T., Gurova K. ENTERPRISE UNIVERSITY: INTEGRATION OF EDUCATION, SCIENCE, BUSINESS	28
Krasovska O. ALGORITHM FOR THE PROCESS OF MARKETING RESEARCH	34
Stupen R. DIRECTIONS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC REGULATION OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE	40
Hreshchuk H. ECOLOGICAL AND ECONOMIC FEATURES OF REGULATION OF LAND MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	46
Samoshkina O. BUDGET EXPENDITURES AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC GROWTH	50
Lazebnik Iu. FORMATION OF STATISTICAL INDICATORS SYSTEM FOR EVALUATION OF EMPLOYMENT QUALITY IN UKRAINE	57
Poltorak A., Zaiko A. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STATE'S FINANCIAL SECURITY SYSTEMATIZATION	65
Baran O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE TERRITORY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON AGROLANDSCAPE BASIS	72

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 336.71

Л. І. Катан,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів та банківської справи,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

М. С. Плахотник,

студент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.3

ПРИБУТКОВІСТЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ТА ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

L. Katan,

Doctor of Economic Sciences, professor Head of the Department of Finance and Banking,
Dnipro State Agrarian and Economic University

M. Plachotnik,

Student, Dnipro State Agrarian and Economic University

PROFITABILITY OF A COMMERCIAL BANK AND ITS INCREASE

У статті досліджено сутність та особливості прибутковості комерційного банку. Досліджено різноманітні погляди науковців стосовно визначення сутності поняття "прибутковість комерційного банку", а також визначено пріоритетні напрями стосовно шляхів підвищення прибутковості комерційного банку. Встановлено, що прибутковість комерційного банку виступає фінансовим результатом діяльності комерційного банку в контексті перевищення доходів над його витратами. Прибутковість комерційного банку також має залежність не тільки від різниці між доходами і витратами, а й від капіталу комерційного банку, який дозволяє постійно збільшувати темпи приросту прибутку. Зауважимо, що прибуток і капітал комерційного банку виступають взаємопов'язаними величинами, які доповнюють один одного. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що нерозподілений прибуток виступає елементом власного капіталу комерційного банку. Прибутковість комерційного банку відіграє важливу роль як у діяльності самих банків, так і у фінансовій системі країни. Підтримка достатнього рівня прибутковості є важливою умовою ефективної діяльності банку. Без достатнього рівня прибутковості банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, тому вирішення проблем прибутковості повинно мати найвищий пріоритет у роботі керівництва банку.

Підвищення прибутковості комерційного банку надзвичайно актуальне питання в умовах економічної нестабільності в Україні, тому забезпечення прибутковості комерційного банку можливе, в умовах виконання таких принципів генерації активів та пасивів на основі надійності, ліквідності і прибутковості розподілу банківських ресурсів.

This article explores the essence and features of the profitability of a commercial bank. Different views of scientists concerning the definition of "profitability of a commercial bank" are investigated, as well as priority directions concerning ways to increase profitability of a commercial bank are determined. It is established that profitability of a commercial bank is a financial result of a commercial bank activity in the context of excess of income over its expenses. The profitability of a commercial bank also depends on not only the difference between income and expense, but also the capital of a commercial bank, which allows you to constantly increase the rate of profit growth. Please note that the profit and capital of a commercial bank are interconnected quantities that complement each other. We consider it necessary to emphasize that undistributed profit serves as an element of the equity of a commercial bank. The profitability of a commercial bank plays an important role both in the activities of banks themselves and in the financial system of the country. Support for a sufficient level of profitability is an important condition for the effective operation of the bank. Without sufficient profitability the bank can not perform its functions and perform customer service; consequently, the solution to the problems of profitability should have the highest priority in the management of the bank.

Increasing the profitability of a commercial bank is a very topical issue in the context of economic instability in Ukraine, therefore, the profitability of a commercial bank can be ensured taking into account the following principles of formation of assets and liabilities on the basis of reliability, liquidity and profitability of distribution of bank resources.

In crisis economic conditions, an important element of its functioning is the provision of profitable business to a commercial bank. Profitability is vital for creating the required reserve funds, motivating employees and managing for expanding and improving operations, reducing costs and improving the quality of services provided, as well as for the effective implementation of future emissions and, as a result, increasing capital allows you to increase volumes and improve quality provided services.

Ключові слова: банк, прибутковість, шляхи підвищення, рентабельність, методи, елементи, ефективність.

Key words: bank, profitability, ways to increase, profitability, methods, elements, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Враховуючи те, що банки виступають регуляторами грошового обігу, а також посередниками в процесі акумуляції і перерозподілу гро-

шових коштів, банкам потрібно постійно здійснювати моніторинг питання оптимізації структури доходів і збільшення ліквідності, адже в мінливих умовах зовнішнього середо-

вища, яке має безпосередній вплив на діяльність фінансового сектора економіки це питання є надзвичайно актуальним. У кризових умовах сьогодення значна частина банківських установ була вимушена призупинити свою діяльність. В умовах сьогодення велика кількість банків зупинили свою діяльність, значно зменшилась пропозиція по депозитам, спостерігається ріст відсоткових ставок по кредитах. Вищенаведене має значний вплив на прибутковість банку та вимагає від банківської установи покращення ефективності діяльності, розробку та вдосконалення теоретико-методичних аспектів забезпечення фінансової стійкості за рахунок ефективнішого використання банківських інструментів та послуг. Оскільки прибуток виступає одним із ключових елементів, що характеризує фінансові результати діяльності банку, а також є матеріальною основою функціонування і розрахунку рейтингу на банківському ринку то утримання його на достатньому рівні необхідно банківським установам для залучення нового капіталу, що дозволяє збільшити обсяги та підвищити якість пропонованих послуг, стимулює удосконалення операцій, зниження витрат і розвиток банківських технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретико-методологічних і практичних аспектів підвищення прибутковості комерційного банку присвятили свої наукові праці такі вчені: Бланк І.А., Криклій О.А., Волкова І.А., Калініна О.Ю., Ревич М.Я., Демчук Н.І., Мороз А.М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У відповідності із Законом України "Про банки та банківську діяльність" функцією банків є кредитування суб'єктів підприємницької діяльності та громадян за рахунок залучених та власних кредитних ресурсів, а також касове та розрахункове обслуговування суб'єктів господарювання, виконання валютних та інших банківських операцій [1].

Виходячи з вищенаведеного, наголосимо, що сучасні банківські установи виконують надзвичайно широкий спектр операцій та послуг. Головна мета функціонування банку, так само, як і будь якого господарюючого суб'єкта, ґрунтується на отриманні прибутку.

Бланк І.А. наголошує на тому, що прибуток є головною метою підприємницької діяльності; базою економічного розвитку держави; критерієм ефективності конкретної виробничої

діяльності; основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, що забезпечують розвиток підприємства; головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства; найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства; основним захисним механізмом від банкрутства [2, с. 12].

Аналізуючи сутність поняття "прибуток банку", встановлено, що велика кількість науковців пояснює його виходячи з понять бухгалтерського обліку.

Криклій О.А. та Маслак Н.Г. характеризують прибуток як виражений у грошовій формі дохід власника на вкладений капітал, плата за працю та ризик ведення підприємницької діяльності, що є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення такої діяльності [3, с. 9].

Волкова І.А. і Калініна О.Ю. трактують прибуток як збільшення власного капіталу в результаті фінансово-господарської діяльності, крім вилучень частки засновників із капіталу [4, с. 186].

Ревич М.Я. у своїй праці виокремлює ключові фактори впливу на прибутковість комерційного банку: раціональна структура комерційного банку, висока якість менеджменту та маркетингова активність, кадровий потенціал комерційного банку, мотивація праці банківського персоналу. Ключовим фактором впливу на прибутковість комерційного банку Ревич М.Я. визначив високу якість менеджменту та маркетингову активність [5, с. 75].

Зауважимо, що прибутковість виступає періодично відновлюваною можливістю комерційного банку, а також гарантією кредитоспроможності і його можливості вийти із скрутного становища.

Доходи, витрати і прибуток або збиток, чистий прибуток всі ці показники описують фінансовий стан банківської установи. Прибутковість комерційного банку генерується в результаті виконання кредитних, розрахункових, грошових операцій і інших різновидів діяльності комерційного банку.

Прибуток комерційного банку виступає категорією, що описує життєвий цикл виробничих та фінансових структур банківської діяльності в ході подолання кожного етапу їх розвитку, та безпосередньо залежить від певних факторів, які наведені на рисунку 1.

Фактори, які впливають на прибуток комерційного банку, є багаточисельними, але фактично, прибутковість банку залежить від доходів та витрат. Отже, для отримання правильної відповіді на питання удосконалення методів при-

бутковості значну роль відіграє дослідження проміжних показників — витрати, дохід, прибуток [7, с. 34].

У ході дослідження встановлено, що прибутковість комерційного банку виступає фінансовим результатом діяльності комерційного банку в контексті перевищення доходів над його витратами. Прибутковість комерційного банку також має залежність не тільки від різниці між доходами і витратами, а й від

капіталу комерційного банку, який дозволяє постійно збільшувати темпи приросту прибутку. Зауважимо, що прибуток і капітал комерційного банку виступають взаємопов'язаними величинами, які доповнюють один одного. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що нерозподілений прибуток виступає елементом власного капіталу комерційного банку.

Демчук Н.І. та Коваль А.М. стверджують, що прибутковість комерційного банку відіграє важливу роль як у діяльності самих банків, так і у фінансовій системі країни. Підтримка достатнього рівня прибутковості є важливою умовою ефективної діяльності банку. Без достатнього рівня прибутковості банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, тому вирішення проблем прибутковості повинно мати найвищий пріоритет у роботі керівництва банку. Фактично банківська діяльність заснована на довірі, і якщо підривається довіра до банку, то все інше руйнується дуже швидко [6, с. 22].

Для того, щоб визначити рівень прибутковості комерційного банку, важливо розрахувати такі показники:

1) адекватність регулятивного капіталу, надає інформацію стосовно здатності комерційного банку своєчасно і в повному обсязі здійснити розрахунки по зобов'язанням, які виникають із торговельних, кредитних чи інших операцій грошового характеру. Методика розрахунку: співвідношення регулятивного капіталу до активів банку (нормативне значення не менше ніж 10%);

2) рентабельність активів (ROA) характеризує внутрішню політику комерційного банку і результативність роботи менеджерів. Методи-

Зміна курсу валюти, зміна облікової ставки, загальні кризові явища, розміри обов'язкових резервів, податкове законодавство, зміна доходності за державними цінними паперами, стан міжнародних фондових і валютних ринків, конкуренція на ринку банківських послуг

ЗОВНІШНІ

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРИБУТОК КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

ВНУТРІШНІ

Банківські технології, ризиковість діяльності, ефективність використання банківських ресурсів, співвідношення доходів і витрат банку, середній рівень процентних ставок по кредитах наданих клієнтам й іншим банкам, зміна обсягу кредитних і депозитних операцій, структура кредитного портфеля, витрати по обслуговуванню внесків, розмір власного капіталу

Рис. 1. Фактори впливу на прибуток комерційного банку

Джерело: сформовано авторами на основі [3].

ка розрахунку наступна: співвідношення чистого прибутку до активів банку (нормативне значення не менше ніж 1%);

3) рентабельність капіталу (ROE) визначає ймовірний розмір чистого прибутку, що отримали б акціонери від інвестування капіталу, тобто ризику, на який вони йдуть, вкладаючи свої кошти із метою накопичення планового рівня прибутку. Розрахунок: співвідношення чистого прибутку до капіталу банку (нормативне значення не менше ніж 15%);

4) чиста процентна маржа (ЧПМ) показує здатність комерційного банку отримувати дохід, а саме диференціальний процентний дохід, у відсотках до чистих активів. Визначають як співвідношення чистого процентного доходу до активів банку (нормативне значення не менше ніж 4,5%);

5) чистий спред дає можливість здійснити оцінку різниці між рівнем процентних доходів і процентних витрат, віднесених до залишків виданих позик і залучених на платній основі депозитів (нормативне значення не менше ніж 1,25%) [3, с. 120].

Підвищення прибутковості комерційного банку надзвичайно актуальне питання в умовах економічної нестабільності в Україні. Саме тому, аналізуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що забезпечення прибутковості комерційного банку можливе, в умовах виконання таких принципів генерації активів та пасивів на основі надійності, ліквідності і прибутковості розподілу банківських ресурсів, а саме: перетворення фінансових коштів і цінних паперів, які не приносять доходів, у грошові кошти та високоліквідні при-

буткові активи; зменшення витрат, які не пов'язані із забезпеченням відтворення обігових коштів, розширенням кількості операцій і банківських послуг; беззаперечний продаж тих активів, котрі у існуючій кон'юнктурній ситуації фінансового ринку є непотрібними або нерентабельними; професіоналізм у сфері проведення операцій із купівлі продажу валютних коштів із врахуванням кон'юнктури всіх світових відкритих валютних ринків; перешкода переходу частини активів у дебіторську заборгованість та її зниження шляхом продажу її банкам, які здійснюють факторингові операції участь у перерозподілі високоліквідних активів як у самому банку, так і між банками.

Проте прибутковість комерційного банку залежна не лише від внутрішніх, а й від зовнішніх факторів, котрі генерують у собі різноманіття аспектів, а саме: ринкові котрі включають в себе: економічні передумови діяльності, існуючу актуальну техніку та технологію, обсяг реальних доходів населення, довіру суб'єктів господарювання і приватних осіб до банківської системи? демографічні фактори, структура ринку, конкуренція і попит та пропозиція на кредит, потенційну кредитоздатність позичальників, ціна на кредитні ресурси а також адміністративні, а саме: важелі державного регулювання, податкова система, фінансова та грошово-кредитна система, механізм розподілу прибутку та ін.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, здійснивши дослідження сутності прибутковості комерційного банку та можливих заходів стосовно її підвищення, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що в кризових умовах господарювання забезпечення рентабельної діяльності комерційного банку виступає важливим елементом для його функціонування. Прибутковість виступає показником, який характеризує стійкість банківської установи. Прибутковість є життєво необхідною задля створення необхідних резервних фондів, мотивації персоналу і керівництва до розширення та вдосконалення операцій, скорочення витрат та покращення якості послуг, які надаються, а також для результативного здійснення наступних емісій та відповідно збільшення капіталу, що надає можливість розширювати обсяги та покращувати якість наданих послуг.

Література:

1. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від

20.09.2001 № 2740-III за ред. від 19.05.2011 № 3394-VI. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

2. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 1998. — 543 с.

3. Криклій О.А. Управління прибутком банку: монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. — 136 с.

4. Волкова І.А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посібник / І.А. Волкова, О.Ю. Калініна. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 519 с.

5. Ревич М.Я. Стратегії управління прибутковістю банків / М.Я. Ревич // Вісник Української академії банківської справи. — 2013. — № 2 (35). — С. 75—80.

6. Демчук Н.І. Управління грошовою позицією та обов'язковими резервами банку / Н.І. Демчук, А.Н. Коваль // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". — 2017. — № 2 (24). — С. 22—28.

7. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. / За ред. д-ра екон. наук А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001) The Law of Ukraine "About banks and banking activities" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua> (Accessed 10 Oct 2018).

2. Blank, I. A. (1998), *Upravlenie pribyl'ju* [Profit management], Nika-Centr Jel'ga, Kyiv, Ukraine.

3. Kryliy, O.A. and Maslak, N.G. (2008), *Upravlinnia prybutkom banku: monohrafiia* [Bank Profit Management: Monograph], DAB "Oasis NBU", Sumy, Ukraine.

4. Volkova, I.A. and Kalinin, O.U. (2009), *Bukhhalters'kyj oblik u bankakh: navch. posibnyk* [Accounting in banks: Teach. Manual], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Revich, M.Y. (2013), "Strategies for profitability management of banks", *Visnyk Ukrain's'koi akademii bankivs'koi spravy*, vol. 1, pp. 75—80.

6. Demchuk, N.I. and Koval, A.N. (2017), "Management of the money position and obligatory reserves of the bank", *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal "Internauka"* vol. 2, pp. 22—28.

7. Moroz, A. M. Savluk, M. I. and Pukhovkina, M. F. (2000), *Bankivski operatsii: pidruchnyk* [Banking operations: a textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.

УДК 336.01:336.6

Г. В. Корнійчук,
к. е. н., докторант, ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААНУ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.7

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Н. Kornijchuk,
PhD in Economics, doctoral student of NSC "Institute of Agrarian Economy" NAASU

THE DIAGNOSTIC SYSTEM CONCEPTUAL MODEL OF THE ENTERPRISE FINANCIAL POTENTIAL

У статті висвітлено результати якісного аналізу та узагальнення сучасного теоретичного базису управління фінансовим потенціалом підприємства та авторські обґрунтування концептуальної моделі формування системи його діагностики. Аргументовано, що діагностика фінансового потенціалу є важливим та необхідним елементом ефективної системи управління процесами його формування та використання.

Обґрунтовано алгоритм формування системи діагностики фінансового потенціалу. Визначено необхідні передумови його практичної реалізації: урахування специфіки господарської діяльності підприємства, рівня розвитку фінансового потенціалу, врахування тенденцій і динаміки зовнішнього економічного оточення.

Авторська модель діагностики фінансового потенціалу дозволяє оперативно відслідковувати динаміку та тенденції процесу його формування і використання, завчасно встановлювати небажані відхилення від запланованого тренду, своєчасно адаптуватися до можливих змін в економічних умовах функціонування підприємства.

The article highlights the results of qualitative analysis and the enterprise's financial potential management modern theoretical basis generalization and the author's substantiation of its diagnostic system conceptual model formation. It is argued that financial potential diagnostics is an important and necessary element of an effective system for managing the formation processes and use.

The algorithm of forming a system of financial potential diagnostics is substantiated. The necessary prerequisites for its practical implementation are determined: taking into account the specifics of the enterprise economic activity, the level of financial potential development, taking into account the trends and dynamics of the external economic environment.

The author's model of the financial potential diagnostics allows fast monitoring of the dynamics and trends of its formation process and use, to set up in advance the undesirable deviations from the planned trend, to adapt in time to possible changes in the economic conditions of the enterprise operation.

The methodical tools choice is expedient to carry out in the contour of the following methods: quantitative (index, balance absolute and relations of quantities, elimination, rows of dynamics); qualitative (comparison, expert assessments, construction of a system of indicators, substantiation and systematization of factors, generalization, elimination); financial-economic analysis (coefficient, horizontal, vertical, trend, comparative, DuPont system); economic and mathematical (factor, correlation, regression and discriminant analysis; linear and nonlinear programming).

Standardized algorithm availability for diagnosing financial potential allows quickly tracking the dynamics and trends of its formation and using process, to set up unwanted deviations from the planned trend in advance, to adapt in time to possible changes in the economic conditions of the enterprise operation.

The development and implementation of the financial potential diagnostics system on the basis of the proposed conceptual model should be made taking into account the specifics of enterprises economic activity, the level of development of its financial potential, as well as trends and dynamics of the external economic environment.

Permanent diagnostics of the company's financial potential is an important and necessary element of an effective system for managing the processes of its formation and use.

Ключові слова: концептуальна модель, фінансовий потенціал, фінансові ресурси, діагностика, методи та інструменти діагностики, аналіз, підприємство.

Key words: conceptual model, financial potential, financial resources, diagnostics, diagnostics methods and tools, analysis, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динаміка економічного розвитку визначається наявністю та ефективністю використання обмежених економічних ресурсів. З роз-

витком соціально-економічних систем суттєво змінюється місце і роль у відтворювальному процесі окремих з них. На нинішньому етапі розвитку вітчизняної економіки домінує

значення мають фінансові ресурси. Від їх наявності та умов доступу до зовнішніх джерел формування залежить конкурентоспроможність, перспективний економічний розвиток та ефективне функціонування кожного підприємства. Вирішення цього завдання базується на формуванні та раціональному використанні фінансового потенціалу, перманентна діагностика якого є важливим елементом сучасного фінансового менеджменту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що нині теорії та методології управління фінансовим потенціалом приділяється значна увага вітчизняних та зарубіжних вчених. У контексті тематики цієї статті варто акцентувати увагу на результати дослідження В. Бикової, О. Гудзь, Ю. Гудзь, М. Дем'яненка, І. Зеліско, В. Кивачука, О. Непочатенко, П. Стецюка, Н. Трусової, Н. Танклевської [1—10]. В роботах цих вчених розкриваються такі аспекти проблеми як економічна суть та складові фінансового потенціалу, методи та прийоми його оцінки, формування концептуальних основ та ефективних механізмів управління фінансовим потенціалом. Досить глибоко розроблена і методологія фінансової діагностики. Проте такий її аспект, як діагностика фінансового потенціалу в науковій літературі представлений варіативно та не досить повно, залишаючи її методологію на професійну компетенцію менеджерів підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у проведенні критичного аналізу сучасної теоретичної платформи управління фінансовим потенціалом підприємства в контексті обґрунтування концептуальної моделі формування системи його діагностики.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління фінансовим потенціалом підприємства реалізується через раціональні та ефективні управлінські рішення. Для їх прийняття менеджери повинні володіти оперативною, релевантною та достовірною інформацією про реальний стан справ у зовнішньому економічному оточенні та внутрішньому становищі підприємства, а також про можливий їх небажаний вплив на тенденції розвитку об'єкта управління. Своєчасне виявлення такого впливу дозволяє зав-

часно внести відповідні корективи та адаптуватися до змін. Особливо це важливо у короткостроковому аспекті, коли несвоєчасна управлінська реакція на зміни може призвести до помітних негативних наслідків. Одним із найбільш ефективних інструментів вирішення цього актуального питання є фінансова діагностика.

Для формування ефективної системи фінансової діагностики існує необхідність визначення основного термінологічного апарату у цій предметній сфері. Аналіз показує, що термін "діагностика" немає однозначності в інтерпретації його економічного змісту окремими авторами. Найбільш представницькою є позиція, прихильники якої при визначенні економічного змісту діагностики акцентують увагу на практичних аспектах. Так, А.А. Бачурін розглядає діагностику як аналіз та оцінку економічних показників роботи організації на основі вивчення окремих результатів й неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив її розвитку і наслідків поточних управлінських рішень [11, с. 84]. На думку Т.Б. Бердникова та В.І. Титова, діагностика — це процес встановлення та вивчення ознак, які впливають на виробничу діяльність підприємства; вимірювання основних характеристик, які відображають стан машин, приладів, технічних систем, економіки та фінансів господарюючого суб'єкта для передбачення можливих відхилень від стійких та стандартних значень, а також запобігання порушень нормального режиму роботи" [12, с. 9; 13, с. 28].

Окремі автори розглядають діагностику як частину теоретико-методологічного базису дослідження. Наприклад, Н.Г. Гавриленко вбачає в діагностиці "вчення про методи та принципи розпізнавання дисфункцій і постановки діагнозу ... аналізованому об'єкту з метою підвищення ефективності його функціонування та життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного нерегульованого ринку" [14, с. 11].

Найбільш прийнятною, на нашу думку, є позиція тих авторів, які розглядають діагностику і як систему наукових знань, і як область практичної діяльності, "що мають на меті дослідження економічних процесів, виявлення сильних та слабких сторін підприємства, визначення способів покращення ситуації, що склалася. Процес діагностування пов'язаний з встановленням характеру порушень нормального ходу економічних процесів на основі типових ознак, характерних для конкретного порушення" [15, с. 112].

У функціональному плані економічна діагностика досить часто отожднюється з економічним аналізом, або розглядається як його складова. Так, І.А. Ліберман називає діагностику ситуаційним аналізом, вказуючи на те, що "це перший вид аналізу, що визначає ситуації, в яких знаходиться підприємство, тобто виявляє обставини, які впливають на весь хід його виробничої, господарської та фінансової діяльності" [16, с. 36]. У спеціальній літературі навіть з'явився вираз "діагностичний аналіз", що інтерпретується як "спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу економічних процесів на основі типових ознак, властивих тільки даному порушенню". При цьому він "може виступати в якості попереднього етапу при аналізі сильних та слабких сторін організації, погрозу та її можливостей у формуванні стратегії" [11, с. 84]. У цьому контексті цілком обгрунтованою є позиція тих авторів, які вважають що "з практичної точки зору діагностика являє собою агрегований синтетичний висновок про стан досліджуваного об'єкта, який формулюється на основі різної аналітичної інформації, її синтезу і зіставлення". Тому "основна відмінність діагностики від аналізу полягає в її цільовій спрямованості на виявлення відхилень від заданих цільових орієнтирів розвитку, виявлення локальних і системних причин втрати стійкості латентного або явно-го характеру" [17].

Широка варіація поглядів характерна і для визначення фінансової діагностики. Її розглядають як: "функцію, яка через інформацію пов'язує дослідника з ринками, споживачами, конкурентами, зі всіма елементами зовнішнього середовища та безпосереднього оточення" [18]; "аналітичну процедуру, що має на меті встановити "хворі точки" фінансового механізму підприємств, передбачити на основі тенденцій, що спостерігаються, можливий розвиток подій, розробити необхідні управлінські рішення ... Основна задача діагностики фінансового стану підприємства полягає в постановці діагнозу його фінансового здоров'я і розробці заходів з оздоровлення" [19, с. 3]; "частину фінансового аналізу, націлену на вивчення ступеня ризику" [20]; "процес ідентифікації стану, встановлення діагнозу і прийняття рішення щодо заходів, яких необхідно вжити для підтримки об'єкта в належному робочому стані" [21] або "встановлення і вивчення характеристик, факторів, які характеризують стан об'єкта з метою визначення можливих відхилень, причин їх виникнення й

ліквідації основних порушень в його нормальному функціонуванні" [22].

Підсумовуючи та узагальнюючі проаналізовані вище підходи ми розглядаємо діагностику фінансового потенціалу підприємства як важливий і необхідний елемент фінансової діагностики, що дозволяє досліджувати взаємозв'язок між окремими узагальнюючими показниками формування та використання фінансового потенціалу, відслідковувати динаміку та тенденції цього процесу, завчасно виявляти відхилення від бажаної траєкторії розвитку та формувати рекомендації щодо забезпечення балансу чинників динамічної фінансової рівноваги його розвитку.

Розкриття економічного змісту діагностики дозволяє визначитись з її цільовою орієнтацією, яка нині немає чіткої та однозначної ідентифікації. Основною метою фінансової діагностики окремі автори розглядають "виявлення змін у стані об'єкта в просторово-часовому аспекті" [23], визначення місця, яке займає підприємство в загальному економічному просторі, його поточних виробничих можливостей, споживаних ресурсів [16, с. 36]; "оцінку достовірності поточного фінансового обліку та звітності", що "дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки у дисфункціях менеджменту, а потім переходити до побудови пояснювальної і прогностичної моделей функціонування та розвитку підприємства, здійснюючи при цьому попередження його банкрутства" [24]; встановлення та вивчення ознак, вимір основних характеристик, що відображають стан ... фінансів господарюючого суб'єкта, для передбачення можливих відхилень від стійких, середніх, стандартних значень і запобігання порушенням нормального режиму роботи [12]. Ми вважаємо, що таке розмаїття думок не можна вважати свідченням суттєвих розбіжностей між дослідниками у встановленні мети діагностичних процедур. Скоріше це наслідок її адаптації до дослідницьких та прокладних завдань, які вирішує кожен окремий автор за допомогою діагностики.

Виходячи із завдань нашого дослідження ми вважаємо, що метою діагностики фінансового потенціалу підприємства є своєчасне виявлення несприятливих відхилень у його формуванні та використанні для оперативного реагування на негативні тенденції та вчасної адаптації до прогнозованих змін у зовнішньому оточенні та внутрішньому становищі. Для досягнення цієї мети діагностика фінансового потенціалу повинна вирішувати такі основні завдання:

— дослідження чинників, що обумовлюють відхилення та деформації у формуванні й використанні фінансового потенціалу підприємства;

— формування гнучкої системи адаптивного управління фінансовим потенціалом;

— удосконалення технологій та методичного інструментарію оперативного управління фінансовим потенціалом;

— покращення якості та оперативності інформаційного забезпечення системи управління фінансовим потенціалом;

— розвиток системи фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності.

Оскільки фінансовий потенціал підприємства складне і багатопланове економічне явище, яке має досить широкий спектр форм прояву, то перед його дослідниками та практичними фінансовими менеджерами стоїть завдання визначення ключових аспектів або елементів такої діагностики. При вирішенні цього питання слід виходити з того, що фінансовий потенціал це не абстрактна категорія, яка існує сама по собі. Він є елементом конкретної соціально-економічної системи і в силу цього взаємодіє з іншими елементами системи, а також чинить вплив на динаміку та траєкторію їх розвитку. Одночасно інші елементи системи мають зворотній вплив на фінансовий потенціал.

У вітчизняній економічній літературі наведено широке коло елементів діагностики фінансового потенціалу. На основі аналізу та узагальнення досліджень з цього питання О.Г. Мельник виділив такі елементи (в авторській інтерпретації — індикатори): 1) фінансової результативності (прибуток/збиток) підприємства; 2) платоспроможності (ліквідності) підприємства; 3) кредитного забезпечення; 4) інвестиційного залучення; 5) облігаційного забезпечення; 6) резервного забезпечення; 7) фінансової безпеки підприємств; 8) балансової та ринкової вартості компанії; 9) сукупної акціонерної дохідності та інвестиційної віддачі; 10) загрози банкрутства [25, с. 49—50]. Погоджуючись в цілому з такою позицією автора варто зазначити, що не всі із зазначених елементів можуть характеризувати тенденції та закономірності формування і використання фінансового потенціалу.

Виходячи з викладеної вище авторської концептуальної позиції, а також результатів аналізу практики управління фінансовою діяльністю вітчизняних агроформувань, ми вважаємо, що найбільш суттєвими елементами діагностики фінансового потенціалу підприємства є:

— діагностика формування та використання фінансових ресурсів, яка дозволяє відслідковувати тенденції і закономірності формування фінансового потенціалу та напрямів його використання;

— діагностика руху грошових потоків інформує про достатність рівня фінансового потенціалу та результативність його використання;

— діагностика ліквідності та платоспроможності надає сигнальну інформацію про структурні аспекти у формуванні фінансового потенціалу та можливу появу диспропорцій і деформацій між його складовими елементами;

— діагностика фінансової адаптивності та фінансової стійкості відображає швидкість та результативність управлінської реакції на суттєві зміни у зовнішньому економічному оточенні підприємства та його внутрішньому фінансово-економічному становищі, що впливають на динаміку формування та використання фінансового потенціалу;

— діагностика рівня фінансових ризиків та фінансової безпеки розкриває джерела генерування загроз та викликів, які негативно впливають на процеси формування і використання фінансового потенціалу підприємства.

Проведення перманентної діагностики фінансового потенціалу визначає необхідність правильного вибору методичного інструментарію її реалізації. Серед інструментів варто виділити такі: фінансовий аналіз, оцінка, нормування, фінансове планування та прогнозування, контроль, моніторинг, регулювання, бухгалтерський та фінансовий облік. Кожен з них має власну сферу компетенції та здійснює певне коло завдань діагностики фінансового потенціалу. А їх спільне та взаємоузгоджене використання дозволяє досягти кінцевої мети організації та реалізації діагностики фінансового потенціалу.

У технологічному плані діагностика фінансового потенціалу підприємства реалізується на основі використання певних методів або їх комбінування. При цьому виділяють наступні методи діагностики: інтегральної (факторної) моделі; експертного оцінювання фінансових коефіцієнтів або фінансових індикаторів; комбінований метод [26, с. 116—117].

Погоджуючись з таким підходом до класифікації методів діагностики необхідно зазначити наступне. По-перше, важко погодитися з тими дослідниками, які декларують, що "...найбільш адекватно формалізує оцінку функціонування господарюючих суб'єктів в сучасних умовах...використання рейтингових мето-

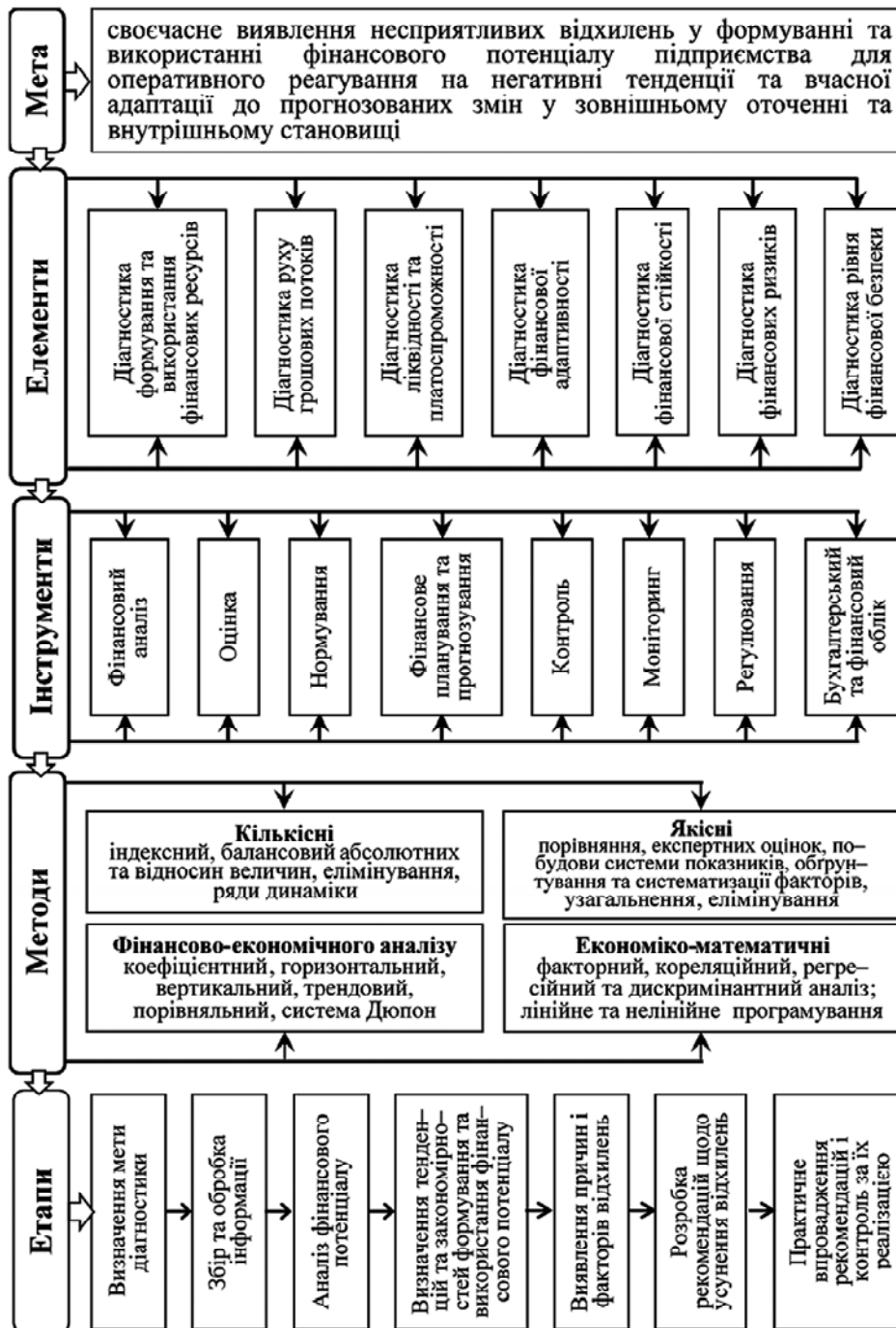

Рис. 1. Концептуальна модель системи діагностики фінансового потенціалу підприємства

Джерело: складено на основі [28—30].

дик" [27]. І, по-друге, практичне застосування методів діагностики фінансового потенціалу повинне враховувати стратегічні та поточні завдання підприємства, а також конкретні економічні умови його функціонування.

Вважаємо, що вибір методичного інструментарію доцільно здійснювати у контурі таких методів: кількісні (індексний, балансовий абсолютних та відносин величин, елімінування, ряди динаміки); якісні (порівняння, експертних оці-

нок, побудови системи показників, обґрунтування та систематизації факторів, узагальнення, елімінування); фінансово-економічного аналізу (коефіцієнтний, горизонтальний, вертикальний, трендовий, порівняльний, система Дюпон); економіко-математичні (факторний, кореляційний, регресійний та дискримінантний аналіз; лінійне та нелінійне програмування).

Технологія діагностики фінансового потенціалу має свою внутрішню логіку і передбачає реалізацію кількох послідовних етапів реалізації цього процесу. На першому етапі проводиться формулювання мети діагностики та завдань, реалізація яких дозволить досягти запланованої мети. Як уже зазначалося раніше, такою метою може бути своєчасне встановлення негативних тенденцій у формуванні та використанні фінансового потенціалу. В залежності від конкретних умов економічної діяльності підприємства мета може стосуватися й інших аспектів управління фінансовим потенціалом. При цьому вона повинна мати на увазі необхідність оперативної та адекватної реакції на

негативні зміни в економічних умовах формування й використання фінансового потенціалу.

Наступний етап передбачає збір та обробку інформації, пов'язаної з процесами формування і використання фінансового потенціалу. До якості інформаційного забезпечення пред'являються певні вимоги. Зокрема це її оперативність, достовірність, достатність та репрезентативність. Враховуючи ймовірнісний характер та варіативність багатьох індикаторів,

що характеризують економічні процеси у сфері формування та використання фінансового потенціалу, існує необхідність вибору відповідного інструментарію для забезпечення цих вимог.

Результати обробки інформативних масивів дозволяють провести аналіз різних аспектів управління фінансовим потенціалом. У процесі проведення такого аналізу важливо визначити тенденції та закономірності формування і використання фінансового потенціалу, а також виявити причини та фактори відхилень від бажаного (запланованого) тренду його розвитку. Узагальнення цих аспектів дає перспективу для розробки комплексу рекомендацій щодо усунення небажаних відхилень та його аналітичне обґрунтування, а також розкриває наявні резерви і можливості у цій сфері економічної діяльності підприємства.

На заключному етапі здійснюється практична реалізація розробленого комплексу рекомендацій, а також моніторинг та контроль за ходом її виконання.

Проведені нами узагальнення та обґрунтування дозволили запропонувати концептуальну модель системи діагностики фінансового потенціалу підприємства (рис. 1).

Наявність стандартизованого алгоритму діагностики фінансового потенціалу дозволяє оперативно відслідковувати динаміку та тенденції процесу його формування і використання, завчасно встановлювати небажані відхилення від запланованого тренду, своєчасно адаптуватися до можливих змін в економічних умовах функціонування підприємства.

Розробка і реалізація системи діагностики фінансового потенціалу на основі запропонованої концептуальної моделі має здійснюватися з урахуванням специфіки господарської діяльності підприємства, рівня розвитку його фінансового потенціалу, а також тенденцій і динаміки зовнішнього економічного оточення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведення дослідження дозволяє констатувати, що перманентна діагностика фінансового потенціалу підприємства є важливим і необхідним елементом ефективної системи управління процесами його формування та використання.

Література:

1. Бикова В.Г. Оцінка та управління фінансово-економічним потенціалом підприємств загальнодержавного значення: монографія / В.Г. Бикова. — Д.: Наука і освіта, 2008. — 180 с.

2. Гудзь О.Є. Фінансовий потенціал регіону: проблеми визначення та оцінки // Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання: зб. матер. Міжнародної науково-практичної конференції (16—17 березня 2012 р. — Сімферополь / Відп. ред. Л.А. Кравченко. — Саки: ПП "Підприємство Фенікс", 2012. — 426 с. — С. 17—19.

3. Гудзь Ю.Ф. Фінансовий потенціал переробних підприємств АПК та методи оцінки / Ю.Ф. Гудзь // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Серія: Економічні науки. — 2015. — Вип. 11. Ч. 2. — С. 89—93.

4. Дем'яненко М.Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): монографія / М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 302 с.

5. Зеліско І.М. Особливості формування фінансових ресурсів інтеграційних аграрних формувань / І.М. Зеліско // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 12. — С. 41—44.

6. Кивачук В.С. Аналіз фінансового потенціала підприємства при определении кредитоспособности заемщика / В.С. Кивачук, Н.Г. Кот // Фінансовий простір. — 2014. — № 4 (16). — С. 83—91.

7. Непочатенко О.О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств [Текст]: монографія / О.О. Непочатенко. — Умань: УВПП, 2007. — 456 с.

8. Стецюк П.А. Формування нової парадигми управління фінансовими ресурсами підприємств / П.А. Стецюк // Економіка АПК. — 2016. — № 6. — С. 77—83.

9. Трусова Н.В. Формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств Степової зони України / Н.В. Трусова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2014. — № 3 (27). — С. 167—172.

10. Танклевська Н.С. Фінансовий потенціал як категорія управління фінансами підприємства / Н.С. Танклевська // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. — 2009. — № 2. — С. 257—262.

11. Бачурин А.А. Анализ производственной деятельности автотранспортных организаций: учеб. пособие / А.А. Бачурин; под ред. З.И. Аксеновой. — М.: Издательский центр "Академия", 2005. — 320 с.

12. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие / Т.Б. Бердникова. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 215 с.

13. Титов В.И. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия

тия: учеб. / В.И. Титов. — М.: Дашков и К, 2005. — 352 с.

14. Гавриленко И.Г. Диагностика экономического состояния предприятий по техническому обслуживанию и ремонту автомобилей в системе антикризисного управления: дис... канд. экон. наук / И.В. Гавриленко. — Омск, 2006. — 145 с.

15. Матвеева С. Диагностика предприятия и ее модели / С. Матвеева // Проблемы теории и практики управления. — 2006. — № 2. — С. 112.

16. Либерман И.А. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности: учеб. пособ. / И.А. Либерман. — М.: РИОР, 2007. — 220 с.

17. Савичев А.А. Методика финансово-экономической диагностики при управлении устойчивым развитием малого и среднего предпринимательства / А.А. Савичев // Фундаментальные исследования. — 2015. — Выпуск журнала № 2 (часть 25). — С. 5649—5654.

18. Загорна Т.О. Економічна діагностика. Навчальний посібник / Т.О. Загорна. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 400 с.

19. Зимин Н.Е. Анализ и диагностика финансового состояния предприятий: учеб. пос. — М.: ИКФ "ЭКОС", 2002. — 240 с.

20. Кони́на О.В. Финансовая диагностика: Учеб. пособие / О.В. Кони́на. — Волгоград: Политехник, 1998. — 54 с.

21. Сидоренко-Мельник Г.М. Роль фінансової діагностики в діяльності підприємства / Г.М. Сидоренко-Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — № 4 (1). — С. 15—19.

22. Мишин В.М. Исследование систем управления: учебник для вузов / В.М. Мишин. — М.: ЮНИТИ, ДАНА, 2003. — 527 с.

23. Кудрі́на О.Ю. Експертна діагностика стану менеджменту підприємства / О.Ю. Кудрі́на // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. — Луганськ: вид-во ЧНУ ім. В. Даля, 2011. — № 2 (38). — С. 46—49.

24. Трененков Е.М. Диагностика в антикризисном управлении [Электронный ресурс] / Е.М. Трененков, С.А. Дведенидова // Менеджмент в России и за рубежом. 2002. — № 1. — Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2002-1/01.shtml>

25. Мельник О.Г. Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства: сутність та індикатори оцінювання / О.Г. Мельник // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в

Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2007. — № 606. — С. 46—51.

26. Левченко Н.М. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики / Н.М. Левченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 2. — С. 114—117.

27. Туктарова П.А. Рейтинговая модель диагностики предприятий / П.А. Туктарова, А.П. Петренко // Экономика и управление народным хозяйством. — 2015. — № 7 (128). — С. 45—47.

28. Шепеленко О.В. Механізм діагностики фінансового стану підприємства / О.В. Шепеленко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. — 2012. — № 6. — С. 33—37.

29. Жилкина А.Н. Финансовый анализ: учебник и практикум для прикладного бакалавриата / А.Н. Жилкина. — М.: Издательство Юрайт, 2016. — 285 с.

30. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций / А.Д. Шеремет. — М.: ИНФРА-М, 2013. — 208 с.

References:

1. Bykova, V.H. (2008), *Otsinka ta upravlinnja finansovo-ekonomichnym potentsilom pidpryemstv zahalnodergavnogo znachennja* [Assessment and management of financial and economic potential of enterprises of national importance: Monograph], Nauka ta osvita, Dnipro, Ukraine.

2. Hudz', O.Ye. (2012), "Financial potential of the region: identification and evaluation problems", *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia: Suchasna ekonomichna teoriia ta poshuk efektyvnykh mekhanizmiv hospodariuvannia* [International scientific and practical conference: Modern economic theory and the search for effective management mechanisms], National University, Simferopol, Ukraine, 16—17 march, pp. 17—19.

3. Hudz', Yu.F. (2015), "Financial potential of processing enterprises of agroindustrial complex and methods of estimation", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 2, № 11, pp. 89—93.

4. Dem'ianenko, M.Ya. Hudz', O.Ye. and Stetsiuk, P.A. (2008), *Otsinka kredytopromozhnosti ahroformuvan' (teoriia ta praktyka)*, [Assessment of the creditworthiness of agroforming (theory and practice): Monograph], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.

5. Zelisko, I.M. (2012), "Features of the formation of financial resources of integration agrarian formations", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 41—44.

6. Kyvachuk, V.S. and Kot, N.G. (2014), "Analysis of the financial potential of the enterprise in determining the borrower's creditworthiness", *Finansovyy prostir*, vol. 4 (16), pp. 83—91.
7. Nepochatenko, O. O. (2007), *Orhanizatsijno-ekonomichni mekhanizmy kredytuvannia ahrarnykh pidpriemstv*, [Organizational and economic mechanisms of crediting agrarian enterprises: Monograph], UVPP, Uman, Ukraine.
8. Steciuk, P.A. (2016), "Formation of a new paradigm of management of financial resources of enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 77—83.
9. Trusova, N.V. (2014), "Formation of financial potential of agricultural enterprises of the Steppe zone of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol.3 (27), pp. 167—172.
10. Tanklevskaya, N.C. (2009), "Financial potential as a category of financial management of the enterprise", *Visnyk Donbas'koi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, vol. 2, pp. 257—262.
11. Bachuryn, A.A. (2005), *Analyz proyzvodstvenno-khoziajstvennoj deiatel'nosti avto-transportnykh orhanyzatsyj*, [Analysis of production and economic activity of motor transport organizations], Akademija, Moscow, Russia.
12. Berdnykova, T.B. (2008), *Analyz y dyahnostyka fynansovo-khoziajstvennoj deiate-l'nosti predpriyatiya*, [Analysis and diagnostics of financial and economic activity of the enterprise], INFRA-M, Moscow, Russia.
13. Tytov, V.Y. (2005), *Analyz y dyahnostyka fynansovo-khoziajstvennoj deiatel'nosti pred-priyatiya*, [Analysis and diagnostics of financial and economic activity of the enterprise], Dashkow, Moscow, Russia.
14. Havrylenko, Y.H. (2006), *Dyahnostyka ekonomycheskoho sostoianiya predpriyatyj po tekhnicheskomu obsluzhyvanyiu y remontu avtomobylej v systeme antykrizysnoho upravleniya*, [Diagnostics of the economic condition of enterprises for maintenance and repair of cars in the system of anti-crisis management: Monograph], Omsk-Print, Omsk, Russia.
15. Matveeva, S. (2006), "Diagnostics of an enterprise and its models", *Problemy teoryy y praktyky upravleniya*, vol. 2, pp. 112.
16. Lyberman, Y.A. (2007), *Analyz y dyahnostyka fynansovo-khoziajstvennoj deiatel'nosti*, [Analysis and diagnostics of financial and economic activity], RIOR, Moscow, Russia.
17. Savichev, A.A. (2015), "Methods of financial and economic diagnostics in managing the sustainable development of small and medium-sized businesses", *Fundamental'nye yssledovaniya*, vol. 2 (25), pp. 5649—5654.
18. Zahorna, T.O. (2007), *Ekonomichna diah-nostyka*, [Economic diagnostics], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
19. Zymyn, N.E. (2002), *Analyz y dyahnostyka fynansovoho sostoianiya predpriyatyj*, [Analysis and diagnostics of the financial condition of enterprises], YKF "Ekmos", Moscow, Russia.
20. Konyna, O.V. (1998), *Fynansovaia dyah-nostyka*, [Financial diagnostics], Polytehnnyk, Volgograd, Russia.
21. Sidorenko-Melnik, G.M. (2013), "The role of financial diagnostics in the corporate business", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho univer-sytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4 (1), pp. 15—19.
22. Myshyn, V.M. (2003), *Yssledovanye system upravleniya*, [Management systems research], Unity Dana, Moscow, Russia.
23. Kudrin, O.Yu. (2011), "Expert diagnosis of the state of enterprise management", *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnyctva*, vol. 2 (38), pp. 46—49.
24. Trenenkov, E.M. and Dvedenidova, S.A. (2002), "Diagnostics in anti-crisis management", *Menedzhment v Rossyy y za rubezhom*, [Online], vol.1, available at: <http://www.cfin.ru/press/management/2002-1/01.shtml> (Accessed 10 Oct 2018).
25. Melnyk, O. G. (2007), "Financial potential of the machine-building enterprise: the essence and indicators of evaluation", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Mene-dzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 606, pp. 46—51.
26. Levchenko, N.M. (2012), "Financial po-tential of the enterprise: the essence and ap-proaches to the diagnostics", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 114—117.
27. Tuktarova, P.A. and Petrenko, A.P. (2015), "Rating model for enterprise diagnostics", *Eko-nomyka y upravlenye narodnym khoziajstvom*, vol. 7 (128), pp. 45—47.
28. Shepelenko, O.V. (2012), "Mechanism of diagnostics of the financial condition of the enter-prise", *Naukovyy visnyk: Finansy, banky, inves-tytsii*, vol.6, pp. 33—37.
29. Zhylkyna, A.N. (2016), *Fynansovyy analiz*, [Financial analysis], Urait, Moscow, Russia.
30. Sheremet, A.D. (2013), *Metodyka fynan-sovoho analiza deiatel'nosti kommercheskykh orhanyzatsyj*, [Methodology of financial analysis of the activities of commercial organizations], INFRA-M, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 332.142.4/.6/.368-046.55 (477.41)

Т. М. Недашківська,
к. е. н., завідувач кафедри геодезії, картографії та землеустрою,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
І. П. Гамалій,
к. геогр. н., доцент кафедри геодезії, картографії та землеустрою,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
О. В. Камінецька,
к. е. н., асистент кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
Н. В. Комарова,
аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.15

ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ ҐРУНТІВ АГРОЛАНДШАФТІВ НА ТОПОЛОГІЧНОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

T. Nedashkivska,
Candidate of Economics Science, Head of the Department of Geodesy, Cartography and Land Management,
Bila Tserkva National Agrarian University
I. Gamalij,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Geodesy,
Cartography and Land Management, Bila Tserkva National Agrarian University
O. Kaminetska,
Candidate of Science (Economics), assistant of the Department of Land Resources Management and Land Cadastre,
Bila Tserkva National Agrarian University
N. Komarova,
graduate student, Institute of Agroecology and Natural Resources of NAAS

PLANNING OF SUSTAINED LANDSCAPING OF RADIATION POLISHED AGROLANDSHAFT GROUPS ON THE TOPOLOGICAL LEVEL (BY THE EXAMPLE OF BILOTSEKIV DISTRICT OF THE KYIV REGION)

Статтю присвячено теоретичним та методичним питанням обґрунтування сталого (збалансованого) землекористування на локальному рівні. Ці питання вирішуються на прикладі Білоцерківського району Київської області, ландшафтна структура, господарське використання та радіоекологічний стан якого типовий для Правобережного Лісо-степу України. Обґрунтовано роль і сутність сталого землекористування. На основі проведених досліджень і розрахунків запропоновано напрями оптимізації локального землекористування.

Виявлено просторові та часові закономірності радіаційного забруднення ґрунтів та самоочищення агроландшафтів від радіонуклідів. На основі цих закономірностей та оцінок стану ґрунтових відмін агроландшафтів обґрунтовано комплекс заходів з оптимізації локального сталого (збалансованого) землекористування, розроблено пропозиції щодо планування раціональної організації природокористування в межах Білоцерківського району Київської області.

Виконане дослідження дозволяє вважати, що найскладнішими екологічними проблемами сільськогосподарського виробництва і землекористування є радіаційне забруднення земель сільськогосподарського призначення, що ускладнене ерозією ґрунтів, гумусним виснаженням та нестачею основних елементів мінерального живлення рослин, обмеженням внесенням добрив.

Для оптимізації використання земельних угідь та отримання умовно чистої сільськогосподарської продукції визначено, що необхідним є довготерміновий план скорочення площі еродованої ріллі та заміни її на екостабілізуючі угіддя. Метою цього плану є поступове наближення функціональної (виробничої) територіальної структури агроландшафту до його природно-ландшафтної структури. За результатами дослідження з'ясовано, що для реалізації цього плану необхідно здійснити такі кроки: 1. Виключити з орного обігу агроландшафтні смуги ерозійно небезпечних схилів крутизною понад 3—5 і створити в межах цих смуг культурні пасовища з травостоєм не нижче 10 см. Це дасть змогу знизити надходження радіоактивних речовин з дерниною, в якій міститься значна частина радіонуклідів, та ефективно і екологічно безпечно використати у сільському господарстві агроландшафтні смуги, які зараз є найбільш забрудненими. Крім цього, задернування є ефективним засобом боротьби з водною ерозією. 2. Провести консервацію сільськогосподарських угідь зі щільністю забруднення понад 15 Ки/км², розташованих у північно-східній частині досліджуваного району.

The article is devoted to theoretical and methodological questions of substantiation of sustainable (balanced) land use at the local level. These issues are solved on the example of the Bila Tserkva district of the Kyiv region, the landscape structure, economic use and radioecological state of which is typical for the Right Bank Forest-steppe of Ukraine. The role and nature of sustainable land use. On the basis of conducted researches and calculations the directions of optimization of local land use are offered.

The spatial and temporal regularities of radiation contamination of soils and self-cleaning of agricultural landscapes from radionuclides are revealed. On the basis of these laws and estimates of the state of landslide differentiation of agrolandscapes a set of measures for optimization of local sustainable (balanced) land use is, proposals for planning a rational organization of nature use within the Bila Tserkva district of the Kyiv region have been developed.

The research carried out allows us to assume that the most complex environmental problems of agricultural production and land use are radiation pollution of agricultural land, which is complicated by soil erosion, humus depletion and lack of basic elements of mineral nutrition of plants, limited by the introduction of fertilizers.

To optimize the use of land and obtain conditionally clean agricultural products, it is determined that a long-term plan for reducing the area of eroded arable land and replacing it with ecostabilizing lands is necessary. The purpose of this plan is the gradual approximation of the functional (industrial) territorial structure of the agro-landscape to its natural-landscape structure.

According to the results of the study, it was determined that the following steps should be taken to implement this plan: 1) to exclude agro-landscape strips of erosion-hazardous slopes with steepness of more than 3-5 from the arable circulation and to create within these bands cultural pastures with grass not lower than 10 cm. will allow to reduce the inflow of radioactive substances with turf, which contains a significant portion of radionuclides, and to use effectively and environmentally safe agricultural landscapes, which are now the most polluted. In addition, seizure is an effective means of combating water erosion; 2) to conserve agricultural land with a pollution density of more than 15 Ki / km² located in the north-eastern part of the studied area.

Ключові слова: стале землекористування, радіаційно забруднені ґрунти, агроландшафтні смуги, раціональна організація природокористування, радіоекологічний стан, охорона земель.

Key words: sustainable land use, radiation-polluted soils, agro-landscape strips, rational organization of nature use, radioecological status, land protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В Україні проблеми раціонального використання земельних ресурсів стали актуальними

при проведенні земельної реформи. Раціональне використання і охорона земель — це та загальна проблема сучасності, від вирішення якої безпосередньо залежить досягнення як економічних так і соціальних цілей нашого суспільства [1]. Це обумовлено перш за все роллю

землі в процесі виробництва матеріальних благ, обмеженістю земельних ресурсів, а також антропогенною зміною середовища великих територій, що спонукає активізації процесів ерозії ґрунтів, створення техногенних ландшафтів, затоплення та підтоплення великих площ, забруднення земель продуктами та відходами промислового виробництва, хімікатами, радіонуклідами [1].

Чорнобильська катастрофа створила на значній частині території України небезпечне радіаційне становище, біля 20 % території мають довгочасну базу для прояву малих доз радіації. Все це викликає необхідність аналізу площ земель на предмет їх придатності для сільськогосподарського виробництва [1].

Надзвичайною складовою системи використання та охорони земель є саме раціональне землекористування, що характеризується різноманіттям форм власності, категоріями цільового призначення, динамікою змін. Воно і на сьогодні залишається в центрі уваги та досліджень багатьох вчених. Зазначене призводить до посилення проблем антропогенного навантаження на землекористування, нераціонального використання земель тощо.

Територія України характеризується високим показником сільськогосподарської освоєності (70,8 %), що перевищує екологічно обґрунтовані межі. Крім того, в країні склався надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору: до господарського використання залучено біля 65 % її території, де тільки 21,2 млн га (35,2 %) еколого стабілізуючих угідь [2].

Необхідно зазначити, що теперішня нормативна база недостатньо враховує забезпечення екологічної безпеки при використанні і охороні земель. Тому нагальним питанням є посилення уваги держави до екологічних проблем землекористування, зокрема сільськогосподарського.

На законодавчому рівні змінено визначення терміну сталого землекористування. У статті 1 Закону України "Про землеустрій" із змінами від 02.06.2015 р. надано визначення терміну, а саме: стале землекористування — використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій [3]. Раніше законом трактувався цей термін так: стале землекористування — це форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують опти-

мальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Тому виникає питання яке ж із вищезазначених визначень є найбільш обґрунтованим і розкриває сутність сталого (збалансованого) землекористування.

Стале землекористування не можна трактувати як використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення. Адже тривалий час вже сільськогосподарське землекористування в Україні не є збалансованим, а часто і не ефективним. Також під раціональним використанням землі, у сучасних умовах розвитку земельних відносин в Україні нами розуміється, найбільш ефективно, з точки зору задоволення потреб суспільства, варіант її цільового та функціонального використання, організований, у свою чергу, найбільш ефективним для конкретних умов простору і часу способом відповідно з об'єктивно існуючими принципами взаємодії суспільства і природи. Таким чином, цільове призначення земель є змінним у просторі і часі залежно від ефективності їх використання [2].

В умовах ситуації, що склалася на забруднених землях сільськогосподарського призначення після аварії на ЧАЕС сучасне тлумачення терміну "стале землекористування" потребує більш детального наукового обґрунтування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові основи з теорії і практики використання та охорони земель закладені в працях Л.Я. Новаковського, Д.С. Добряка, І.К. Бистрякова, А.М. Третьяка, В.М. Будзяка, П.Т. Саблука та ін.

Питання сталого землекористування та підвищення економічної ефективності земель сільськогосподарського призначення досліджували багато сучасних науковців. Зокрема В.М. Будзяк, І.К. Бистряков, Д.С. Добряк, В. Другак, О.С. Дорош, А.Г. Мартин та ін.

Однак, незважаючи на значний обсяг як теоретичних, так і методологічних досліджень питання планування сталого землекористування радіаційно забруднених ґрунтів агроландшафту залишається актуальним і на далі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування картографічної моделі планування сталого (збалансованого) землекористування у межах радіаційно забруднених земель на топологічному рівні.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Наукове дослідження проведено на основі використання діалектичного методу та методів наукової абстракції, порівняльного аналізу і синтезу, в статті проаналізовані різні моделі і методики планування раціональної організації природокористування радіаційно забруднених земель на топологічному рівні (на прикладі Білоцерківського району Київської області).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виконане дослідження дозволяє вважати, що найскладнішими екологічними проблемами сільськогосподарського виробництва і землекористування є радіаційне забруднення агроландшафтів, ускладнене ерозією ґрунтів, гумусним виснаженням та нестачею основних елементів мінерального живлення рослин, обмеженим внесенням добрив.

Ефективним підходом до вирішення названих проблем є часткова регуляція процесів міграції радіонуклідів в агроландшафті. Нами з'ясовано, що міграція радіонуклідів у лесових ерозійно-денудаційних ландшафтах Правобережного Лісостепу України розвивається на фоні взаємодії двох груп факторів: 1) виносу радіонуклідів і розвитку процесів самоочищення ландшафтів (чинники стоку і змиву, властивості ґрунтів, які зумовлюють перехід радіонуклідів у рухомі форми); 2) чинники, які впливають на утримання радіонуклідів на місці випадіння і зумовлюють радіоекологічну ємність ПТК (вміст гумусу, глинистих матеріалів у ґрунті і товщі ґрунтоутворюючих порід, ландшафтно-геохімічних і біогеохімічних бар'єрів).

Важливим напрямом раціоналізації локального землекористування в радіаційно забруднених агроландшафтах є приведення у відповідність двох його територіальних структур — природної та функціональної (виробничої). В результаті цього розміщення земельних угідь більше відповідатиме не лише структурі ґрунтового покриву, а структурі міграційних потоків у ландшафті, що може суттєво обмежити включення радіонуклідів у біологічний кругообіг агроландшафтів і зменшити їх вміст у рослинницькій і тваринницькій продукції.

На основі проведених досліджень і розрахунків пропонуємо такі напрями оптимізації локального землекористування.

Оцінки радіаційного забруднення та інтенсивності очищення агроландшафтних смуг лучно-степового височинного розчленованого та терасового агроландшафту Білоцерківського району дозволяє вважати, що сільське госпо-

дарство без обмежень можна вести в районах V, IV, III підрайон "б", а в підрайоні II "б" доцільно вирощувати зернові, зокрема озиму пшеницю. Перспективним щодо ведення господарства без обмежень є район III підрайон "а" з огляду на те, що для його агроландшафтів властиве самоочищення по всіх компонентах. Слід однак зауважити, що ведення сільського господарства без обмежень у цьому районі може бути екологічно безпечним у разі стимуляції процесів самоочищення агроландшафтів. Для цього слід дотримуватись ряду рекомендацій по внесенню меліорантів і добрив, які викладені у цьому розділі нижче.

Райони, підрайони I, II "а", III "в", потребують підвищеної уваги щодо отримання умовно чистої продукції, зважаючи на дуже низьку інтенсивність самоочищення їх агроландшафтів.

Агроландшафтні смуги IV, V і частково II району підрайону "б" належать до лучних заплав та перших надзаплавних лесових терас. Лучні заплави (райони IV, V), що характеризуються помірною та слабкою забрудненістю, інтенсивним процесом самоочищення, доцільно використовувати як природні луки для випасу великої рогатої худоби, оскільки перехід ^{137}Cs , ^{90}Sr у рослини з ґрунту залежить від типу луки та властивостей ґрунтів.

Для оптимізації використання земельних угідь та отримання умовно чистої сільськогосподарської продукції необхідним є довготерміновий план скорочення площі еродованої ріллі та заміни її на екостабілізуючі угіддя. Метою цього плану є поступове наближення функціональної (виробничої) територіальної структури агроландшафту до його природно-ландшафтної структури. Головними напрямками реалізації цього плану є наступні.

Слід виключити з орного обігу агроландшафтні смуги ерозійно небезпечних схилів крутизною понад 3—5° (по Білоцерківському району — 15,2 % від загальної площі сільськогосподарських угідь) і створити в межах цих смуг (у першу чергу — навколо яружно-балкової мережі) культурні пасовища з травостоєм не нижче 10 см (культурні кормові угіддя з середньозмитими ґрунтами на схилах 5—7°). Це дасть змогу знизити надходження радіоактивних речовин з дерниною, в якій міститься значна частина радіонуклідів, та ефективно і екологічно безпечно використати у сільському господарстві агроландшафтні смуги, які зараз є найбільш забрудненими. Крім цього, задернування є ефективним засобом боротьби з водною ерозією.

Необхідне проведення консервації сільськогосподарських угідь зі щільністю забруднення понад 15 Кі/км² (174 га ріллі та 19 га пасовищ), розташованих у північно-східній частині району. Нині ці угіддя є екологічно небезпечними, понаднормативно забруднені радіонуклідами, на яких неможливо одержати умовно чисту продукцію. Крім того, тут склалися небезпечні для здоров'я людей умови виробничої діяльності. Консервації підлягають також земельні угіддя, як правило під кормовими культурами, з деградованими сильнозмитими та середньозмитими ґрунтами на схилах з ухилом понад 5—7° шляхом. Найбільш доцільним шляхом консервації цих угідь є їх заліснення. При цьому створюється змішаний тип лісової рослинності з галявинами лучної рослинності. Це дозволить скоротити розораність території, вилучити із сільськогосподарського використання малопродуктивні, деградовані землі, реабілітувати радіоактивно забруднені, запобігти міграції радіонуклідів у прилеглі землі сільськогосподарського призначення та селищних приміських комплексів, зупинити ерозійні процеси та стабілізувати стан навколишнього середовища, відновити екологічну рівновагу агроландшафтів. Таким чином, консервація радіаційно забруднених земель шляхом залуження і заліснення є одним з пріоритетних напрямів відтворення стійкості агроландшафтів.

Після аварії на ЧАЕС утворилися чисельні ареали радіаційного забруднення, у тому числі — у Правобережному Лісостепу України, зокрема у Білоцерківському районі Київської області. В результаті, забруднення зазнали як природні екосистеми, так і агросистеми, що призвело до важких радіоекологічних і соціально-економічних наслідків. У зв'язку з цим виникла потреба в оцінці радіаційного забруднення та інтенсивності самоочищення агроландшафтів, розташованих в межах території зони 3 (гарантованого добровільного відселення) і зони 4 (посиленого радіоекологічного контролю) [4], оскільки саме в цих зонах дозволено виконання робіт в АПК і приватних господарствах на забрудненій території України.

З огляду літературних джерел із сучасних наукових напрямів організації природокористування на радіаційно забруднених територіях найбільш потужними слід вважати радіоекологічний та ландшафтний. Переваги першого підходу — в акценті на виявлення шляхів міграції забруднень, кінцевим пунктом яких є організм людини (Р.М. Алексахін, О.П. Виноградов, А.Н. Тюрюканов, Е.В. Сабатович та ін.). Пере-

вагою другого — з'ясування територіальних закономірностей розподілу та перерозподілу радіонуклідів у ландшафті (В.С. Давидчук, А.А. Малишева, Н.П. Солнцева, А.Ю. Сорокіна та ін.). Конструктивним напрямом слід вважати поєднання переваг вказаних підходів. У рамках обох цих підходів практично поза увагою лишилися території зон слабкого та помірного радіаційного забруднення, хоча саме в їх межах продовжується інтенсивно вестися сільське, лісове та рекреаційне господарства і саме ці території займають найбільшу площу радіаційно забруднених земель України.

Проведені дослідження дали змогу визначити оціночні показники радіаційного забруднення агроландшафтів у межах Білоцерківського району Київської області, відповідно до яких зроблені наступні розрахунки і висновки:

1) радіоекологічний стан агроландшафтів у межах дослідної території — Білоцерківського району Київської області — виражаємо сумарним індексом

$$\Sigma K_{rad\text{ азб.-мр}} = I k_I \cdot \check{R}_I (Z_1 + Z_2 + Z_3)_I + \\ + I k_{II} \cdot \check{R}_{II} (Z_1 + Z_2 + Z_3)_{II} + \dots + I k_n \cdot \check{R}_n (Z_n + Z_n + Z_n),$$

де: $\Sigma K_{rad\text{ азб.-мр}}$ — інтегральний індекс радіоактивного забруднення;

Кі/км², $I k_I$, $I k_{II}$, $I k_n$ — індекс агроекологічного стану орного шару ґрунту певних землекористувань району;

\check{R}_I , \check{R}_{II} , \check{R}_n — відносний індекс забрудненості, Кі/км²;

Z_1 , Z_2 , Z_3 — відношення початкового рівня забруднення с.-г. продукції до залишкового;

2) відповідно до наведеної формули були зроблені розрахунки щодо землекористувань господарств та місцевостей агроландшафту лучно-степового височинного та терасового, в межах якого і знаходиться вищезгаданий район.

До сильно та середньо забруднених місцевостей агроландшафтів лучно-степової розчленованої височини Правобережного Лісостепу України відносяться пасма межиріч з покривом лесів на палеоген-неогеновій основі, а до помірно та слабкозабруднених — лучні заплави та перші надзаплавні лесові тераси, серед агроландшафтних смуг найвищий показник забруднення має яружно-балкова мережа, що пояснюється виносом радіонуклідів із поверхневим стоком шляхом їх прямого змивання і акумуляцією на днищах ерозійних форм і у западинах.

Щодо лучних заплав та перших надзаплавних лесових терас, то в умовах надлишкового зволоження збільшується швидкість міграції

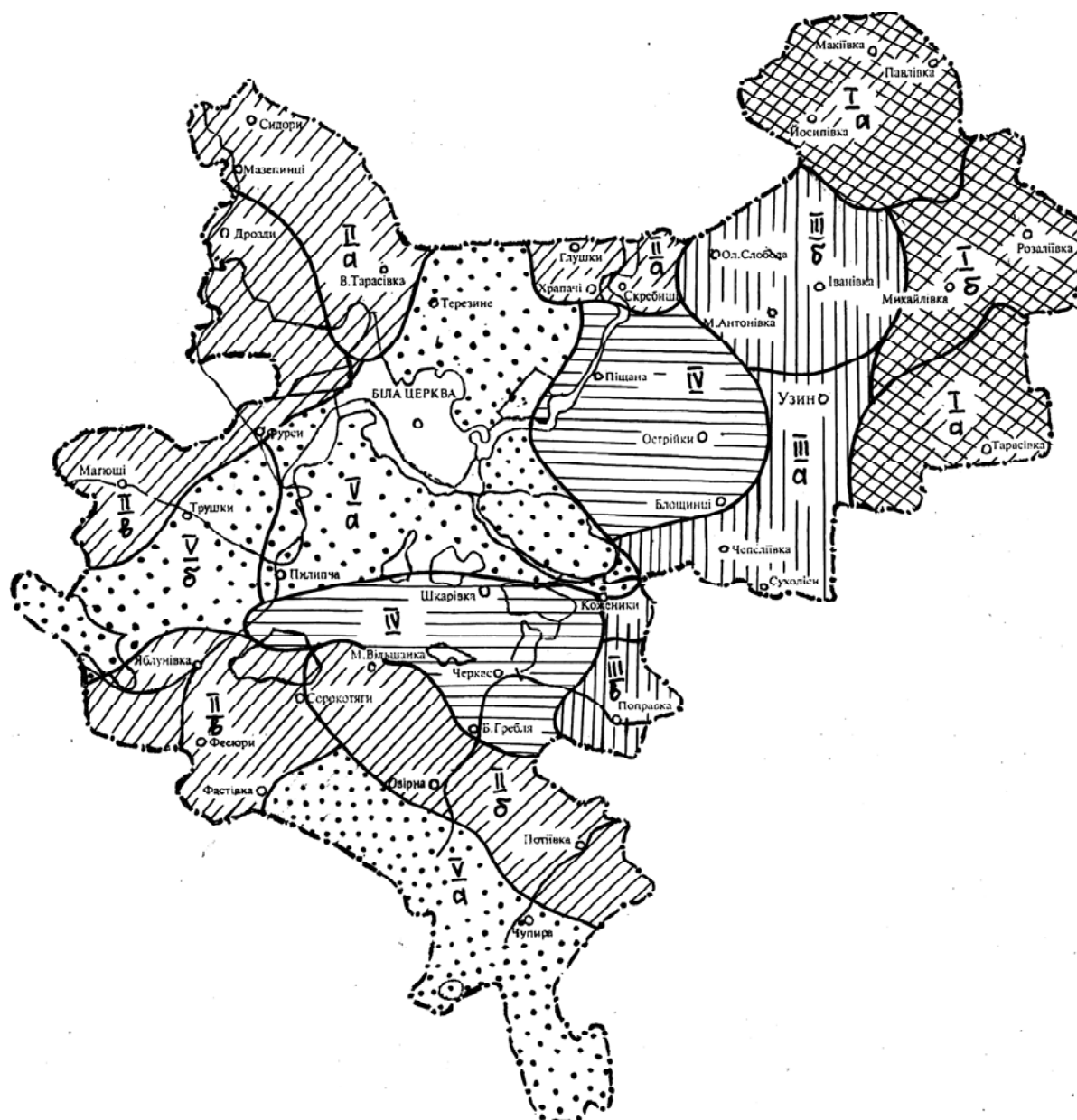

Рис. 1. Районування території Білоцерківського району Київської області за інтенсивністю самоочищення радіаційно забруднених земель

радіонуклідів по профілю ґрунту і відбувається самоочищення названих місцевостей шляхом надходження радіонуклідів у ґрунтові, а потім у поверхневі води.

На підставі оцінки радіаційного забруднення агроландшафтів виявлено агроландшафтні смуги, в межах яких відбувається самоочищення від довгоживучих радіонуклідів — ^{90}Sr , ^{137}Cs за напрямками:

- 1) винесення радіонуклідів за межі цих агроландшафтних смуг;
- 2) здатність до довготривалої фіксації ґрунтовими відмінами радіонуклідів.

Добре і середньо очищаються агроландшафтні смуги лучних заплав і перших надза-

плавних лесових терас представлені чорноземи вилугованими середньосуглинковими і лучно-чорноземними середньосуглинковими ґрунтами. Слабко очищаються агроландшафтні смуги представлені чорноземи типовими легкосуглинковими слабо- і середньозмитими, чорноземи опідзоленими середньо-, сильнозмитими.

Погано очищаються агроландшафтні смуги пасом межиріччя на палеоген-неогеновій основі представлені чорноземи типовими легкосуглинковими (слабо-, середньо-, сильнозмитими), чорноземно-лучними карбонатними, лучно-болотними ґрунтами на делювії, торфовищами низинними (рис. 1).

— I район — сильне забруднення. Підрайони: а — дуже сильно; б — сильно;

— II район — сильне забруднення хоча б по одному компоненту: а — сіно; б — сіно (пшениця добре очищається); в — корми;

— III район — середнє забруднення. Підрайони: а — по всіх компонентах слабко очищається; б — по всіх компонентах добре очищається; в — сіно, погано очищається.

— IV район — помірне забруднення, слабко очищається.

— V район — слабке забруднення і добре очищається. Підрайони: а — добре очищається; б — середньо очищається.

ВИСНОВКИ

На підставі проведених досліджень розроблено пропозиції щодо планування раціональної організації збалансованого землекористування в межах Білоцерківського району Київської області:

1) у районах V, IV, III підрайон "б" — роботи в АПК виконувати без обмежень;

2) у районах I, II підрайони "а" і "в", район III підрайон "в" — виключити з орного обігу еродовані землі;

3) зважаючи на значний приплив рекреантів у сільські місцевості і можливості розвитку зеленого туризму рекомендуємо в межах заплав і перших надзаплавних лесових терас району V розвивати туристсько-рекреаційну діяльність, формувати рекреаційну зону. Селитебну зону бажано розміщати в межах перших надзаплавних лесових терас.

Література:

1. Добряк Д.С., Кузін Н.В. Наукові основи використання земель в умовах радіаційного забруднення / Д.С. Добряк, Н.В. Кузін // Збалансоване природокористування. — 2018. — № 1. — С. 6—12.

2. Третяк В.М., Свентух В.Ю. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель / В.М. Третяк, В.Ю. Свентух // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2015. — № 2/3. — С. 24—31.

3. Закон України "Про землеустрій" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>

4. Постанова РМ УРСР від 27.07.91 р. № 106 "Про зони чорнобильського радіаційного забруднення на території України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106a-91-п>

References:

1. Dobriak, D.S. and Kuzin, N.V. (2018), "Scientific bases of land use in conditions of radiation pollution", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 6—12.

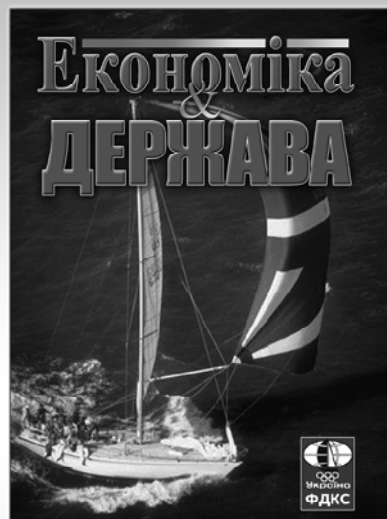
2. Tretiak V.M. and Sventukh V.Yu. (2015), "Sustainable (balanced) land use as a factor in increasing the economic efficiency of agricultural land use", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 2/3, pp. 24—31.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Land Management", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15> (Accessed 10 Oct 2018).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1991), Resolution "On the Chernobyl Radiation Pollution Zone in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106a-91-п> (Accessed 10 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2018 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 528.4

О. В. Анисенко,
старший викладач кафедри управління земельними ресурсами, Чорноморський
національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
В. А. Рощенко,
"Школа молодого вченого", факультет економічних наук, Чорноморський національний
університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.22

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ТОПОГРАФО-ГЕОДЕЗИЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

O. Anisenko,
Senior Lecturer Department of Land Management, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine
V. Roshchenko,
"School of the Young Scientist", faculty of Economic Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE CURRENT STATE OF THE STATE TOPOGRAPHIC AND GEODETIC NETWORK OF UKRAINE

У статті обґрунтовано стан сучасної топографо-геодезичної мережі України, яка базується на основі використання сучасних інформаційних систем, що дасть змогу, в автономному режимі здійснювати картографічне районування території і проводити демаркацію геодезичних мереж держави. Висвітлено функції сучасних геоінформаційних ресурсів, спрямовані на застосування інформаційних технологій, зокрема глобальних навігаційних супутникових систем (мереж глобальних навігаційних супутникових систем), які використовуються під час виконання більшості геодезичних робіт, аерокосмічних систем високої роздільної здатності для отримання інформації про Землю, цифрових методів оброблення зображень та геопросторової інформації, багатозональних систем дистанційного зондування Землі, а також у результаті створення високопродуктивних засобів отримання просторової інформації про Землю в режимі реального часу з використанням систем оптико-електронного сканування місцевості, баз геопросторових даних та інформаційних комп'ютерних систем. Запропоновано основні напрями розвитку та вдосконалення топографо-геодезичної мережі України в умовах євроінтеграції.

The article substantiates the state of the modern topographic and geodetic network of Ukraine, which is based on the use of modern information systems, which will allow autonomously to perform the cartographic zoning of the territory and conduct the demarcation of the geodetic networks of the state. The functions of modern geographic information resources are aimed at the application of information technologies, in particular, global navigation satellite systems (networks of global navigation satellite systems), which are used in most geodetic works, high-resolution aerospace systems for obtaining information about the Earth, digital image processing methods are highlighted. and geospatial information, multi-zonal earth remote sensing systems, as well as the creation of high-end ktyvnyh means for obtaining spatial data on real-time systems using opto-electronic scanning area, geospatial data bases and computer information systems.

It is revealed that the methods of geoinformation analysis and modeling in general and the analysis of squares in a special form are an effective technology that allows to estimate the geospatial distribution of the points of the State Geodetic Network of Ukraine and the modern technologies determination of coordinates by GNSS methods, which allow to apply new schemes of construction of geodetic networks of higher orders. During the reconstruction of the State

Geodetic Network of Ukraine, these technologies made it possible to move from constructing a series of triangulation of 1, 2 classes to uniform coverage of the points of the State Geodetic Network 1 class throughout the country. Described geospatial distribution of the points of the State Geodetic Network with the use of the method of geoinformation analysis of the "nearest neighbour" will allow to carry out research on the geometrical rigidity of the schemes of construction of SK-42 and USC-2000 networks, in particular, to determine the conditionality of the system of normal equations in the cluster and the uniform spatial distribution points of these networks.

The main directions of development and improvement of the topographic and geodetic network of Ukraine in the conditions of European integration are offered.

Ключові слова: геодезичні мережі, демаркація, картографування, кадастр, система глобального позиціонування.

Key words: geodetic networks, demarcation, mapping, cadastre, gps.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною проблемою сучасного стану топографо-геодезичної мережі є неефективність створення національної системи відліку, недостатнє забезпечення функціонування державної геодезичної мережі, загальнодержавного топографічного картографування території країни та занепад розвитку національної системи картографування. Вирішення проблеми передбачає розвиток топографо-геодезичного картографування, забезпечення делімітації та демаркації державного кордону, розвиток геоінформаційних ресурсів і створення геоінформаційних систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти розвитку державної топографо-геодезичної мережі знайшли своє відображення в дослідженнях вітчизняних вчених, серед них: В. Горлачук, А. Даниленко, Д. Добряк, Т. Дудар, В. Кравців, П. Кулініч, А. Мірошніченко, А. Мартин, Н. Яковлев, А. Третяк, які обґрунтували теоретично методологічні засади розвитку державної топографо-геодезичної мережі України, але залишилось недоопрацьованим питання напряму вдосконалення та розвитку топографо-геодезичної мережі в умовах євроінтеграції.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою є обґрунтування сучасного стану розвитку державної топографо-геодезичної мережі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку ХХІ ст. в Україні актуальною проблемою став вибір оптимального шляху перебудови національної системи відліку. Складність якого обумовлювалася такими основними факторами [1, с. 416]:

— по-перше, необхідне оперативне впровадження у геодезичне виробництво нової системи відліку, що забезпечило б ефективне використання супутникових радіонавігаційних систем та європейську інтеграцію в питаннях геопросторового представлення інформації;

— по-друге, в новій структурі системи відліку в максимальному ступені необхідно враховувати можливість використання наявної Державної геодезичної мережі (далі — ДГМ), на створення якої були затрачені значні ресурси країни і яка була математичною основою загальнодержавного картографування території України. За дорученням Укргеодезкартографії в Науково-дослідному інституті геодезії і картографії у 2001 р. виконані роботи з дослідження референцної систем координат, які найбільш ефективні, порівняно з чинною в Україні системою координат 1942 р. (СК — 42). У подальші роки була реалізована стратегічна лінія Укргеодезкартографії з створення та впровадження геодезичної референцної системи координат як планової складової національної системи відліку.

До 1991 року картографія знаходилась у складі державної картографо-геодезичної служби СРСР. Наслідком такої прямої залежності стала монополія держави на виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт. Картографічна інформація трималась у жорсткій таємниці, тому її здобутки та розробки майже не використовувались.

Після проголошення незалежності України постановою Кабінету Міністрів було створено Головне управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів. На допомогу залучили і військових, створивши Топографічну службу Збройних сил України, яка мала широкі контакти та зв'язки — Київський, Одеський та Прикарпатський військові округи. За цей час створювались точні карти, визначалися кордони та проводився чіткий контроль за

ними, але вже з 1996 року фінансування урізали на стільки, що до 2000 року галузь не надрукувала жодної топографічної карти.

Неабияким гальмом для розвитку топографо-геодезичної мережі була та ж таки необґрунтована таємність багатьох геодезичних і картографічних даних. Найбільше ж таємність картографічної інформації позначилася на формуванні внутрішнього попиту на топографічні карти: його повністю було втрачено і через таємність, і застарілість інформації про стан місцевості, непроведення її систематичного оновлення.

Реалізацію картографо-геодезичною службою загальнодержавних функцій унеможлилювали численні реорганізації. Укргеодезкартографія до 2014 р. пройшла реорганізацію вісім разів, внаслідок чого її статус з центрального органу виконавчої влади поступово знижувався аж до повної ліквідації.

Масова інвентаризація земель, розпочата Держкомземом у середині 90-х років, призвела до розірвання єдиного топографічного простору. Публічні кадастрові карти стали доступними як геоінформаційний ресурс в Інтернеті з 1 січня 2012 р. Публікація цих земельно-кадастрових даних — показовий підсумок майже 20-річної діяльності системи управління земельними ресурсами зі збирання геопросторових даних про земельні ділянки. Уперше громадськість змогла побачити, в якому жалюгідному стані перебуває офіційна кадастрова інформація — численні помилки в місцезнаходженні та конфігурації земельних ділянок, окремі ділянки в прибережних смугах "плавають" далеко в річці чи й морі, велика кількість випадків, коли земельні ділянки частково накладаються одна на одну або між сусідніми ділянками з'явилися великі розриви. Якби межі земельних ділянок наносили на єдину топографічну основу, то переважної більшості помилок у їх розташуванні земельних ділянок можна було б уникнути [1, с. 416].

Припинення останніми роками загальнодержавних топографо-геодезичних робіт спричиняє кадрову деградацію, падіння професійного рівня суб'єктів топографо-геодезичної та картографічної діяльності.

Національні геодезичні системи відліку та методи їх створення перестали задовольняти потреби науки і практики. Їх замінили загальноземні системи відліку та геодезичні системи координат, утворені на їх основі.

Одночасно з розвитком нових технологій та методів створення геодезичних систем відліку змінилися підходи до методів побудови геоде-

зичних мереж вищих порядків. Основна риса супутникових спостережень — необов'язковість прямої видимості між пунктами мережі, що в свою чергу пом'якшило вимоги стосовно відстаней між пунктами спостережень. Використання методів глобальних навігаційних супутникових систем дало змогу перейти від кутових методів розвитку мереж до векторних, які, як відомо, набагато менш чутливі до конфігурації мережі. Названі чинники та суттєве підвищення точності геодезичних визначень дозволили застосувати принципово нову схему побудови державної геодезичної мережі, яка задає Державну референцну систему координат УСК — 2000 і різниться від схеми побудови геодезичної мережі, яку задавала СК — 42.

Відзначимо, що геоінформаційний аналіз став звичною технологією оцінки розподілу геопросторових об'єктів, але досі не застосовувався для аналізу просторового розподілу пунктів геодезичних мереж. Метою аналізу просторового розподілу пунктів геодезичних мереж є геоінформаційний аналіз квадратів схеми побудови ДГМ 1 класу, запропонованої Красовським, та схеми мережі 1 класу, на основі якої побудовано Державну геодезичну референцну мережу УСК — 2000 з наступними висновками про геопросторовий розподіл пунктів.

Вдосконалення напрямів розвитку Державної геодезичної мережі України, формування та використання геодезичних ресурсів, створення нової системи координат віднесено до ключових завдань Державної науково-технічної програми розвитку топографо-геодезичної діяльності та національного картографування на 2003—2010 роки. Зокрема у Програмі визначено такі основні завдання щодо створення державної геодезичної системи відліку, забезпечення функціонування та розвитку державної геодезичної мережі [5, с. 24]:

— розвиток мережі постійно діючих супутникових радіонавігаційних спостережень;

— розвиток і підтримання на сучасному рівні (обстеження, оновлення та згущення) державної геодезичної мережі;

— розвиток і підтримання на сучасному рівні (обстеження, оновлення та згущення) спеціальних геодезичних мереж (у містах, на геодинамічних і техногенних полігонах);

— каталогізація, створення і ведення банку даних державної геодезичної мережі.

Питанням побудови геодезичної референцної системи координат в Україні присвячені публікації вчених та спеціалістів Укргеодезкар-

Рис. 1. Схема мережі періодично діючих пунктів проекту EUREF-UKR95

Джерело: [7].

тографії, Науково-дослідного інституту геодезії і картографії, ГАО НАН України, НУ "Львівська політехніка", інших дослідників. Ці публікації стосуються досліджень, пов'язаних з розробкою регуляторних актів щодо впровадження нових систем геодезичного відліку; концептуальних досліджень побудови державної системи координат; технологічних та методичних розробок, що мають теоретичне спрямування в питанні впровадження референцної системи координат.

Підґрунтям для впровадження державної системи координат має бути наявність технічного проектування, яке базується на принциповій схемі створення державної геодезичної мережі. Враховуючи те, що зазначені роботи в Україні виконуються вперше, технологічні та методологічні основи їх реалізації висвітлені

недостатньо. Використання методів глобальних навігаційних супутникових систем дозволило відійти від побудови рядів триангуляції з подальшим їх згущенням і перейти до іншої схеми, за якою опорна мережа 1 класу рівномірно розміщена по території країни. В Україні з появою новітніх супутникових методів визначення координат і, як наслідок, з підвищенням продуктивності та якості побудови високоточних мереж було розроблено Основні положення створення Державної геодезичної мережі України [2, с. 28]. У 2003 р. Науково-дослідний інститут геодезії і картографії підготував техніко-економічну доповідь про впровадження референцної системи координат, а в 2004 р. технічний проект створення Державної геоде-

зичної мережі України 1 класу, реалізований фахівцями інституту, інших підприємств Укр-геодез картографії протягом 2004—2005 років.

Під час проектування та реалізації геодезичної мережі 1 класу дотримано такі критерії — за пункти 1 класу обиралися тільки пункти існуючої астрономо-геодезичної мережі 1 і 2 класів; відбір виконано за такими пріоритетами [1, с. 416]:

- пункти, на яких виконано астрономічні спостереження, тобто пункти Лапласа;
- пункти базисних сторін та мереж;
- пункти, розміщені на перетині ланок полігонів 1 класу;
- пункти, на яких визначено висоти із геометричного нівелювання I—IV класів; перевага надавалася пунктам I—III класу;
- пункти, розміщені у місцях, де забезпечується довготривала їх схоронність та мож-

Таблиця 1. Відомості про періодично діючі пункти проекту EUREF-UKR95

№ з / п	Повна назва пункту	Код пункту	Ідентифікатор пункту	Наближені координати Широта / Довгота
1	Вапнярка (смт. Томашпіль)	016	VAPN	48°33'46" N / 28°30'50"E
2	Каховка	004	KACH	46°48'30" N / 33°29'00"E
3	Кропивницький	005	KIRO	48°32'24" N / 32°17'00"E
4	Київ (ГУГК)	013	GUGK	50°27'36" N / 30°38'07"E
5	Львів (с. Брюховичі)	015	LVIV	49°55'00" N / 23°57'18"E
6	Одеса (с. Крижанівка)	017	ODES	46°33'39" N / 30°48'29"E
7	Суми	001	SUMY	50°51'33" N / 34°45'35"E
8	Ужгород (с. Деренівка)	б/№	UZHD	48°33'45" N / 22°19'05"E
9	Чернівці	008	CHER	48°15'36" N / 25°59'10"E
10	Шацьк (с. Світязь)	010	SHAT	51°28'30" N / 23°49'30"E
11	Шепетівка	б/№	SHEP	50°09'45" N / 27°01'29"E
12	Маріуполь	003	MARI	47°04'52" N / 37°27'17"E
13	Сімеїз		SIME	44°24'56" N / 33°59'35"E
14	Полтава	002	POLT	49°34'22" N / 34°24'05"E
15	Алчевськ (с. Михайлівка)	009	ALCH	48°27'25" N / 38°54'22"E
16	Миколаїв	019	MIKO	46°58'22" N / 31°58'22"E

Джерело: [4].

Таблиця 2. Характеристика GPS спостережень на пунктах проекту EUREF-UKR95 (2017 р.)

№ з / п	Ідентифікатор пункту	Тип приймача	Тип антени	К-ть діб спостережень
1	VAPN	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
2	KACH	TRIMBLE 4000SSE	TRM22020.00+GP	2
3	KIRO	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	3
4	GUGK	TRIMBLE 4000SSE	TRM22020.00+GP	6
5	LVIV	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
6	ODES	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
7	SUMY	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	4
8	UZHD	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
9	CHER	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
10	SHAT	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
11	SHEP	TRIMBLE 4000SSE	TRM22020.00+GP	5
12	MARI	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
13	SIME	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
14	POLT	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
15	ALCH	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6
16	MIKO	TRIMBLE 4000SSE	TRM14532.00	6

Джерело: [4].

ливість виконання супутникових радіонавігаційних спостережень.

Геодезична мережа 1 класу будувалася у вигляді однорідної за точністю просторової геодезичної мережі, яка складається з системи рівномірно розміщених геодезичних пунктів, віддалених один від одного на відстані 30—50 км. У прикордонних районах, навколо великих міст і промислових районів відстань між пунктами зменшувалась до 25—40 км [2, с. 4].

Вимірювання векторів-баз виконувалось методами супутникової геодезії з відносною похибкою $\delta/S_x = 1:106$ (де δ — середньоквадратична похибка визначення вектора-баз — S_x).

Кожний пункт мережі в ході супутникових радіонавігаційних спостережень прив'язувався не менше ніж до трьох суміжних пунктів мережі, а також до найближчих пунктів Української постійно діючої мережі Глобальних навігаційних спостережень (УПМ ГНСС) [3, с. 2].

Схема мережі, побудованої за проектами EUREF-UKR95, наведено на рисунку 1, а її характеристики — у таблиці 1.

Зазначені у таблиці 1 періодично діючі пункти мережі були побудовані у 1994 р. силами Українського державного аерогеодезичного підприємства (УкрДАГП). Побудовані пункти в переважній більшості (окрім пункту Сімеїз) є турами (бетонний моноліт) різної висоти (від 0.1 до 3 м) та глибини закладки (до 3 м) з маркою для примусового центрування.

На жаль, завершити повноцінно спостереження, згідно з планом, не вдалось з причини деяких організаційних прорахунків. Були отримані дані спостережень десь на 80% від запланованого (див. табл. 2) і це дало можливість

провести перше попереднє їх опрацювання у 1996 р. Головним недоліком виконаного опрацювання була відсутність надійної прив'язки побудованої мережі до перманентних станцій Європи.

За даними таблиці 2 показано результати повторних обчислень та вирівнювання мережі за 1998 р. В опрацювання було включено результати спостережень на 16 пунктах GPS мережі України та на 5 закордонних перманентних станціях мережі EUREF. Це такі станції: GRAZ (Graz, Австрія), JOZE (Jozefoslaw, Польща), METS (Metsahovi, Фінляндія), POTS (Potsdam, Німеччина), WTZR (Wettzel, Німеччина). Координати цих перманентних станцій у системі ITRF94, епоха 1993.0 слугували опорними для вирівнювання GPS мережі України. За результатами опрацювання даних спостережень отримано такі характеристики GPS мережі України:

— середня квадратична похибка взаємного положення пунктів мережі ± 2 — ± 5 мм;

— середня квадратична похибка узгодження з загальноземною системою ITRF94 на епоху 1995.47 становить ± 5 — ± 8 мм;

— загальна оцінка точності мережі — на рівні 10 мм.

Обов'язковим при побудові геодезичних мереж було і залишається дотримання принципу переходу від загального до часткового. Державна геодезична мережа України є головною геодезичною основою топографічних знімачів у всіх масштабах, вона має задовольняти потреби економіки й оборони країни під час вирішення відповідних наукових та інженерно-технічних задач. Завдяки переходу на нові методи побудови мереж з'явилася можливість отрима-

ти високоточну, рівномірну геодезичну мережу найвищого класу. Для порівняльного аналізу рівномірності розподілу пунктів 1 класу у мережах, побудованих на основі різних систем координат, скористаємося методами геоінформаційного аналізу просторових розподілів та апаратом математичної статистики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У ході дослідження було виявлено, що комплекс наукових та прикладних робіт, пов'язаних із модернізацією державної топографо-геодезичної мережі, дозволить у достатньо короткі терміни повністю перебудувати систему геодезичного забезпечення України на основі сучасних супутникових та комп'ютерних технологій та вирішити питання створення і подання цифрової картографічної інформації на сучасному науковому і технічному рівні. Ці дії повинні базуватися на основі сучасних технологій визначення координат методами ГНСС (Супутникова система навігації), яка дозволить застосовувати нові схеми побудови геодезичних мереж вищих порядків. При реконструкції ДГМ України ці технології дали змогу перейти від побудови рядів триангуляції 1, 2 класів до рівномірного покриття пунктами ДГМ 1 класу всієї території країни.

Подальші розвідки даного дослідження мають розкрити механізми багатокрокової системи розвитку топографо-геодезичної мережі, яка дасть змогу, в автономному режимі здійснювати картографічне районування території і проводити демаркацію геодезичних мереж держави в умовах євроінтеграції.

Література:

1. Основні положення створення Державної геодезичної мережі України: постанова Кабінету Міністрів України № 844 від 8 черв. 1998 р. [Текст] // Збір. законодавства України. Сер. 1. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. — 1998. — № 9. — С. 416.
2. Моніторинг стану пунктів геодезичної мережі України з використанням соціальних мереж [Електронний ресурс] / І. Тревого, Є. Ільків, М. Галярник // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. — 2016. — Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34313/1/06_35-37.pdf
3. Державна геодезична мережа України 1 класу: геоінформаційний аналіз квадратів

[Електронний ресурс] / Ю.О. Карпінський, Ю.А. Стопхай // Геоінформатика і кадастр. — 2010. — Режим доступу: <http://clc.to/zLdw1A>

4. Марков С. Принципы работы системы GPS и ее использование [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://loi.sccc.ru/gis/GPS/chapter100.html>

5. Супутникові радіонавігаційні спостереження при реалізації геодезичної референцної системи координат України — УСК — 2000 [Текст] / О.В. Кучер, Б.Д. Лепетюк, Ю.А. Стопхай [та ін.] // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. — Л.: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2005. — С. 26—32.

6. Яковлев Н.В. Высшая геодезия [Текст] / Н.В. Яковлев. — М.: Недра, 1989. — С. 57—59.

7. Публічна кадастрова карта [Електронний ресурс]. — 2018. — Режим доступу: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine No. 844 of June 8. 1998, "Collection of Ukrainian legislation, Series 1, No. 9 "Decisions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine"", p. 416.
 2. Trevoy, I. Ilkiv, E. and Galyarn, M. (2016), "Monitoring of the state of the points of the geodetic network of Ukraine with the use of social networks", Lviv Polytechnic National University Institutional Repository, [Online], available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34313/1/06_35-37.pdf (Accessed 21 October 2018).
 3. Karpinsky, Yu. O. and Stophay, Yu. A. (2010), "State geodetic network of Ukraine of class 1: geoinformation analysis of squares", Heoinformatyka i kadastr, [Online], available at: <http://clc.to/zLdw1A> (Accessed 21 October 2018).
 4. Markov, S. (2008), "Principles of operation of the GPS system and its use", available at: <http://loi.sccc.ru/gis/GPS/chapter100.html> (Accessed 21 October 2018).
 5. Kucher, O.V. Lepetyuk, B.D. and Stophay, Yu.A. (2005), "Satellite radionavigation observations in the implementation of the geodetic reference system of coordinates of Ukraine — USC-2000", Suchasni dosiahnennia heodezychnoi nauky ta vyrobnytstv [Modern achievements of geodesic science and production], Vydavnytstvo NU "L'vivs'ka politekhnik", Lviv, Ukraine.
 6. Yakovlev, N.V. (1989), Vysshiaia heodezyia [Higher geodesy], Nedra, Moscow, Russia.
 7. The official site of Ukrainian cadastral map (2018), "Public Cadastre Card" (2018), available at: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta> (Accessed 21 October 2018).
- Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

УДК 378.14

Т. Є. Воронкова,

к. е. н., доцент, професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

К. Г. Гурова,

магістр, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.28

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, НАУКИ, БІЗНЕСУ

T. Voronkova,

Candidate of Sciences, Associate Professor of Department of Business Economics and tourism,
Kyiv National University of Technologies and Design

K. Gurova,

Master, Kyiv National University of Technologies and Design

ENTERPRISE UNIVERSITY: INTEGRATION OF EDUCATION, SCIENCE, BUSINESS

У статті відображено сучасні проблеми розвитку підприємницького університету. Актуальність проблеми обумовлена процесами інтеграції університетів у світове освітнє співтовариство, необхідністю трансформації закладів вищої освіти в підприємницькі університети для забезпечення партнерства освіти, науки та бізнесу. Виокремлено причини формування підприємницького університету, головними з яких є: перехід від елітної до масової вищої освіти, зростання конкуренції між вищими навчальними закладами, скорочення державного фінансування і необхідність впровадження фандрейзингу, зростання інноваційних потреб бізнесу для підтримання глобальної конкурентоспроможності. Виявлено, що інституційною основою є університетські бізнес-інкубатори та технопарки, а також різні гібридні організаційні формати (партнерства) в сфері взаємодії університетів з бізнесом і владою.

Встановлено, що концепція підприємницького університету базується на поєднанні трьох місій університету: навчальної, дослідницької і економічного та соціального розвитку, його участі в трансфері технологій, диверсифікації фінансової бази, децентралізації та зміни організаційної структури. Особливість академічного (університетського) підприємництва полягає у створенні нового типу ринково орієнтованих підприємницьких закладів вищої освіти як в освітній, так і науково-дослідницьких сферах з комерціалізацією результатів діяльності шляхом партнерства з державою та бізнесом. Велика кількість досліджень, присвячених проблемам створення та функціонування підприємницьких університетів засвідчує його потенційні можливості та перспективність їх діяльності в умовах глобалізації і суцільної комерціалізації всіх сфер діяльності.

Пропонуються організаційно-економічні заходи щодо стимулювання і розвитку підприємницької діяльності закладів вищої освіти. Проаналізовано світовий досвід становлення академічного підприємництва та визначено перспективи формування підприємницьких університетів для українських закладів вищої освіти.

This article reflects the current problems of business university development. The urgency of the problem is due to the processes of university integration into the world educational community, the need to transform higher education institutions into entrepreneurial universities in order to ensure the partnership of education, science and business. The reasons for the formation of an entrepreneurial university are highlighted, the main ones being: the transition from elite to mass higher education, the growth of competition between higher educational institutions, the reduction of public funding and the need for the introduction of fundraising, the growth of innovative business needs to maintain global competitiveness.

It is revealed that institutional business incubators and technology parks, as well as various hybrid organizational formats (partnerships) in the field of interaction between universities and business and government, are institutional.

It is established that the concept of an entrepreneurial university is based on the combination of three missions of the university: educational, research and economic and social development, its participation in technology transfer, diversification of the financial base, decentralization and changes in the organizational structure. The peculiarity of

academic (university) entrepreneurship is the creation of a new type of market-oriented entrepreneurial institutions of higher education in both educational and research spheres, with the commercialization of results through partnership with the state and business. A large number of studies devoted to the problems of the establishment and operation of business universities testifies to its potential and promise of their activities in the conditions of globalization and continuous commercialization of all spheres of activity.

Organizational and economic measures on stimulation and development of entrepreneurial activity of institutions of higher education are offered. The world experience of the formation of academic entrepreneurship is analyzed and the prospects of the formation of business universities for Ukrainian higher education institutions are determined.

Ключові слова: підприємницький університет, академічне підприємництво, друга академічна революція, міжнародні рейтинги університетів, потрійна спіраль, фандрейзинг, ендаумент-фонд.

Key words: business university, academic entrepreneurship, second academic revolution, international university rankings, triple helix, fundraising, endowment fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку світового суспільства суттєво зростають вимоги до науки й системи підготовки професійних кадрів. Процеси глобалізації потребують найбільш радикальних реформ у сфері національної та глобальної конкурентоспроможності закладів вищої освіти. Успішна адаптація до умов, що швидко змінюються, збереження прогресивних традицій університету, посилення сильних його сторін поряд із адекватною реакцією на попит суспільства у формуванні високопродуктивних кадрів, здатних до технологічного та інтелектуального лідерства, обумовлюють актуальність для закладів вищої освіти вибору інноваційних альтернатив розвитку, формування інноваційних рішень у сфері вищої освіти.

Усе це викликає необхідність розробки й реалізації інноваційних підходів у розробці стратегічної моделі розвитку закладів вищої освіти (ЗВО), перш за все, у форматі підприємницького університету.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні проблеми розвитку глобального освітнього середовища, вибору стратегічних моделей функціонування та трансформації університетів, умовам формування дослідницьких, підприємницьких та університетів світового класу, удосконаленню основних видів діяльності університетів, посиленню їх наукової та

інноваційної активності, дослідженню питань їх фінансового та матеріально-технічного забезпечення, присвячена велика кількість праць провідних вітчизняних та іноземних вчених, зокрема Б. Кларка, Г. Іцковіца, Ф. Альтбаха, Джаміля Салмі, Ш. Слотера, Л. Леслі, О.О. Романовського, С.М. Порева, І.В. Сандиги, Г.Н. Константинова, С.Р. Филонович, Д.Є. Палатникова, Є.В. Ратманова, П. Шульце, Т.Є. Воронкової.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи та завданням дослідження є узагальнення науково-методологічних підходів, сформульованих науковцями щодо формування та розвитку підприємницьких університетів на прикладах іноземних закладів вищої освіти, а також означення перспектив щодо реформування провідних українських університетів в умовах глобалізації освітнього простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З розвитком світових глобалізаційних процесів, починаючи з середини ХХ ст., стало зрозумілим, що класична східноазійська і західна моделі формування вищої освіти не дозволяють університетам бути успішними в умовах жорсткої ринкової конкуренції, побудованої переважно на необхідності впровадження постійно змінних потреб суспільства в інноваційних технологіях. За цих умов фундаментальна наукова

підготовка й високий рівень культури, які забезпечувалися західною моделлю університетів, стають досить витратними та не відображають об'єктивну потребу в прикладних дослідженнях для їх швидкого впровадження в практичну діяльність господарюючих суб'єктів [1].

У 1998 р. Бертон Р. Кларк одним із перших науково обґрунтував об'єктивні умови трансформації системи вищої освіти, з цією метою ним введено в науковий обіг термін "Entrepreneurial University" (підприємницький або антрепренерський університет) [2]. Антрепренерський (від франц. entrepreneur — підприємець) — володіючий, орендуючий, який має приватне підприємство. Відмінною рисою підприємницьких університетів від дослідницьких є те, що перші поєднують не тільки викладацьку та науково-дослідну діяльність, але й діяльність інноваційну й підприємницьку, отримуючи від неї доход, тобто здійснюється комерціалізація знань.

Методологічною основою концепції підприємницького університету, розуміння його ролі в житті сучасного суспільства являються концепція "підприємницького університету" Б. Кларка, а також концепція "потрійної спіралі" Г. Іцковица, у рамках якої підприємницький університет є драйвером розвитку усієї моделі, що об'єднує державу, бізнес-співтовариство і університети. Б. Кларк визначає підприємницький університет через сукупність умов (характеристик), яким такий заклад вищої освіти повинен відповідати. Серед них: посилене направляюче ядро (адміністрація), розширена периферія розвитку (що припускає високу міру децентралізації), диверсифікована база фінансування, стимульовані академічні структури і інтегрована підприємницька культура [3, с. 21—26].

Г. Іцковіц (H. Etzkowitz) під підприємницьким університетом розуміє вищий навчальний заклад, що, крім традиційних джерел фінансування, активно розробляє та використовує патенти, наукові дослідження та інші напрями договірної співробітництва з приватними підприємствами як дієвих інструментів розширення джерел фінансування та притоку інвестицій до університету Невід'ємною складовою місії сучасного університету, за Г. Іцковцем, є капіталізація знань [4].

Г.Н. Константинов і С.Р. Филонович виділяють три ключові характеристики підприємницького університету:

— генерація знань (постійна робота над створенням нових дослідницьких методів й вивченням нових галузей знань);

— розвиток інноваційних методів викладання з використанням новітніх досягнень науки і практики;

— впровадження знань в практику [5, с. 54].

Основними причинами виникнення концепції підприємницьких університетів на Заході стали такі проблеми:

1. Перехід від елітарного до масової вищої освіти, що супроводжується зниженням вимог як при вступі, так й в процесі навчання [5, с. 50], [3, с. 200].

2. Зростання чисельності закладів вищої освіти і конкуренції між ними.

3. Постійне зростання знань, яке випереджає потенціал освітніх ресурсів, які як відмічав Б. Кларк, ідуть, в основному, на підтримку існуючого стану, а не на стимулювання й підтримку інновацій та змін [3, с. 203].

4. Суттєве скорочення державного фінансування. Б. Кларк стверджує, що "сьогодні національний та регіональний уряди не стануть фінансувати масову вищу освіту на тому ж рівні, як й елітарні в минулому [3, с. 201].

Нині у провідних університетах США "відбувається друга академічна революція", яка знаменується переходом від парадигми знання як суспільного блага, до стадії "академічного капіталізму", з комерціалізацією академічних досліджень та їх результатів, інтеграцією академічного та підприємницького секторів. Цей термін, введено в обіг Ш. Слотером і Л. Леслі в роботі "Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University" у 1997 році, й означає зміну класичної університетської моделі під впливом глобалізації внаслідок введення елементів ринкової структури в діяльність університетів [6].

Існує декілька причин розвитку академічного капіталізму. По-перше, університети починають працювати в умовах скорочення державного фінансування, що породжує необхідність пошуку диверсифікованих джерел фінансування їх бюджетів, в тому числі внаслідок взаємовигідного партнерства з приватним сектором. По-друге, в умовах поглиблення глобалізаційних процесів бізнес-структури для утримання лідерських позицій на внутрішньому та зовнішніх ринках укладають з університетами комерційні договори на виконання науково-дослідних інноваційних розробок з метою їх впровадження в реальному секторі економіки.

Саме спільні інтереси університетів та бізнесу викликали "другу академічну революцію", сприяли розвитку стратегічної моделі підприємницьких університетів. Згідно із висновком О. Романовського, підприємницький універси-

тет — це вищий навчальний заклад, який систематично докладає зусиль з подолання обмежень у трьох сферах: генерації знань, викладанні та упровадженні знань у практику шляхом трансформації внутрішнього управління та модифікації взаємодії із зовнішнім середовищем [7].

Поняття "підприємницький університет" використовується у великій кількості робіт, опублікованих з середини 1990-х років. Проте чіткого визначення досі немає. Константинов Г.Н. і Филонович С.Р. вважають, що "підприємницький університет — цей вищий учбовий заклад, який систематично докладає зусиль із подолання обмежень у трьох сферах: генерації знань, викладанні й перетворенні знань в практику, шляхом ініціації нових видів діяльності, трансформації внутрішнього середовища і модифікації взаємодії із зовнішнім середовищем" [5].

Палатников Д.Є. и Ратманова Є.В. визначають підприємницький університет як учбовий заклад, що здійснює впровадження та зміцнення інноваційної підприємницької культури, як у рамках управлінського процесу внз, так і власне навчального" [8].

У статті "Підприємницький університет: стратегія інституціонального розвитку" П. Шульце вказує два шляхи реалізації підприємницької функції університету. Перший напрям пов'язаний з підготовкою майбутніх бізнесменів, людей готових заснувати та нести відповідальність за власну справу. Другий напрям — підприємницька діяльність самого університету. Це створення бізнес-інкубаторів, технопарків, дочірніх фірм і тому подібне [9].

Університет повинен залучати студентів й випускників до підприємництва, надаючи їм не лише інформаційно-консультаційну, але й ресурсну допомогу, що підтверджується діяльністю Оксфордського університету, де функціонує близько 300 фірм із загальним річним обігом 4 млрд доларів США, з яких сам університет отримує близько 1 млрд доларів США [10, с. 19].

У Гарвардському університеті ресурсний капітал (endowment), капітал закладу вищої освіти, який використовується для його підприємницької діяльності, складає 18 млрд дол США. В Університеті Джорджа Вашингтона — близько 500 млн, а в 280 інститутах і коледжах він складає більше 100 млн доларів США [11, с. 61].

Спираючись на свої конкурентні переваги, університети створюють в першу чергу наукові, інноваційні виробництва, інституційно-

нальною основою цієї діяльності є університетські бізнес-інкубатори та технопарки. Найбільше поширення бізнес-інкубатори отримали в США. Там вони входять до складу більшості науково-технологічних парків. Всього ж на сьогодні в США діє більше 160 бізнес-інкубаторів.

Особливості сучасного етапу розвитку вищої освіти, як засвідчує практика функціонування провідних світових університетів, полягають в партнерському їх співробітництві з підприємницьким сектором, зростанні обсягів залучення коштів міжнародних організацій у формі грантів та надходжень до університетських ендаумент-фондів як альтернативного джерела фінансування вищої освіти (за рахунок коштів пожертвувань корпоративних донорів, благодійних фондів, успішних випускників університетів). Особливостями функціонування ендаумент-фондів є такі: їх діяльність розрахована на довгострокову перспективу; розпорядження отриманим капіталом здійснюється за допомогою професійної керуючої компанії; кошти інвестуються в цінні папери та інші інструменти, що генерують додатковий дохід; фонд має право використовувати тільки відсотки, отримані з основного капіталу. Сьогодні у США існує понад 850 ендаумент-фондів, близько 20 із них є найбільшими за розмірами у світі [12].

Перший ендаумент-фонд в Україні створено Інститутом міжнародних відносин КНУ ім. Т.Г. Шевченка у квітні 2013 року на базі Благодійної організації "Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин". Відсотки, отримані завдяки роботі капіталу Фонду, спрямовуватимуться на розвиток інфраструктури інституту, допомогу у навчанні студентам, аспірантам та стажерам, виплату премій викладачам, створення грантів, проведення майстер-класів, організацію співпраці з ЗВО інших країн.

Сучасним напрямом розвитку фінансово-економічного забезпечення підприємницької діяльності українських університетів може стати фандрейзинг (англ. fundraising), під яким розуміється процес залучення грошових коштів, інших ресурсів (трудових, інформаційних, матеріально-технічних) підприємством або некомерційною організацією, в тому числі, закладом вищої освіти, з метою реалізації певного підприємницького проекту [13].

Ефективна реалізація заходів з інтеграції України до світового науково-освітнього простору та виходу вітчизняних університетів на міжнародний ринок освітніх послуг повинен відбуватися за умов всебічної державної

підтримки підприємницького потенціалу закладів вищої освіти. Визнання статусу ексклюзивного закладу вищої освіти має визнаватися світовою спільнотою. З цією метою застосовуються міжнародні рейтинги ранжування університетів, засновані на бенчмаркінгу закладів вищої освіти різних країн світу. Саме глобальні світові процеси в системі вищої освіти сприяли виникненню міжнародних рейтингів університетів.

Найбільш престижними з семи міжнародних або глобальних рейтингів є такі: Рейтинг університетів світу, підготовлений "Times Higher Education" в Додатку з вищої освіти (THES) за участю QS (Quacquarell: Symonds Ltd) й Академічний рейтинг університетів світу Шанхайського університету Цзяо Тун (SJTU). До третього міжнародного рейтингу, створеного Webometrics в лабораторії Cybermetrics (підрозділу Національної Ради з досліджень, головного державного органу в Іспанії, який координує наукові дослідження), включено 4 000 учбових закладів освіти по всьому світу [14].

Місце національних університетів у світових рейтингах сприяє оцінюванню їх якостей, всесвітньому визнанню їх досягнень на ринку наукових досліджень, підприємництва, освітніх послуг.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для перетворення українського університету в підприємницький необхідно готувати майбутніх підприємців, що передбачає доповнення навчальних планів підприємницькими дисциплінами за безпосередньої участі представників бізнесу з метою розвитку у студентів підприємницьких навичок, вміння орієнтуватися в умовах нестабільного ринкового середовища. Навчання підприємницьким навичкам повинно стати одним із пріоритетів для українських університетів. З іншого боку, сам університет повинен активно займатися підприємницькою діяльністю. З цією метою у закладах вищої освіти має бути створена відповідна інфраструктура: центри досліджень, науково-дослідні лабораторії, бізнес-інкубатори, бізнес-лабораторії, технопарки, дочірні фірми. В рамках підприємницької діяльності заклад вищої освіти може здійснювати: інноваційну діяльність для потреб бізнесу та держави; продаж патентів, послуги і експертизи для економіки, надання бібліотечних засобів та спеціалізованої апаратури, консультативні послуги.

Значні обмеження у сфері академічного підприємництва пов'язані з нестачею фінансових та інформаційних ресурсів, що потребує професійного впровадження системи фандрейзингу, який виступає сучасним напрямом розвитку фінансово-економічного, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення підприємницької діяльності українських університетів.

Подальші наукові дослідження доцільно проводити в напрямку вибору найкращих моделей формування підприємницьких університетів в Україні з урахуванням позитивного досвіду провідних країн світу.

Література:

1. Воронкова Т.Є. Організаційні аспекти вибору стратегічних моделей розвитку закладу вищої освіти // VIII Міжнародна науково-практична конференція "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти" 5 жовтня 2018 р. / Т.Є. Воронкова. — Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: спецвыпуск. — К., 2018. — 462 с.
2. Clark B.R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations. — Oxford: Pergamon-Elsevier Science, 1998. — 180 p.
3. Кларк Б.Р. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2011. — С. 200.
4. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты — предприятия — государство. Инновации в действии: монография / Г. Ицковиц; пер. с англ. под ред. А.Ф.Уварова. — Томск: изд-во Том. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. — 237 с.
5. Константинов Г.Н., Филонович С.Р. Что такое предпринимательский университет / Г.Н. Константинов, С.Р. Филонович // Теоретические и прикладные исследования, 2007. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: vo.hse.ru/attachment.aspx?Id=76
6. Slaughter S., Leslie L. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore, MA, USA: The John Hopkins University Press, 1997. — 276 p.
7. Романовський О.О. Економічна доцільність існування інноваційних підприємницьких університетів / О.О. Романовський // Економіка та держава. — 2011. — № 10. — С. 4—8.
8. Палатников Д.Е. Ратманова Е.В. Перспективы и проблемы инновационной деятельности высших учебных заведений в современной

России. URL: [http:// — \[Электронный ресурс\].](http://yaratiso.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=361&Itemid=50) — Режим доступа: yaratiso.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=361&Itemid=50

9. Schulte P. The entrepreneurial university: a strategy for institutional development // Higher education in Europe. — V. 29. — P. 187—193.

10. Предпринимательские университеты в инновационной экономике / Под ред. Ю.Б. Рубина. — М.: Маркет ДС, 2005. — 402 с.

11. Дмитриев Г.Д. Анатомия американского университета. — М.: Народное образование, 2005. — 223 с.

12. 2013 NACUBO Endowment Study. National Association of College and University Business Officers and Commonfund Institute. 2014 [Электронный ресурс]. URL: nacubo.org/Documents/EndowmentFiles/2013NCSEPressReleaseFinal.pdf

13. Воронкова Т.Є. Формування ефективного фінансового механізму розвитку системи вищої освіти України // VIII Міжнародна науково-практична конференція "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти" 7 жовтня 2018 р. / Т.Є. Воронкова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: спецвипуск. — К., 2018. — 456 с.

14. Создание университетов мирового класса [Текст] / Джамиль Салми / Пер. с англ. — М.: Издательство "Весь Мир", 2009 — 132 с.

References:

1. Voronkova, T.Ye. (2018), "Organizational aspects of the choice of strategic models for the development of a higher education institution", VIII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Efektyvnist' orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsijnoho rozvytku vyschoi osvity" [VIII International Scientific and Practical Conference "Efficiency of Organizational and Economic Mechanism for Innovative Development of Higher Education"], Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu: spetsvypusk, Kyiv, Ukraine.

2. Clark, B.R. (1998), Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations, Pergamon-Elsevier Science, Oxford, UK.

3. Clark, B.R. (2011), Sozdanie predprinimatel'skikh universitetov: organizacionnye napravleniya transformacii [Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Transformation Directions], Izd.dom Gos. un-ta Vyshej shkoly jekonomiki, Moscow, Russia.

4. Ickovic, G. (2010), Trojnaja spiral'. Universitety — predpriyatija — gosudarstvo. Innovacii v

dejstvii [Triple Helix. Universities — enterprises — the state. Innovation in action], izd-vo Tom. gos. un-ta sistem upr. i radioelektroniki, Tomsk, Russia.

5. Konstantinov, G.N. and Filonovich, S.R. (2007), "What is an entrepreneurial university", Teoreticheskie i prikladnye issledovanija, available at: vo.hse.ru/attachment.aspx?Id=76 (Accessed 20 Oct 2018).

6. Slaughter, S. and Leslie, L. (1997), Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University, The John Hopkins University Press, Baltimore, MA, U.S.A.

7. Romanovs'kyj, O.O. (2011), "Economic feasibility of the existence of innovative business universities", Ekonomika ta derzhava, vol. 10, pp. 4—8.

8. Palatnikov, D.E. and Ratmanova, E.V. (2010), "Prospects and problems of innovation activities of higher educational institutions in modern Russia", available at: yaratiso.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=361&Itemid=50 (Accessed 20 Oct 2018).

9. Schulte, P. (2004), "The entrepreneurial university: a strategy for institutional development", Higher education in Europe, vol. 29, pp. 187—193.

10. Rubin, Ju.B. (2005), Predprinimatel'skie universitety v innovacionnoj jekonomike [Entrepreneurial universities in the innovation economy], Market DS, Moscow, Russia.

11. Dmitriev, G.D. (2005), Anatomija amerikanskogo universiteta [Anatomy of an American University], Narodnoe obrazovanie, Moscow, Russia.

12. NACUBO (2014), "Endowment Study. National Association of College and University Business Officers and Commonfund Institute", available at: nacubo.org/Documents/EndowmentFiles/2013NCSEPressReleaseFinal.pdf (Accessed 20 Oct 2018).

13. Voronkova, T.Ye. (2018), "Formation of an effective financial mechanism for the development of the higher education system of Ukraine", VIII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Efektyvnist' orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsijnoho rozvytku vyschoi osvity" [VIII International Scientific and Practical Conference "Efficiency of Organizational and Economic Mechanism for Innovative Development of Higher Education"], Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu: spetsvypusk, Kyiv, Ukraine.

14. Salmi, Dz. (2009), Sozdanie universitetov mirovogo klassa [Establish world-class universities], Izdatel'stvo "Ves' Mir", Moscow, Russia. *Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.*

УДК 658.8

О. Ю. Красовська,

к. е. н., доцент кафедри міжнародного маркетингу Університету імені Альфреда Нобеля

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.34

АЛГОРИТМ ПРОЦЕСУ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

O. Krasovska,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of department

of the international marketing of Alfred Nobel University in Dnipro, Ukraine

ALGORITHM FOR THE PROCESS OF MARKETING RESEARCH

У статті розглянуто сутність споживчої лояльності до брендів, під якою пропонується розуміти прихильність до товарів і послуг фірми, що дозволяє споживачам знизити або виключити ряд ризиків, включаючи: ризик функціональності (товар обраного продавця буде діяти, як очікувалося), психологічний ризик (товар не викличе відчуття невдачі або невпевненості в собі), фінансовий ризик (товар буде відповідати своїй вартості), ризик безпеки (товар не заподіє шкоди), соціальний ризик (товар не викличе несхвалення з боку референтних груп), тимчасовий ризик (витрачений на покупку час буде коштувати зусиль).

Розглянуто кабінетні і польові методи маркетингових досліджень.

Обґрунтовано етапи маркетингового дослідження ринку. Вихідний (початковий) етап процесу маркетингового дослідження — визначення проблеми (предмета дослідження). Наступний етап процесу маркетингових досліджень — оцінка можливостей дослідження проблеми. Третій етап маркетингових досліджень — точне формулювання їх завдань та цілей (конкретний перелік дослідних робіт, які треба виконати). На четвертому етапі розробляють дослідницький проект. Тут визначається об'єкт дослідження, джерела інформації, методи її збирання, обробки та аналізу, а також те, хто, як і коли її збиратиме та інтерпретуватиме. П'ятий етап процесу маркетингових досліджень — це збирання та систематизація маркетингової інформації. Результатом названих етапів маркетингових досліджень є масиви інформації, тобто та "сировина", яку необхідно обробити, щоб вона стала придатною для прийняття відповідних рішень. Тому наступним етапом процесу маркетингових досліджень є аналіз отриманої інформації, розрахунки відповідних коефіцієнтів, індексів, рядів динаміки тощо. Кінцевим етапом процесу маркетингових досліджень є підготовка звіту та його захист, а також прийняття конкретних маркетингових рішень.

Визначено, що для виявлення існуючого рівня задоволеності та лояльності споживачів щодо продукції підприємства необхідно проводити моніторинг. Результати моніторингу дозволять підприємству виявити ступінь задоволеності споживачів та проаналізувати основні групи чинників, які впливають на лояльність клієнтів.

The article deals with the essence of consumer loyalty to brands, which suggests commitment to the company's goods and services, which allows consumers to reduce or eliminate a number of risks, including: the risk of functionality (the product of the selected seller will act as expected), psychological risk (the product will not cause a feeling of failure or self-doubt), financial risk (the product will be in line with its value), the risk of safety (the product will not cause any harm), social risk (the product will not cause disapproval of the reference groups), temporary risk (time spent on the purchase will cost effort).

Office and field marketing research methods have been considered.

The stages of marketing research of the market have been substantiated. The opening (initial) stage of the marketing research process is the definition of the problem (subject of the study). The next stage of the marketing research process is evaluation of the possibilities of studying the problem. The third stage of marketing research is the precise formulation of their tasks and objectives (a specific list of research papers to be completed). At the fourth stage, a research project is being developed. Here the object of research, sources of information, methods of its collection, processing and analysis, as well as those who, how and when will collect it and interpret, are determined. The fifth stage of the marketing research process is the collection and systematization of marketing information. The result of these stages of marketing research is the arrays of information, that is, the 'raw material' that needs to be processed, so that it becomes suitable for making appropriate decisions. Therefore, the next stage of the marketing research process is the analysis of the information

received, calculations of the corresponding coefficients, indices, dynamics series, etc. The final stage of the marketing research process is the preparation of the report and its defense, as well as the adoption of specific marketing decisions.

It has been determined that to identify the existing level of satisfaction and loyalty of consumers regarding the products of the enterprise, it is necessary to conduct monitoring. Monitoring results will allow the company to identify the degree of customer satisfaction and analyze the main groups of factors that affect the customer loyalty.

Ключові слова: алгоритм, маркетингове дослідження, моніторинг, етапи, методи.
Key words: algorithm, marketing research, monitoring, stages, methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвиток економічної науки характеризується відсутністю єдиних підходів у методології здійснення маркетингових досліджень. Сутність та обґрунтування сутності, етапів, принципів маркетингових досліджень є важливими елементами підвищення ефективності функціонування підприємств, тому обрана тема набуває особливої актуальності дослідження.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням методичних підходів до визначення сутності та процесів маркетингового дослідження на підприємстві займалися такі вчені, як Ф. Котлер, Дж. Барні, Н. Пірсі, Х. Девідсон, К. Вард, Е. Джалкала, та інші, а серед вітчизняних — А. Балабанова, Н. Власенко, Н. Горбаль, О. Кендюхов, О. Швець та ін. Але,

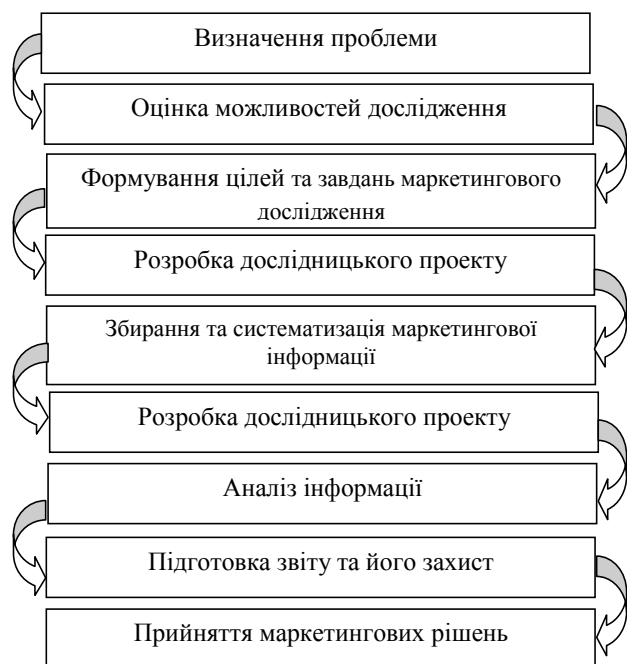

Рис. 1. Алгоритм процесу маркетингового дослідження

незважаючи на наявність численних науково-методичних розробок, проблеми дослідження теоретичних засад маркетингових досліджень залишаються фрагментарно не дослідженими та потребують подальшого наукового обґрунтування.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні процесів маркетингового дослідження на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із принципів і найважливішою передумовою досягнення цілей маркетингового дослідження є дотримання логічної послідовності його етапів. Відповідно до цього алгоритм процесу маркетингового дослідження включає певну послідовність кроків (етапів).

Вихідний (початковий) етап процесу маркетингового дослідження — визначення проблеми (предмета дослідження). Такою проблемою можуть бути:

- негативні симптоми (зменшення частки ринку підприємства, рентабельності, прибутковості, дохідності тощо);

- причини негативних симптомів (невдала система управління маркетингом, незадовільна організація маркетингових досліджень, несприятливий стан конкурентного середовища тощо).

Для виявлення проблеми можна використати дані аналізу результатів виробничо-господарської та збутової діяльності підприємства, експертних опитувань, спостережень за виконанням маркетингових функцій.

Наступний етап процесу маркетингових досліджень — оцінка можливостей дослідження проблеми. Така можливість визначається реальністю отримання необхідної маркетингової інформації, достатністю часу та ресурсів, прогностичною оцінкою результативності досліджень, визначенням повного переліку аль-

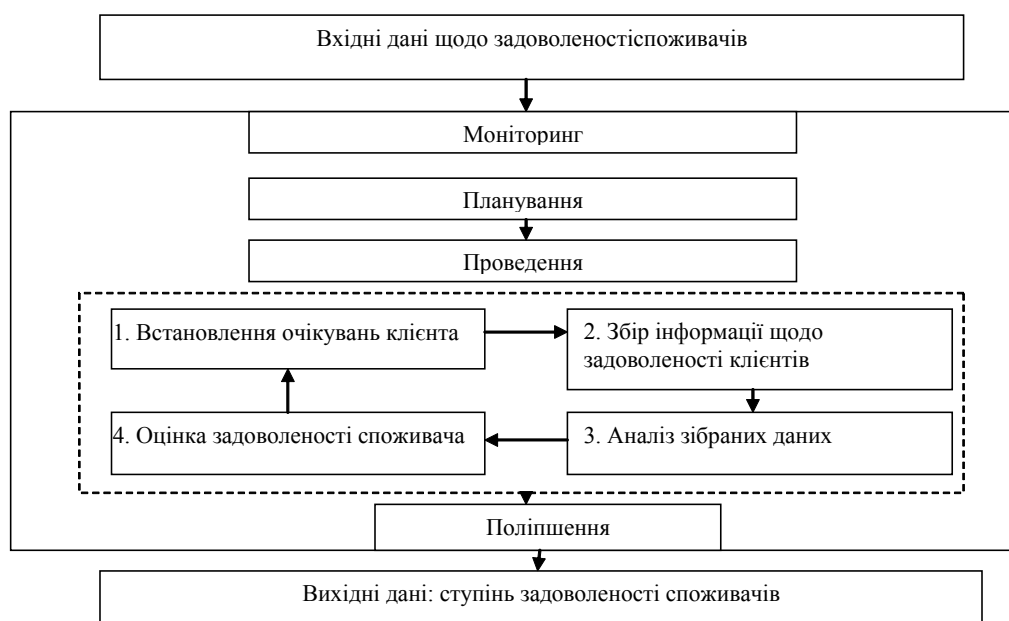

Рис. 2. Моніторинг задоволеності споживачів підприємства

тернативних дій, які можуть бути використані для розв'язання проблеми.

Третій етап маркетингових досліджень — точне формулювання їх завдань та цілей (конкретний перелік дослідних робіт, які треба виконати). Завданням маркетингових досліджень є аналіз розробленого варіанта розв'язання певної маркетингової проблеми (чи забезпечить бажаний результат реалізація тих чи тих маркетингових заходів як порівняти із іншими варіантами розв'язання).

На четвертому етапі розробляють дослідницький проект. Тут визначається об'єкт дослідження, джерела інформації, методи її збирання, обробки та аналізу, а також те, хто, як і коли її збиратиме та інтерпретуватиме.

П'ятий етап процесу маркетингових досліджень — це збирання та систематизація маркетингової інформації. Цей етап потребує найбільших затрат часу і витрат коштів, є джерелом найбільшої кількості помилок. Через складності в налагодженні комунікацій з респондентами (неправильні відповіді, відмова від співробітництва, необхідність додаткових зустрічей тощо), проблеми зі збирачами інформації (упередженість суджень, низька кваліфікація, недобросовісність тощо).

Результатом названих етапів маркетингових досліджень є масиви інформації, тобто та "сировина", яку необхідно обробити, щоб вона стала придатною для прийняття відповідних рішень. Тому наступним етапом процесу маркетингових досліджень є аналіз отриманої інформації, розрахунки відповідних коефіцієнтів, індексів, рядів динаміки тощо.

Кінцевим етапом процесу маркетингових досліджень є підготовка звіту та його захист, а також прийняття конкретних маркетингових рішень.

Для виявлення існуючого рівня задоволеності та лояльності споживачів щодо продукції підприємства необхідно проводити моніторинг. На початку проведення підприємство має чітко визначити призначення та цілі моніторингу задоволеності споживачів, які, на нашу думку, мають включати такі елементи:

- аналіз реакції споживачів на наявну, нову продукцію або товар зі змінним складом чи технологією виробництва;
- оцінювання інформації щодо поведінки персоналу підприємства під час роботи з клієнтами;
- вивчення причин рекламаций чи скарг споживачів;
- здійснення моніторингу тенденцій задоволеності клієнтів;
- всебічне дослідження причин втрати споживачів або частки ринку;
- порівнювання задоволеності споживачів продукції відносно інших підприємств.

Сформовані цілі проведення моніторингу суттєво впливають на обсяг необхідної інформації для обробки та методи аналізу зібраних у процесі дослідження даних. Цілі моніторингу мають бути сформульовані так, щоб була можливість оцінити зібрані дані за допомогою показників дієвості, які встановлює підприємство. Відповідно до призначення підприємство визначає сферу майбутнього оцінювання та програмує, з яких джерел мають бути отримані

дані для аналізу. Зібрана для моніторингу інформація залежить від необхідної для підприємства деталізації, наприклад, дані, що стосуються певної характеристики товару, чи дані, необхідні для оцінювання загальної задоволеності споживачів продукції [1, с. 87].

Сфера оцінки зібраної інформації залежить від сегментації ринку: регіон, споживачі продукції, період часу, окремий вид продукції, ринок реалізації товару тощо. Важливим елементом моніторингу є частота зібраної інформації, яка може збиратися на регулярній основі, на основі необхідності (час від часу) або на обох основах — це залежить від потреб підприємства та ситуації на ринку.

Необхідну інформацію для проведення моніторингу задоволеності споживачів можливо отримати як із внутрішніх джерел, а саме розглядаючи рекламачії та скарги клієнтів, так із зовнішніх, до яких належать засоби масової інформації та інтернет-ресурси, проте основна інформація отримується від безпосередніх споживачів продукції підприємства.

Моніторинг задоволеності споживачів, на нашу думку, має включати такі стадії: планування, проведення та поліпшення. Алгоритм процесу моніторингу задоволеності споживачів підприємства представлений на рисунку 2.

Процес планування моніторингу передбачає необхідність визначитись зі способом одержання інформації щодо задоволеності споживачів та призначити відповідальну особу з числа керівників підприємства, якому надходитиме вся зібрана інформація для прийняття відповідних рішень. Початковим етапом планування має стати визначення кількості людей і ресурсів, необхідних для його проведення, та забезпечення фактичної їх наявності. Зазвичай процес моніторингу включає отримання та обробку інформації, яка стосується задоволеності споживачів, а також аналіз результативності виконуваних заходів.

Проведення моніторингу задоволеності споживачів має охоплювати такі складові:

- 1) встановлення очікувань споживачів;
- 2) збір інформації щодо задоволеності клієнтів;
- 3) аналіз зібраних даних;
- 4) оцінювання задоволеності споживачів

Перш ніж досліджувати задоволеність споживачів, необхідно встановити групу клієнтів, очікування яких потрібно визначати. Для кожної окремої галузі народного господарства група споживачів буде різною залежно від специфіки підприємства та продукції чи послуги,

які пропонуються на ринку. Встановлення очікувань споживачів продукції охоплює:

- уподобання клієнтів;
- вимоги нормативно-правових та регламентних документів;
- побажання споживачів тощо [2, с. 126; 3].

Проблемним моментом встановлення очікувань є усвідомлення того, що споживач не завжди може чітко висловити свої побажання щодо всіх властивостей продукції, оскільки деякі з них клієнтові можуть бути невідомі. Підприємство фактично відповідає за розуміння очікування споживачів і перетворення їх на вимоги щодо продукції.

Збір інформації щодо задоволеності клієнтів необхідно розпочинати з визначення характеристик продукції, умов її постачання на ринок та характеристики самого підприємства. Характеристика продукції може включати такі складові: безпечність, ціна, естетична складова, якість, гарантія, сприймана цінність товару, надійність і т.ін. [4, с. 80]. Умовами постачання продукції на ринок передбачається термін поставки товару, час реагування на замовлення, повноту виконання замовлення тощо. Характеристика підприємства, відповідно, має охоплювати: компетентність та кваліфікацію персоналу, швидкість розгляду рекламачій та скарг, соціальну відповідальність та ділову етику, прозорість діяльності, репутацію у суспільстві тощо. Для ефективного використання вищезазначених показників під час збору інформації щодо задоволеності споживачів підприємство має ранжувати їх відповідно до важливості кожного з точки зору споживача продукції.

Набір показників, що характеризує задоволеність споживачів, можна розділити на дві групи: безпосередні та опосередковані.

До першої групи слід віднести показники, які необхідно отримати безпосередньо від споживачів продукції. Найбільш ефективним методом збору інформації є, на наш погляд, метод, який поєднує дослідження, що ґрунтуються на використанні кількісних та якісних показників.

Кількісні показники дають змогу оцінити рівень задоволеності споживачів через зібрані зведені дані для зіставного порівняння (бенчмаркінгу) або для відстеження змін у часі. Основними методами дослідження кількісних показників є особисте інтерв'ю, телефонне інтерв'ю чи заповнення анкет (через он-лайн сервіси або надіслані поштою) [5]. Кожен із запропонованих кількісних методів дослідження має ряд переваг та недоліків. Практика показує, що більшість підприємств віддають пере-

вагу заповненню анкет через мережу, оскільки цей метод має найменшу вартість проведення та високі репрезентативні дані. Особисті й телефонні інтерв'ю менш популярні у сучасному світі через доволі високу собівартість та складність проведення.

Якісні показники відображають характеристики продукції та процесу її постачання. Зазвичай їх використовують, коли існує необхідність визначити окреме сприйняття чи реакцію споживачів щодо визначеної характеристики продукції або виявити наявні проблеми. Більшість практиків зазначають, що якісні показники відносно гнучкі, проте можуть бути доволі суб'єктивними. Основними методами досліджень якісних показників є поглиблене особисте інтерв'ю або обговорення у дискусійних групах. Поглиблене інтерв'ю забезпечує інтерв'юера великою кількістю чинників, які впливають на задоволеність споживачів продукції і сприяють усвідомленню їхніх очікувань.

Дискусійні групи, як правило, п'ять-десять осіб, забезпечують підприємство інформацією не на індивідуальному рівні, а дозволяють виявити спільні думки, основні сильні та слабкі сторони характеристики продукції, відносну важливість чинників задоволеності тощо.

Опосередковані показники задоволеності споживачів характеризують наявні джерела інформації, а саме: частота скарг споживачів, соціологічні опитування постачальників продукції, повідомлення у засобах масової інформації або через мережу, частота повернення товару на гарантійний ремонт, дослідження у межах галузі, коментарі та обговорення в соціальних мережах і т. ін. За допомогою опосередкованих показників формується уявлення про сильні та слабкі сторони продукції, а їх аналіз дасть змогу підприємству сформулювати загальні показники, які характеризують задоволеність споживачів.

Процес збору інформації передбачає визначення кількості споживачів, необхідних для проведення дослідження, тобто сформулювати обсяг вибірки, що встановлюється статистично для забезпечення високого рівня довіри до результатів в межах визначеної похибки. На практиці обсяг вибірки представляє компроміс між бажаною точністю та рівнем довіри, власне, вибірка має гарантувати репрезентативну сукупність споживачів.

Наступним етапом збору даних щодо задоволеності споживачів має стати вибір продукції для аналізу та розробка питань анкети з широкою сферою інтересів і достатніми подробиця-

ми стосовно сприйняття об'єкта дослідження. Перелік питань опитувальника залежить від галузі роботи підприємства та продукції, що аналізується, а шкала оцінювання — від того, як сформульовані запитання. Збір даних може здійснювати само підприємство або задіяти незалежну третю сторону. Перший випадок для підприємства більш ощадливий, проте існує ризик викривлення інформації через можливий вплив на респондентів осіб, які проводять опитування. У другому випадку цей вплив нівелюється, хоча вартість збору інформації дещо вища.

Аналіз даних щодо задоволеності споживачів, як правило, охоплює такі складові [6, с. 253]:

- ступінь задоволеності споживачів,
- тенденції лояльності за досліджуваний період,
- складові продукції, які суттєво впливають на задоволеність покупців,
- порівняння задоволеності споживачів з конкурентами,
- виявлення основних напрямів підвищення задоволеності та лояльності клієнтів тощо.

Обґрунтування результатів аналізу здійснюється на основі визначення відповідності продукції характеристикам, які важливі для споживача, а також порівняння результатів дослідження із загальними показниками і тенденціями в галузі. Результати аналізу зібраних даних разом із рекомендаціями обов'язково треба задокументувати та відзвітувати. Звіт має охоплювати загальні всебічні показники задоволеності споживачів продукції, їх бажано поєднати в об'єднане значення "Індекс задоволеності споживачів" (customer satisfaction index — CSI). Індекс задоволеності споживачів є середньозваженою величиною результатів дослідження і вихідною базою для подальшого оцінювання задоволеності клієнтів.

Зібрана й оброблена інформація щодо задоволеності споживачів подається у функціональні підрозділи підприємства для підготовки заходів з усунення нарікань та недоліків, які були виявлені у процесі моніторингу, а також розробки конкретних дій, спрямованих на вирішення проблем, окреслених споживачами продукції. Проаналізована інформація допоможе підприємству врахувати очікування клієнтів й оцінити сприйняття споживачами продукції, що постачається на ринок.

Оцінювання задоволеності споживачів дозволить підприємству забезпечити відповідність зібраної інформації та ефективно її використання для усунення виявлених недоліків. Пер-

шочерговим завданням оцінювання є перевірка об'єктивності вибору споживачів для дослідження та аналіз кількісної і якісної складової вибірки респондентів. Загальне задоволення споживачів оцінюється на основі порівняння виявлених даних та інформації конкурентів. Наступним важливим об'єктом оцінювання є перевірка узгодженості інформації щодо задоволеності споживачів з іншими показниками ділової активності підприємства.

Поліпшення процесу моніторингу задоволеності споживачів вимагає від підприємства виконання таких дій: критичний аналіз вибору продукції та споживачів для проведення дослідження, перевірка опосередкованих показників задоволеності, зокрема причини втрати споживачів, забезпечення відображення в аналізі змін у вподобаннях клієнтів, зіставлення запитань анкети з поточними та перспективними пріоритетами функціонування підприємства, аналіз оперативності подання інформації щодо задоволеності покупців у структурні підрозділи підприємства для вжиття відповідних заходів або усунення недоліків, виявлення та визначення перешкод внутрішнього характеру під час надання інформації щодо задоволеності споживачів тощо.

Результати моніторингу дозволять підприємству виявити ступінь задоволеності споживачів та проаналізувати основні групи чинників, які впливають на лояльність клієнтів. Скеровуючи інформацію, виявлену в процесі моніторингу, до структурних підрозділів підприємства, можливо пришвидшити виконання дій, які зумовлюють підвищення задоволеності споживачів.

ВИСНОВКИ

Отже, використання на практиці запропонованого автором алгоритму процесу моніторингу задоволеності споживачів дасть змогу підприємству підвищити ефективність і результативність збору, обробки та оцінювання інформації щодо лояльності клієнтів. Отримана в процесі моніторингу інформація дає уявлення про причини невідповідностей між очікуваннями споживачів і ступенем їх задоволеності продукцією підприємства.

Література:

1. Kotler P. Marketing in sights from A to Z: 80 concept severy manager needs to know / Philip Kotler. — New Jersey: John Wiley&Sons, Inc., 2003. — 206 p.
2. Piercy N. Market-led Strategic Change: Transforming the Process of Going to Market:

4-th edition / Nigel Piercy. — Abingdon-on-Thames: Routledge, 2009 — 551 p.

3. Sandra Maria Correia Loureiro, Eduardo Moraes Sarmento, Goulwen Le Bellego The effect of corporate brand reputation on brand attachment and brand loyalty: Automobile sector // Cogent Business & Management (2017). — 2017. — Режим доступу: <https://www.cogentoa.com/article/10.1080/23311975.2017.1360031.pdf>

4. Пономаренко Р. Маркетингові активи у міжнародній діяльності / Р. Пономаренко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2016. — № 4. — С. 75—92.

5. Stephen A. Samaha, Robert W. Palmatier, Irina V. Kozlenkova Resource-based theory in marketing // Academy of Marketing Science. — 2015. — Режим доступу: <http://foster.uw.edu/wp-content/uploads/2015/04/resource-based-theorymarketing.pdf>

6. Піняк І., Бурліцька О. Маркетингові інтелектуальні активи: підходи до оцінки / І. Піняк, О. Бурліцька // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 2 (7). — С. 250—256.

References:

1. Kotler, P. (2003), Marketing in sights from A to Z: 80 concept severy manager needs to know, John Wiley&Sons, New Jersey, USA.

2. Piercy, N. (2009), Market-led Strategic Change: Transforming the Process of Going to Market, 4-th edition, Routledge, Abingdon-on-Thames, UK.

3. Correia Loureiro, S.M. Moraes Sarmento, E. and Le Bellego, G. (2017), "The effect of corporate brand reputation on brand attachment and brand loyalty: Automobile sector", Cogent Business & Management, available at: <https://www.cogentoa.com/article/10.1080/23311975.2017.1360031.pdf> (Accessed 20 Oct 2018).

4. Ponomarenko, R. (2016), "Marketing assets in international activities", Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo, vol. 4, pp. 75—92.

5. Samaha, S.A. Palmatier, R.W. and Kozlenkova, I. V. (2015), "Resource-based theory in marketing", Academy of Marketing Science, available at: <http://foster.uw.edu/wp-content/uploads/2015/04/resource-based-theory-marketing.pdf> (Accessed 20 Oct 2018).

6. Piniak, I. and Burlits'ka, O. (2012), "Marketing Intellectual Assets: Approaches to Evaluation", Sotsial'no ekonomichni problemy i derzhava, vol. 2 (7), pp. 250—256.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.

УДК 502.33 : 332.72 : 631.11

Р. М. Ступень,

к. е. н., доцент кафедри землеустрою,

Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.40

НАПРЯМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

R. Stupen,

Ph.D., Associate Professor Department of Land Management,

Lviv National Agricultural University, Dublyany

DIRECTIONS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC REGULATION OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE

У статті обґрунтовано ефективні напрями організаційно-економічного регулювання ринку сільськогосподарських земель в контексті формування нової парадигми земельних відносин. Визначено сутність організаційно-економічного регулювання ринку сільськогосподарських земель, як механізму стимулювання перерозподілу і консолідації земельної власності в сільському господарстві з метою підвищення ефективності ринкового обігу земель. Встановлено, що за відсутності вільного обігу сільськогосподарських земель нині не здійснюються заходи з консолідації земель, а процеси урбанізації призводять до подальшого подрібнення земельних ділянок та необґрунтованої зміни їх цільового призначення. Представлено інструментарій організаційно-економічного регулювання ринку сільськогосподарських земель, застосування якого сприятиме вирішенню низки поставлених завдань у цій сфері. До основних організаційних інструментів відносяться землеустрій, адміністративне регулювання, реєстрація речових прав, земельний моніторинг та контроль. Економічний інструментарій регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення є системою взаємозалежних і взаємообумовлених економічних регуляторів, що включають в себе такі інструменти регулювання, як фінансові, фіскальні, рентні та цінові.

The article substantiates the effective directions of organizational and economic regulation of the agricultural land market in the context of the formation of a new paradigm of land relations. The essence of the organizational and economic regulation of the agricultural land market is determined as a mechanism to stimulate the redistribution and consolidation of land ownership in agriculture in order to increase the efficiency of the market turnover of land. The system of regulatory and legal support in the sphere of regulation of land relations was thoroughly analyzed in order to eliminate all possible contradictions, duplication and inconsistencies, harmonize legislative conflicts in the development of regulatory measures in the effective functioning of the agricultural land market, and also with the aim of creating transparent organizational and economic mechanisms for the implementation of land relationship. It has been established that in the absence of free circulation of agricultural land, land consolidation measures are currently not being implemented, and urbanization processes lead to further shredding of land plots and unreasonable changes in their intended purpose. The principles of the functioning of the agricultural land market are proposed, on the basis of which the directions of their organizational and economic regulation are revealed. A toolkit of organizational and economic regulation of the agricultural land market is presented, the use of which will contribute to solving a number of tasks in this area. At the same time, instruments for regulating the market for agricultural land are diverse and must work in conjunction. The main organizational tools include land management, administrative regulation, registration of rights, land monitoring and control. The economic tools for regulating the agricultural land market is a system of interconnected and interdependent economic regulators, including such regulatory tools as financial, fiscal, rental and price regulation.

Ключові слова: ринок, сільськогосподарські землі, регулювання, організаційно-економічний інструментарій, держава.

Key words: market, agricultural land, regulation, organizational and economic tools, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначальною ланкою радикальних трансформацій економіки в системі агропромислового комплексу є земельна реформа. Перехід до рин-

кових відносин, основним напрямом якого стає визнання приватної власності на землю та створення механізму земельного ринку, обумовлює радикальну зміну земельного ладу країни. Про-

блеми ринкового обігу земель і розробка механізму його економічної реалізації мають першорядне значення для обґрунтування та практичного здійснення аграрної реформи та зміцнення стимулів раціонального використання земель. Однак, незважаючи на актуальність проблеми земельної власності в сучасній аграрній політиці та процесах реформування галузі, їх теоретична розробка відстає від нинішніх вимог раціонального використання та охорони земель, що негативно позначається на екологічних і соціальних аспектах розвитку аграрного сектора. Тож, створення ефективного ринку сільськогосподарських земель в Україні, а також напрями його організаційно-економічного регулювання залишаються питаннями стратегічної важливості, від реалізації яких залежить динаміка соціально-економічного розвитку АПК, земельних відносин, та національної економіки загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий доробок у дослідження теоретико-методичних аспектів земельних відносин та формування ринку сільськогосподарських земель було зроблено: П. Гайдуцьким, Д. Добряком, Й. Дорошем, І. Лукіновим, А. Новаковським, Б. Пасхавером, П. Саблуком, А. Сохничем, А. Третьяком, Г. Черевком та ін. Питанням регулювання, розвитку та удосконалення земельних відносин в аграрній сфері присвячено дослідження В. Амброзова, Г. Гуцуляка, С. Кваші, А. Мартина, А. Тихонова, В. Трегобчука, М. Федорова, М. Хвесика та ін.

Поряд з тим, визнаючи безперечно вагомий внесок науковців та практиків у дослідження та розробку питань формування і розвитку ринку сільськогосподарських земель, слід наголосити, що низка проблем, зокрема щодо його організаційно-економічного забезпечення та процесу регулювання, зумовлених їх багатогранністю та різноплановістю, потребує подальшого вивчення та опрацювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування ефективних напрямів організаційно-економічного регулювання ринку сільськогосподарських земель в контексті формування нової парадигми земельних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5,7% території Європи. Із 60,3 млн га майже 70% становлять сільськогосподарські угіддя з високою родючістю. Такий потенціал може розглядатися як потужна конкурентна перевага України, проте його практична реалізація вимагає впровадження ефективної моделі

земельних відносин, адекватної сучасним жорстким умовам міжнародної конкуренції. Адже в умовах глобальної економіки та все більшої інтеграції України у світові економічні процеси саме агропромисловий комплекс може стати в авангарді розвитку української економіки.

Нині згідно п. 15 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України [1] до 1 січня 2019 року діє мораторій на купівлю-продаж сільськогосподарських земель, умовою зняття якого є набрання чинності Закону України "Про обіг земель сільськогосподарського призначення". Поряд з тим, проект цього Закону зареєстровано ще 13.12.2016 р., і лише 16.05.2018 р. надано висновок щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи проекту даного нормативно-правового акту [2].

Окрім того, відмітимо, що Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин розробив проект "Концепції обігу земель сільськогосподарського призначення" з урахуванням пропозицій USAID (Агентство США з міжнародного розвитку), Світового банку, ННЦ "Інститут аграрної економіки", Асоціації "Український клуб аграрного бізнесу", Української аграрної конфедерації та інших експертів. Цей проект передбачає продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення до врегулювання проблемних питань на законодавчому рівні. Для відкриття земельного ринку в ньому зазначені такі передумови: запровадження ефективних механізмів протидії рейдерству, визначення процедури консолідації земель, спрощення умов для одержання українцями земельних ділянок сільськогосподарського призначення, вдосконалення процедури пільгового оподаткування та фінансової підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, встановлення порядку приватизації земельних ділянок громадянами України тощо. І лише після повного виконання зазначених передумов пропонують прийняти Закон України "Про обіг земель сільськогосподарського призначення", де слід визначити ряд критеріїв [3]: які землі сільськогосподарського призначення продаються, хто може їх купувати, а кому це забороняється, визначення цін на землі приватної, державної та комунальної власності, дозволені розміри ділянок сільськогосподарського призначення, передача земель та зміна власника, дарування, застава, зміна цільового призначення тощо.

Тому, на нашу думку, нині варто основну увагу зосередити на формуванні нормативно-правового забезпечення регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення, усунути всі можливі дублювання, протиріччя та невідповідності, узгодити законодавчі колізії у цій площині, а також сформулювати прозорі механізми реалізації земельних відносин.

У зв'язку з цим, проаналізовано чинне законодавче забезпечення, що визначає повноваження владних органів у сфері земельних відносин, а також норми щодо набуття та реалізації права власності, які передбачають участь держави в забезпеченні відповідних процедур. Опрацьовано низку нормативно-правових актів, які поглиблюють законодавчі норми щодо владних повноважень у цій сфері, зокрема ряд Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України та відповідних наказів і розпоряджень відомств. Тож, аналіз регуляторів у сфері ефективного функціонування ринку сільськогосподарських земель засвідчує наступні положення [3—7]:

- надмірне адміністративне втручання в систему земельних відносин та процес ринкового обігу земель, зокрема щодо володіння, використання та розпорядження об'єктами земельної власності;

- адміністративний тиск на суб'єкти ринку сільськогосподарських земель проявляється через прямі заборони, а також норми реалізації права власності, що вимагають погодження державних органів влади, зокрема щодо використання земель;

- традиції державного регулювання передбачають безпосереднє управління державними землями;

- надмірна централізація державного регулювання ринку та процесу ринкового обігу земель.

Відмітимо, що у країнах з перехідною економікою, до яких належить і наша країна, на етапі становлення та розвитку ринкових перетворень держава повинна справляти активніший вплив, аніж за умов усталеної змішаної економіки [8]. Адже послаблення державного впливу супроводжується намаганнями суб'єктів господарювання перекласти на органи влади проблеми охорони довкілля, вирішення невідкладних соціальних питань тощо. У межах розвинених економік подібні намагання певною мірою обмежуються як свідомим суспільним і державним регулюванням, так і ринковими механізмами [9]. В іншому ж разі, як це відбувається нині в нашій державі, вони лягають на найменш захищені верстви населення та, звісно, довкілля. Так, згідно даних Держгеокадастру, понад 1,4 млн власників земельних паїв померли не дочекавшись повноцінних прав на розпорядження

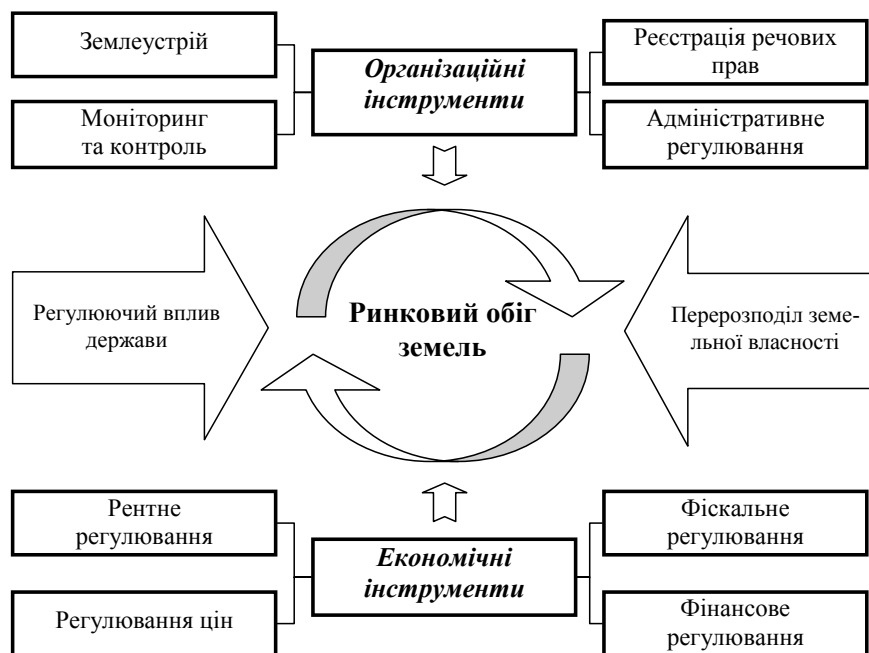

Рис. 1. Інструменти організаційно-економічного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення

Джерело: авторська розробка.

своєю приватною власністю. Через неможливість оформлення спадщини або ж через відсутність спадкоємців понад 400 тисяч громадян не змогли передати землю у спадщину і залишили понад 1,6 млн га сільськогосподарських земель безгосподарними [10].

Основним законодавчим нормативом визначення прав власності на землю та механізмів її реалізації, розподілу повноважень органів влади та місцевого самоврядування стосовно регулювання земельних відносин та ринку сільськогосподарських земель є Земельний кодекс України [11]. В цьому документі закріплені положення нормативно-правового забезпечення щодо набуття та реалізації права власності на землю. Окрім цього, Земельний кодекс України передбачає врегулювання питань щодо основних характеристик ринку земель, що передбачає платформу перерозподілу земельної власності.

Організаційно-економічне регулювання ринку сільськогосподарських земель розглядається нами, як механізм стимулювання перерозподілу і консолідації земельної власності в сільському господарстві з метою підвищення ефективності ринкового обігу земель. У той же час інструменти регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення різноманітні і повинні працювати у взаємозв'язку (рис. 1).

Одним із важливих інструментів регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення є землеустрій. До основних завдань землеустрою слід віднести [11; 12]: впорядкування земельних масивів, залучених до господарського

обробітку часток у результаті здійснення ринкових угод або незатребуваних часток; забезпечення належних організаційно-територіальних умов з метою розвитку раціонального землекористування в сільськогосподарській сфері; усі види інвентаризації земель; розмежування на місцевості тих видів ділянок, для яких не було встановлено точних меж раніше; обґрунтування доцільності переведення малопродуктивних земель, використання яких втратило свою економічну вигоду, до складу менш цінних земель. Інструменти адміністративного регулювання передбачають введення через нормативно-правові важелі дозвільного характеру або обмежень щодо набуття і реалізації права власності на землю, зокрема ліцензування, заборони, дозволи, експертиза тощо.

Економічний інструментарій регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення є системою взаємозалежних і взаємообумовлених економічних регуляторів, що включають в себе: фінансове регулювання, фіскальне регулювання, рентне регулювання, ціноутворення. Система економічних регуляторів, що базуються виключно на рентній основі, як складової частини земельних відносин в сучасних умовах складається з: земельної ренти, як основи всіх інших важелів; земельних податків; орендної плати за землю; ринкових цін на землю; заставних цін на землю; компенсаційних платежів при вилученні земель; компенсаційних виплат при консервації земель; платежів за підвищення якості землі; штрафних платежів за екологічні збитки; оподаткування при земельному обігу тощо.

Фіскальний метод регулювання ринку земель варто розглядати у відриві від адміністративного, що зумовлено відсутністю прямої заборони щодо певних аспектів діяльності економічних суб'єктів на ринку землі, проте відбувається регулювання їх господарської активності шляхом залучення інструментів державного оподаткування, а також мита й інших трансфертних платежів.

Організаційно-економічний інструментарій регулювання ринку сільськогосподарських земель повинен відповідати наступним вимогам [13]:

- земельна рента використовується як основа для забезпечення системи економічних регуляторів і взаємодії рентних регуляторів з економічними важелями (цінами, позичковим відсотком, прибутковим податком тощо);

- забезпечення рівних початкових можливостей для організації відтворювального процесу усіма суб'єктами земельних відносин;

- урахування прав та інтересів різних соціальних груп населення в процесі реалізації прав власності на землю та організації землекористування;

- підтримка раціонального розміщення продуктивних сил і розширення спеціалізації сільськогосподарського виробництва;

- забезпечення перерозподілу земель на користь зацікавлених землевласників;

- посилення екологізації сільськогосподарського виробництва.

Механізм плати за землю — один з основних в системі економічного регулювання земельного ринку. Шляхом регулювання плати за землю державні органи влади здатні впливати на економічні інтереси землевласників і землекористувачів для підвищення ефективності землекористування. Плата за землю для землекористувача є особливим видом витрат, який залежить від рентного доходу. В ринкових умовах господарювання рентні відносини виражаються взаємозв'язком форм платного землекористування — у земельному податку як форма віддзеркалення права володіння землею, в орендній платі — в частині господарського використання земель та в ціні землі — з приводу розпорядження землею як просторовим базисом.

Таким чином, чинна податкова система потребує удосконалення в частині оптимізації поєднання фіскальної та стимулюючої функцій, оскільки податок на землю є формою вираження земельних відносин з приводу володіння спільним багатством між землевласниками та суспільством. У свою чергу, орендна плата, яка також є інструментом економічного регулювання ринку, визначає відносини між землевласником і орендарем, який використовує землю в господарських цілях. Розмір орендної плати повинен бути не нижче за обсяги суспільно необхідних витрат і нормативного рівня доходів орендодавця. Ціна землі — інструмент регулювання економічних відносин між державними органами й учасниками земельного ринку з приводу приватизації земель, кредитування господарської діяльності та відшкодування збитків господарствам внаслідок виведення земель з обороту.

Важливою передумовою сталого розвитку ринку сільськогосподарських земель є покращення ринкової інфраструктури. До основних складових ринкової інфраструктури відносять: інформаційне забезпечення (формування кадастрів та організація моніторингу), систему реєстрації прав на землю, оцінювання земель для визначення цін на земельні ділянки для їх приватизації, забезпечення страхування ризиків економічних суб'єктів з приводу земельних операцій. Організація ринкової інфраструктури потребує функціонування таких установ: банківських установ, інформаційних служб, кредитних бюро, товарно-кредитних корпорацій. Ці учасники земельного ринку здатні забезпечити регулювання відносин та належний рівень інформативності.

Окрім цього, потребують вирішення проблеми використання земель сільськогосподарсько-

го призначення у якості застави. Це передбачає залучення банків у земельні відносини. Для суспільства іпотечне кредитування лишається недоступним, що зумовлене надто високими відсотками за його користування й відсутністю відповідних джерел доходів для повернення заставних активів. Для повноцінного використання потенціалу земельної іпотеки потрібно залучити до земельних відносин сучасні інструменти фондових ринків, наприклад, використання цінних паперів у якості застави. Нині в сільськогосподарському виробництві майже не залишилося джерел кредитного забезпечення, що зумовлено суттєвим фізичним та моральним зносом основних засобів і, як наслідок, їх малою ліквідністю.

На відміну від зношених основних фондів, тільки земля володіє такою цінністю, яка може бути використана для гарантування за довгостроковими позиками, як свідчить світовий досвід. Іпотечне кредитування (тобто довгострокова позика під заставу нерухомого майна? землі, житлових і нежитлових будівель) є найпоширенішим фінансовим інструментом в аграрному секторі економіки в багатьох розвинених країнах для залучення фінансових ресурсів на довгостроковій основі.

Окрім того, варто зосередити увагу на питанні об'єктивної оцінки сільськогосподарських земель, яка дасть змогу сформувати справедливі аукціонні, а, отже, й ринкові та заставні ціни. Це одна з основних проблем вітчизняного земельного ринку, і саме об'єктивне оцінювання земель здатне стимулювати здійснення операцій купівлі-продажу.

Отже, зважаючи на низку окреслених принципів, організаційно-економічне регулювання ринку сільськогосподарських земель повинно передбачати:

- затвердження на законодавчому рівні умов для доступу на ринок (кваліфікаційні вимоги), правового режиму використання землі (з урахуванням екологічних стандартів) залежно від допустимих видів господарювання (зонування), формування сервітутів громадського використання земель, які перебувають в приватній власності, затвердження процедур ринкових трансакцій;

- становлення економічного регулювання на ринку шляхом удосконалення системи оподаткування об'єктів земельної власності залежно від їхньої ринкової привабливості, впровадження програм розвитку соціальної інфраструктури на регіональному та місцевому рівнях, забезпечення підтримки системи фінансових послуг на ринку землі, розвиток екологічно безпечного землекористування тощо;

- адміністративні заходи та контроль, які передбачають затвердження національних стандартів сільськогосподарського землекористу-

вання (граничні норми вмісту забруднюючих речовин і важких металів, особливості землекористування на ерозійно небезпечних землях тощо).

Тож, на нашу думку, для України потрібна нова організаційно-економічна парадигма в частині формування ефективних земельних відносин та відповідного ринку сільськогосподарських земель, особливо в умовах, коли економіка країни вже почала переформатування на ринкові засади, а внутрішній механізм саморегулювання цих відносин не поширюється або ж мало поширюється на всі галузі національної економіки, зокрема і на сільськогосподарську галузь. Тому, пропонуємо відповідний інструментарій регулювання ринку сільськогосподарських земель, застосування якого сприятиме вирішенню низки поставлених завдань у цій сфері.

Таким чином, напрями організаційно-економічного регулювання мають скеровуватися не на прийняття рішення у розрізі окремих об'єктів землекористування, а на формування тотальних умов і правил, які дадуть змогу землевласникам та землекористувачам розробляти індивідуальні плани використання сільськогосподарських земель в межах визначених норм та встановлених обмежень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Організаційно-економічне регулювання ринку сільськогосподарських земель є невід'ємною складовою соціально-економічної політики держави. Таке регулювання передбачає реалізацію взаємоузгоджених заходів, скоординованих на кількісні та якісні структурні, інноваційні й інвестиційні перетворення аграрного сектора економіки задля підвищення конкурентоспроможності, стимулювання економічного зростання сільськогосподарського виробництва, а також безумовного забезпечення конституційних прав громадян. Однак, наразі зважаючи на низку об'єктивних чинників, таких як: ментальність, діючі корупційні та тіньові схеми, заангажованість більшості громадян, чинні законодавчі колізії тощо, нині в нашій країні ефективного функціонування ринку сільськогосподарських земель є малоімовірним. Поряд з тим, враховуючи нинішні реалії, розробка, запровадження та упорядкування запропонованих напрямів організаційно-економічного регулювання такого ринку сприятиме забезпеченню ефективного розвитку земельних відносин та раціональному використанню земельних ресурсів, зменшенню тіньових схем обігу земель сільськогосподарського призначення та корупції у процесі управління та розпорядження державними землями, зростанню конкурентоспроможності, а також пришвидшенню інноваційного розвитку аграрного сектору загалом.

Література:

1. Земельний кодекс України № 2768-III від 25 жовтня 2001 року. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>

2. Проект Закону "Про обіг земель сільськогосподарського призначення" № 5535 від 13.12.2016. [Електронний ресурс]. URL: Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>

3. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 390 с.

4. Амбросов В.Я. Переход к рыночным земельным отношениям // Стратегії реалізації земельної реформи. — 2011. — № 1. — С. 39—41.

5. Будзяк В.М. Формування ринку земель сільськогосподарського призначення // Економіка АПК. — 2008. — № 8. — С. 118—122.

6. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні: наукова монографія. — К.: Аграр Медіа Груп, 2011. — 252 с.

7. Гарнага О.М. Еколого-економічні засади формування ринку сільськогосподарських земель: монографія. Рівне: НУВГП, 2006. — 142 с.

8. Загурський О.М. Становлення ринкових форм обігу земельних ресурсів в Україні // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 9 (51). — С. 11—20.

9. Заяць В.М. Перспективи державного регулювання ринку землі // Агроінком. — 2008. — № 11—12. — С. 106—110.

10. Шкуратов А.И. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине // Проблемы экономики: сборник научных трудов. — 2013. — № 1 (16). — С. 247—257.

11. Добряк Д.С., Тихонов А.Г., Гребенюк Н.В. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві: монографія. — К.: Урожай, 2004. — 134 с.

12. Чудовська В.А. Концептуальні підходи до удосконалення системи регулювання земельних відносин в аграрному секторі // Екологічні, соціальні й економічні аспекти розвитку АПК на засадах раціонального ресурсовикористання: колективна монографія; за ред. П.В. Писаренка, Т.О. Чайки, О.О. Ласло. — П.: Видавництво "Сімон", 2015. — С. 155—169.

13. Дивакова Е.В. Экономическое регулирование развития рынка земель сельскохозяйственного назначения на региональном уровне // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. — 2009. — № 7. — С. 62—77.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine" available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 24 October 2018).

2. The official site of Liga: Zakon (2016), "Draft Law on Agricultural Land Turnover", available at:

<http://w1.c1.rada.gov.ua/> (Accessed 24 October 2018).

3. Zaiats, V.M. (2012), Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel: monohrafiia [Development of agricultural land market: monograph], Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

4. Ambrosova, V.Ya. (2011), "Transition to market land relations", Stratehii realizatsii zemelnoi reformy, vol. 1, pp. 39—41.

5. Budziak, V.M. (2008), "Formation of agricultural land market", The Economy of Agro-Industrial Complex, vol. 8, pp. 118—122.

6. Martyn, A.H. (2011), Rehuliuuvannia rynku zemel v Ukraini: naukova monohrafiia. [Regulation of the land market in Ukraine: a scientific monograph], Agrar Media Group, Kyiv, Ukraine.

7. Harnaha, O.M. (2006), Ekoloho-ekonomichni zasady formuvannia rynku silskohospodarskykh zemel: monohrafiia [Ecological and economic principles of the formation of the agricultural land market: a monograph], NUVHP, Rivne, Ukraine.

8. Zahurskyi, O.M. (2005), "Formation of market forms of land resources circulation in Ukraine", Actual problems of economics, vol. 9 (51), pp. 11—20.

9. Zaiats, V.M. (2008), "Prospects for state regulation of the land market", Ahroinkom, vol. 11—12, pp. 106—110.

10. Shkuratov, A.I. (2013), "Ecological and economic problems of agricultural land use in the process of reforming land relations in Ukraine", Problemy ekonomiki: sbornik nauchnykh trudov, vol. 1(16), pp. 247—257.

11. Dobriak, D.S. Tykhonov, A.H. and Hrebenuk, N.V. (2004), Teoretychni zasady staloho rozvytku zemlekorystuvannia u silskomu hospodarstvi: monohrafiia [Theoretical principles of sustainable development of land use in agriculture: monograph], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

12. Chudovskaya, V.A. (2015), Kontseptualni pidkhody do udoskonalennia systemy rehuliuuvannia zemelnykh vidnosyn v ahrarnomu sektori [Conceptual approaches to improving the system of regulation of land relations in the agrarian sector], Ekolohichni, sotsialni y ekonomichni aspekty rozvytku APK na zasadakh ratsionalnoho resursovykorystannia: kol. monohr. [Ecological, social and economic aspects of development of agroindustrial complex on the basis of rational resource use: count. monogr]. Pisarenko, P.V., Chaykai, T.O., Laszlo, O.O. (Eds.). Simon, Poltava, Ukraine.

13. Divakova, Ye.V. (2009), "Economic regulation of the development of agricultural land markets at the regional level", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 7, pp. 62—77.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

УДК 502.33 : 332.2 : 631.1

Г. І. Грещук,

к. е. н., завідувач кафедри права,

Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.46

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Н. Hreshchuk,

Ph.D. in Economics, Head of the Department of Law, Lviv National Agrarian University, Dubliany

ECOLOGICAL AND ECONOMIC FEATURES OF REGULATION OF LAND MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

З огляду на незавершеність основних завдань земельної реформи та еколого-економічні наслідки трансформації земельних відносин до ринкових умов господарювання, обґрунтовано необхідність обов'язкового регулювання землеустрою через ринкові та державні інструменти. Таке регулювання має налічувати визначення порядку проведення землеустрою, формування інституціонального середовища землепорядного забезпечення, координацію землепорядного проектування, контроль за землепорядною діяльністю, організацію процесу планування та фінансування землепорядних робіт, регулювання ринку землепорядних послуг тощо. Визначено основні еколого-економічні важелі державного регулювання землеустрою: стандартизація, сертифікація, нормування, екологічний контроль і моніторинг, експертиза землепорядної документації, стратегічна екологічна оцінка, інформаційне забезпечення. Однак законодавчо закріплені регуляторні механізми держави та інших суб'єктів регулювання у цій галузі виконуються не повною мірою. Обґрунтовано на прями удосконалення існуючої системи регулювання землеустрою, зокрема: встановлення нормативно закріпленого порядку проведення землеустрою та розроблення землепорядної документації; удосконалення нормативно-правового регулювання відносин у сфері землеустрою; трансформація фінансового механізму землепорядкування; автоматизація процесів інформаційного забезпечення землеустрою; координація діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування під час проведення землеустрою; організація і здійснення контролю за землеустроєм.

Considering the incompleteness of the main tasks of land reform and the environmental and economic consequences of the transformation of land relations to market economic conditions, the necessity of mandatory regulation of land management through market and government instruments is justified. Such regulation should include determining the procedure for conducting land management, creating an institutional environment for land use planning, coordinating land use planning, controlling land use activities, organizing the process of planning and financing land use works, regulating the market for land use services and the like. The main environmental-economic levers of state regulation of land management are identified: standardization, certification, regulation, environmental control and monitoring, examination of land management documentation, strategic environmental assessment, information support. However, the legislative mechanisms of the regulatory mechanisms of the state and other subjects of regulation in this area are not fully implemented, in particular: the procedure for land administration, which provides technical regulations and standards for the implementation of land management works, is not established; in the absence of clear land development imperatives, the regulation of professional activity of market specialists in the field of land management services is observed; in fact, land is not being produced at all on state owned land; no proper control over land management is carried out; the effective mechanism of state expertise of land-use documentation has not been implemented at the appropriate level. The directions for improving the existing system of land management regulation have been substantiated, in particular: the establishment of a normatively fixed procedure for the conduct of land management and the development of land management documentation; improvement of the legal regulation of relations in the field of land management; transformation of the financial mechanism of land management; automation of information management processes for land management; coordination of the activities of executive authorities and local self-government during land management; organization and implementation of control over land management.

Ключові слова: землеустрій, регулювання, сталий розвиток, держава, інституції, інструменти.

Key words: land management, regulation, sustainable development, state, institutions, tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із провідних механізмів реалізації земельної політики та системи управління земельними ресурсами є землеустрій. Адже тільки комплексне землепорядне забезпечення процесу уп-

равління земельними ресурсами погоджує правові, економічні, соціальні, екологічні та технологічні питання процесу землекористування, що є основною умовою сталого розвитку суспільства. Однак посилення проблем у сфері землеустрою та тен-

денції до зменшення робіт із землеустрою останніми десятиріччями свідчить про зниження його ролі в здійсненні земельної політики держави, а відсутність чіткої програми розвитку постає стримуючим чинником ринкової трансформації земельних відносин. У таких умовах ефективність земельної політики залежить від належно вмотивованої системи регулювання землеустрою. Формування та розвиток такої системи регулювання особливо актуально нині, коли на ринку землевпорядних послуг існує безліч приватних землевпорядних організацій, натомість немає чітко закріплених регламентів, стандартів та інших імперативів науково обгрунтованого проведення робіт із землеустрою, до того ж спостерігаються корпоративні змови та корупційні прояви.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Вагомий внесок у розвиток теоретичних та прикладних основ регулювання земельних відносин зробили Г.Д. Гуцуляк, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, О.І. Ковалів, Л.Я. Новаковський, М.Г. Ступень, А.Я. Сохнич, М.М. Федоров та ін. Шляхи розв'язання проблем управління в системі землеустрою у різний час розглядалися в роботах Д.І. Бабмінди, М.А. Гендельмана, Й.М. Дороша, О.П. Канаши, А.Г. Мартина, П.М. Першина, А.М. Третьака та ін.

Незважаючи на доволі всебічну вивченість вказаних проблем, залишаються дискусійними питання розробки теоретико-методичних підходів до удосконалення та розвитку системи регулювання землеустрою з метою збалансування інтересів суб'єктів земельних відносин.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є узагальнення еколого-економічних особливостей регулювання землеустрою в контексті сталого розвитку та обгрунтування шляхів його вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важелі еколого-економічного регулювання землеустрою як складової механізму управління земельними ресурсами формуються системою заходів економічного та екологічного впливу, спрямованих на реалізацію земельної політики держави. Зокрема, до еколого-економічних важелів державного регулювання землеустрою слід віднести: стандартизацію, сертифікацію, нормування, екологічний контроль і моніторинг, експертизу та аудит землевпорядної документації та робіт із землеустрою, стратегічну екологічну оцінку, інформаційне забезпечення тощо [1—3].

Третій розділ Закону України "Про землевпорядні" [4] присвячено питанням організації і регулювання землеустрою, зокрема нормативно-правовому забезпеченню здійснення землеустрою, а також державним стандартам, нормам і правилам у цій сфері. Тобто на законодавчому рівні створено умови для регулювання землеустрою. Однак регуляторні механізми держави та інших суб'єктів ре-

гулювання в цій галузі, визначені вказаним законодавчим нормативом, наразі виконуються не в повній мірі, зокрема: не встановлено порядок проведення землеустрою, що передбачав технічні регламенти та стандарти на здійснення землевпорядних робіт; за відсутності чітких імперативів землевпорядної діяльності спостерігається зарегульованість професійної діяльності фахівців ринку землевпорядних послуг; фактично зовсім не провадиться землевпорядних робіт на землях державної власності; не здійснюється належний контроль за проведенням землеустрою; на належному рівні не впроваджено ефективно діючого механізму державної експертизи землевпорядної документації.

Після скасування у 2015 р. процедури ліцензування процесу провадження господарської діяльності щодо проведення робіт із землеустрою застосовується такий спосіб їхнього регулювання як сертифікація. Так, згідно із Законом України "Про землевпорядні" [4], здійснення сертифікації інженерів-землевпорядників відбувається за участі Кваліфікаційної комісії, крім цього, розробниками документації із землеустрою є юридичні та фізичні особи що володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням; у їх складі працює за основним місцем роботи не менше двох сертифікованих інженерів-землевпорядників, які є відповідальними за якість робіт із землеустрою (для фізичних осіб, які є сертифікованими інженерами-землевпорядниками). Відповідність документації із землеустрою положенням нормативно-технічних документів, державних стандартів, норм і правил у сфері землеустрою засвідчується підписом та особистою печаткою сертифікованого інженера-землевпорядника, який відповідає за якість робіт із землеустрою. Окрім цього, сьогодні діє Державний реєстр виконавців робіт із землеустрою та з експертної грошової оцінки земельних ділянок. Це є превентивним заходом для недопущення виготовлення землевпорядної документації із порушенням вимог законодавчих та нормативних актів у сфері землеустрою та забезпечення підвищення її якості. Така ліберальна модель державного регулювання базується на оцінці спроможності спеціалістів виконувати відповідні роботи.

Одним із основних важелів регулювання землеустрою є державна експертиза землевпорядної документації з метою забезпечення її відповідності вихідним даним та умовам, а також вимогам вітчизняної нормативно-правової бази. Технічні умови і вимоги проведення землеустрою розробляються на підставі відповідних нормативно-правових актів і є обов'язковими для виконання під час проведення землеустрою та здійснення державної експертизи землевпорядної документації [5].

Із набранням чинності Закону України "Про стратегічну екологічну оцінку" [6] запроваджено ще одну форму регулювання землеустрою — стратегічна екологічна оцінка, якій тепер в обов'язковому порядку підлягають схеми землеустрою і техніко-економічні обгрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних

одиниць. Однак слід зауважити, що регулятори цього Закону не стосуються внутрішньогосподарського землеустрою. Метою стратегічної екологічної оцінки проектів землеустрою (на рівні адміністративно-територіальних одиниць) є сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження землеупорядної документації.

Важливим інструментом регулювання землеустрою, що завершує землеупорядні дії, є державний кадастровий облік земель. Організація кадастрового обліку земель в Україні передбачає функціонування органу адміністрування системи Державного земельного кадастру — Центру державного земельного кадастру.

Першочерговим елементом удосконалення чинної системи регулювання землеустрою є встановлення нормативно закріпленого порядку проведення землеустрою та розроблення землеупорядної документації з обліку сучасного еколого-економічного стану землекористування та інноваційного забезпечення галузі [5; 7]. Цей порядок має бути спрямований на формування основних імперативів (регламентів, норм та стандартів) щодо здійснення землеупорядної діяльності з метою створення умов для ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу, а також усунення недоліків у розподілі земель за галузями економіки, суб'єктами господарювання, категоріями і формами власності.

У деяких країнах землеупорядні заходи відбуваються на основі спеціально затверджених нормативно-правових актів, які приймаються державними органами різних рівнів та визначають види землекористування для кожної конкретної зони, встановлюючи різного роду обмеження та додаткові умови для забезпечення сталого землекористування. Одним з найголовніших елементів механізму сталого використання сільськогосподарських земель є забезпечення сталого землекористування на основі програм різних рівнів (від державних та регіональних до муніципальних) і методів управління земельними ресурсами.

Розробка проектів землеустрою, які зможуть враховувати сучасний економічний і екологічний стан земельних ресурсів, впровадження необхідних природоохоронних заходів — це завдання не тільки організаційної складової. Раціональний вихід із ситуації можна досягти тільки шляхом комплексного еколого-економічного підходу до складання документації із землеустрою та включення процесів із землеустрою в основний процес господарської діяльності підприємств нашої країни.

Удосконалення потребує й нормативно-правове забезпечення системи регулювання землеустрою. Тому важливим питанням є розмежування функцій і повноважень органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що у зв'язку з реалізацією адміністративно-територіальної реформи. Зокрема, потребує

впорядкування порядку зміни і встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць та об'єднаних територіальних громад, а також вирішення спорів, що виникають між ними з приводу їх кордонів.

Для вдосконалення нормативно-правової бази землеупорядної діяльності та територіального планування необхідно ліквідувати дублювання і протиріччя у сфері регулювання містобудівної діяльності, землеустрою, лісовпорядкування, проектування природоохоронних заходів, розміщення водних об'єктів тощо. Потребують також нормативного врегулювання питання щодо вартості землеупорядних робіт і межування земельних ділянок [7]. Пропозиції громадських діячів в частині обмеження вартості робіт з межування земельних ділянок часто є не можливими внаслідок відсутності відомостей про численні об'єкти нерухомості в матеріалах Державного земельного кадастру, необхідності оновлення планово-картографічного матеріалу, технологічних вимог землеустрою.

В сучасних ринкових умовах господарювання контроль за проведенням землеустрою повинен бути однією з найважливіших складових державного контролю за використанням та охороною земель. З метою підвищення відповідальності суб'єктів землеупорядної діяльності за порушення вимог щодо проведення землеустрою та підготовки землеупорядної документації необхідним є посилення контролю з боку держави у цій сфері. Так, одним із напрямів контролю має бути удосконалення процедури державної експертизи землеупорядної документації шляхом врахування екологічних критеріїв проекту. Такі зміни мають забезпечити баланс інтересів держави, землекористувачів та інших осіб, які проживають на території, де здійснюється землеустрій, і забезпечення високого науково-технічного рівня прийнятих землеупорядних рішень щодо перерозподілу земель, їх раціонального використання та охорони.

Удосконалення фінансового механізму проведення землеустрою слід здійснювати з метою упорядкування джерел та обсягів коштів на оплату землеупорядних робіт, а також визначення нормативних цін на землеупорядні послуги залежно від виду робіт. Під час формування нормативних цін необхідно передбачати: вдосконалення системи платежів за землеупорядні послуги і здійснення гнучкої цінової політики стосовно землеупорядних послуг, що поєднує прийнятні вільні і фіксовані регульовані ціни; забезпечення фінансування землеупорядних робіт за кошти державного бюджету та бюджетів місцевого самоврядування всіх рівнів; залучення інвестицій у систему землеустрою; формування ринку землеупорядних послуг, підтримки підприємництва і діяльності підприємств малого бізнесу у сфері землеустрою; економічне стимулювання проведення землеустрою та необхідних землеупорядних заходів [5].

Однією з нинішніх проблем є застарілість інформаційних баз і порушення послідовності процесів їх відновлення. Це призводить до погіршення якості планово-картографічних баз, які є основою

для розробки проектів землеустрою. Оскільки такі проекти розробляються на основі даних, які були актуальними десятиліття тому, важко говорити про їх об'єктивність, наукове обґрунтування та еколого-економічну ефективність. Для подальшого розвитку інформаційного забезпечення землеустрою необхідними є концептуальні зміни у системі державного кадастрового обліку земель, які дають змогу сформувати моделі обліку земель сільськогосподарського призначення для забезпечення їх екобезпечного використання та охорони. Окрім того, важливо зважити на якісні показники, а особливо — на екологічні, отримані завдяки агрохімічній паспортизації земель сільськогосподарського призначення, та економічні, що характеризують ефективність використання цих земель [8]. Подальше вдосконалення державного кадастрового обліку земель та фонду інформаційних даних, отриманих унаслідок землеустрою, передбачає введення в практику підготовки на базі державного фонду даних інформації про топографічні, ґрунтові, геодезичні та екологічні показники аналізу території. Важливими напрямками інформаційної підтримки землевпорядної діяльності має стати розробка та застосування науково-технічних та методичних рекомендацій, впровадження інноваційних технологій, що надасть змогу виконати низку завдань, зокрема, щодо підвищення оперативності виробництва проектів землеустрою, введення системи автоматизованого управління земельними ресурсами агросфери на регіональному рівні із застосуванням мережових технологій, а також підвищити якість проектування з широким застосуванням методів математичного моделювання розподілу земельних ресурсів для їх ефективного використання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загалом, з метою формування сприятливих умов для ефективного функціонування системи землеустрою, зокрема щодо перерозподілу земель за формами власності, категоріями і угіддями в умовах повноцінного ринку, розвитку обігу земель, регулювання землеустрою має забезпечувати: функціонування ефективного інституціонального середовища землевпорядної діяльності; стимулювання землевласників та землекористувачів до внутрішньогосподарського землеустрою; автоматизацію процесів інформаційного забезпечення землеустрою; встановлення порядку проведення робіт із землеустрою та розробки землевпорядної документації; координацію діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування під час проведення землеустрою; організацію і здійснення контролю за землеустроєм.

Література

1. Мартин А.Г., Колесник В.І. Проблеми створення системи галузевої стандартизації в галузях землеустрою, охорони та оцінки земель // Землеустрій і кадастр. — 2009. — № 4. — С. 12—22.

2. Добряк Д.С., Шкуратов О.І. Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України // Збалансоване природокористування. — 2018. — № 1. — С. 6—17.

3. Добряк Д.С., Мартин А.Г., Євсюков Т.О., Кузін Н.В. Економічні проблеми сучасного землеустрою в Україні // Збалансоване природокористування. — 2017. — № 4. — С. 80—85.

4. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 № 858-І // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 36. — Ст. 282.

5. Фомкин И.В. Экономические основы государственного регулирования проведения землеустройства в Российской Федерации: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05. — Москва, 2006. — 190 с.

6. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 16. Ст. 138.

7. Мартин А.Г., Аврамчук Б.О. Регулювання землеустрою у Європейському Союзі: напрями адаптації для України // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2018. — № 1. — С. 4—13.

8. Ступень М.Г. Удосконалення системи кадастрового обліку земель сільськогосподарського призначення // Збалансоване природокористування. — 2016. — № 4. — С. 127—131.

References:

1. Martyn, A.H. and Kolesnyk, V.I. (2009), "Problems of creating a system of industry standardization in the fields of land management, protection and land valuation", *Zemleustrii i kadastr*, vol. 4, pp. 12—22.

2. Dobriak, D.S. and Shkuratov, O.I. (2018), "Formation and development of market land relations in the territory of Ukraine", *Balanced nature using*, vol. 1, pp. 6—17.

3. Dobriak, D.S. Martyn, A.H. Yevsiukov, T.O. and Kuzin, N.V. (2017), "Economic problems of modern land management in Ukraine", *Balanced Nature Using*, vol. 4, pp. 80—85.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About the land system", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 36, art. 282.

5. Fomkin, I.V. (2006), "The economic basis of state regulation of land management in the Russian Federation" Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and national economy management, Gosudarstvennoy universitet po zemleustroystvu, Moscow, Russia.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "Strategic environmental assessment", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 16, art. 138.

7. Martyn, A.H. and Avramchuk, B.O. (2018), "Regulation of land management in the European Union: directions of adaptation for Ukraine", *Land management, cadastre and land monitoring*, vol. 11, pp. 4—13.

8. Stupen, M.H. (2016), "Improvement of the system of cadastral accounting of agricultural lands", *Balanced Nature Using*, vol. 4, pp. 127—131.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

УДК 336.142.3

О. А. Самошкіна,

старший науковий співробітник, Науково-дослідний фінансовий інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.50

БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

O. Samoshkina,

Senior Researcher, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET EXPENDITURES AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC GROWTH

У статті розкрито теоретичні основи формування видатків бюджету як інструменту економічного зростання та обґрунтовано застосування ліберальної і регулюючої моделей соціально-економічного розвитку, які різняться характером впливу бюджетних видатків на соціальні та економічні процеси у державі в залежності від циклічності економічного розвитку. Обґрунтовано теоретичні засади і методологічні положення довгострокового прогнозування видатків бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування, які базуються на інституційних обмеженнях щодо доходів бюджету, обсягу та структури видаткової частини бюджету, обсягу дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, а також узгодженні процесу річного та середньострокового бюджетного планування з довгостроковою стратегією соціально-економічного та бюджетного розвитку. Визначено напрями удосконалення системи бюджетного прогнозування в Україні, які полягають у посиленні узгодженості системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного та бюджетного розвитку, запровадженні системи довгострокового бюджетного прогнозування, удосконаленні середньострокового та річного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу в рамках визначеної бюджетної стратегії. Запропоновано підходи щодо особливостей формування видатків бюджету економічного спрямування, які передбачають зміщення акцентів з прямого бюджетного фінансування до кредитування і розвитку механізмів публічно-приватного партнерства у пріоритетних для держави напрямках, а також бюджетних видатків соціального спрямування, які базуються на врахуванні демографічних факторів для підвищення точності та достовірності бюджетних планів і прогнозів та регулювання демографічного розвитку за допомогою видатків бюджету.

The article reveals the theoretical basis of budget expenditures as an instrument of economic growth and substantiates the use of liberal and regulatory models of social and economic development, which differ in the nature of the impact of budgetary expenditures on social and economic processes in the state, depending on the cyclical nature of economic development. The theoretical principles and methodological provisions of long-term forecasting of budget expenditures in the system of state strategic planning and forecasting based on institutional constraints on budget revenues, volume and structure of the expenditure part of the budget, budget deficit in relation to the indicators of the state debt in accordance with the stage of socio— economic development, as well as harmonization of the process of annual and medium-term budget planning with a long-term strategy of socio-economic budget and budget development. The directions of improvement of the system of budget forecasting in Ukraine, which consist in strengthening the consistency of the system of forecast and program documents on issues of socio-economic and budgetary development, introduction of long-term budget forecasting system, improvement of medium-term and annual planning of budget expenditures on the basis of the program-target method in the framework of the defined budget strategy. Approaches are proposed regarding the features of the formation of budget expenditures of economic direction, which involve shifting the emphasis from direct budget financing to lending and the development of public-private partnership mechanisms in priority areas for the state, as well as budget expenditures of social orientation, which are based on taking into account demographic factors for increasing accuracy and the reliability of budget plans and forecasts and the regulation of demographic development through budget expenditures.

Ключові слова: видатки бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, бюджетне прогнозування, бюджетна стратегія, бюджетне планування.

Key words: budget expenditures, budget deficit, state debt, budget forecasting, budget strategy, budget planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З метою підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні пріоритетних завдань суспільного розвитку необхідним є

активне використання видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на економічне зростання та соціальний розвиток країни. Протягом останніх років здійснені вагомі кро-

ки щодо посилення наукової обґрунтованості формування видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання. З метою найбільш ефективного та результативного розподілу бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення формування видатків бюджету на основі програмно-цілового методу, перш за все, як складової системи середньострокового бюджетного прогнозування та планування. Підвищення ефективності системи бюджетного регулювання у сфері видатків багато в чому залежить від ступеня розуміння економічної суті цієї системи, удосконалення науково-теоретичних положень та методологічних основ формування видатків бюджету як інструменту економічного зростання з урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері регулювання бюджетних видатків слід зазначити праці А. Вагнера, А. Премчанда, П. Самуельсона [6], Дж. Стігліца [7], В. Танзі. Питанням формування видатків бюджету та їх впливу на економічне зростання присвячені праці вітчизняних вчених: І. Запатріної, Л. Лисяк [1], І. Лютого, Д. Полозенка, В. Федосова [8], І. Чугунова [9; 10], С. Юрія [8] та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та удосконалення теоретико-методологічних засад формування видатків бюджету як інструменту економічного зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів у країні, який здійснює достатньо вагомий вплив як на розвиток окремих галузей, так і економіки в цілому. Головним завданням бюджетного регулювання у сфері видатків є оптимізація їх обсягу і структури з метою досягнення найбільш результативного впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни, враховуючи циклічність економічних процесів. Обсяг та структура бюджетних видатків країни визначається особливостями моделі регулювання соціально-економічного розвитку, вибір якої обґрунтовується національними особливостями, а також рівнем, динамікою та фазою роз-

витку соціальних і економічних процесів у державі.

У періоди економічних криз та на перехідних етапах економічних реформ доцільним є посилення бюджетного регулювання шляхом реалізації регулюючої моделі соціально-економічного розвитку, яка передбачає скорочення податкового навантаження на економіку і збільшення видатків бюджету шляхом використання дефіциту бюджету з метою посилення додаткового попиту в економіці. В умовах економічного спаду відбувається зменшення фактичних споживчих витрат та інвестицій і завданням держави є не лише підтримувати бюджетні видатки на постійному рівні, а і по можливості їх збільшувати. Отже, в регулюючій моделі соціально-економічного розвитку держава відіграє активну роль як у регулюванні економічних процесів, так і у забезпеченні соціального захисту громадян. В умовах забезпечення сталого економічного зростання, досягнення стабільності і конкурентоспроможності економічної системи доцільним є поступовий перехід до ліберальної моделі соціально-економічного розвитку, яка характеризується відчутним зменшенням бюджетного регулювання соціально-економічних процесів. Слід зауважити, що збільшення видаткової частини бюджету за допомогою дефіциту бюджету може зберігатися і при зростаючій економіці для подальшого стимулювання економічного розвитку та досягнення ще більших темпів соціально-економічного зростання.

Використання механізму дефіцитного фінансування потреб економічного розвитку можливо з урахуванням його впливу на розмір державного боргу. Для стимулювання економічного зростання в певні періоди часу доцільно збільшувати видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету, виходячи з розміру державного боргу та економічних можливостей держави по його обслуговуванню. В періоди сталого економічного зростання при необхідності доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету у бік зменшення з метою створення профіциту бюджету, який спрямовується на зменшення обсягу державного боргу країни. Слід зазначити, що при використанні дефіциту бюджету можливим є не збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту країни при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи

зростання обсягу державного боргу. Отже, в системі бюджетного регулювання економічного та соціального розвитку можливим є використання дефіциту бюджету як додаткового джерела бюджетних ресурсів, який не призведе до збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту.

Передовий зарубіжний досвід свідчить, що для періодів функціонування регулюючої моделі соціально-економічного розвитку притаманні більший рівень фінансової стабільності і вищі темпи економічного зростання. Аналізуючи світовий досвід та враховуючи необхідність забезпечення прискореного економічного зростання і суттєвого підвищення життєвого рівня населення, для України на цьому етапі суспільного розвитку необхідним є активне використання регулюючої моделі соціально-економічного розвитку з посиленням ролі бюджетних видатків у регулюванні соціально-економічних процесів з одночасним підвищенням рівня ефективності та результативності їх використання [6; 7].

Оптимізація бюджетних видатків з метою досягнення необхідних суспільно вагомих результатів потребує попереднього вирішення питань пріоретизації цілей соціально-економічного та бюджетного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу, що знаходить своє відображення у побудові системи прогнозних і планових (програмних) документів. Відправною точкою при формуванні бюджету повинно бути чітке розуміння соціально-економічної та бюджетної стратегії, які повинні складатися з певного набору цілей та пріоритетів у різних сферах діяльності держави. При цьому обсяг та структура бюджетних видатків повинні підлягати певним інституційним обмеженням відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних та капітальних видатків, обсягу дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Довгострокове бюджетне прогнозування дозволяє суттєво підвищити рівень ефективності та результативності використання бюджетних коштів, оскільки виступає стримуючим фактором для необґрунтованого зростання бюджетних витрат та зосереджує увагу на пріоритетних напрямках суспільного розвитку.

Прогнози доходів та видатків бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що представ-

ляють різні складові бюджетного прогнозування, характеризуються певною відокремленістю і мають свій власний специфічний зміст, однак всі вони тісно взаємопов'язані і утворюють цілісну систему бюджетного прогнозування. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Бюджетне прогнозування у сфері видатків передбачає аналіз попередніх тенденцій планування та виконання показників видатків бюджету, виявлення взаємного впливу бюджетних показників та показників економічного і соціального розвитку держави, виявлення зовнішніх факторів, які можуть суттєво вплинути на прогнозні розрахунки. В результаті формуються певні варіанти використання бюджетних ресурсів у перспективі, аналіз яких створює основу для вибору базового варіанту, який буде слугувати орієнтиром при подальшому плануванні видатків бюджету. Довгострокове бюджетне прогнозування ввели в свою бюджетну практику більшість розвинених країн, а горизонт довгострокового прогнозування в різних країнах варіює від 10 років у Канаді до 75 років у США.

Аналіз особливостей перспективного прогнозування видатків бюджету в Україні на сучасному етапі свідчить про те, що в нашій державі у правовому полі врегульовано прогнозування бюджетних показників лише на трирічний період, яке ускладнюється відсутністю затвердженої науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку з чітко визначеними пріоритетами суспільного розвитку. В свою чергу, слід зазначити, що середньострокове (трирічне) бюджетне прогнозування в Україні є відокремленим від процесу поточного планування бюджету, оскільки середньострокові прогнозні показники відіграють роль довідкової інформації і не є основою для планування показників щорічного бюджету. Це пояснюється відсутністю науково обґрунтованої методології перспективного прогнозування та планування видатків бюджету, згідно з якою розробка річних бюджетів повинна здійснюватися в рамках стратегічної багаторічної перспективи, що давало б змогу пов'язати визначені стратегічні пріоритети суспільного розвитку з очікуваними бюджетними ресурсами.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р схвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки, якою передбачено процес подальшого удосконалення системи перспективного бюджетного прогнозування та планування в Україні. Згідно з зазначеною Стратегією Основні напрями бюджетної політики будуть трансформовані у стратегічний документ — Бюджетну декларацію, що включатиме середньостроковий бюджетний прогноз. Нововведена модель управління передбачає розширення горизонту бюджетного планування з одного до трьох років, застосування ковшного методу планування та звітування головних розпорядників бюджетних коштів про досягнуті результати і плани на середньострокову перспективу. Крім цього, триватиме робота з удосконалення програмно-цільового методу формування видатків бюджету в частині оптимізації бюджетних програм відповідно до стратегічних завдань соціально-економічного розвитку шляхом запровадження комплексної оцінки ефективності та доцільності видатків, метою якої є виявлення неефективних або недоцільних видатків та підвищення ефективності галузевих політик [5]. Незважаючи на такі вагомі кроки, здійснені останніми роками у напрямку вдосконалення системи прогнозування та планування видатків бюджету в Україні, необхідним є подальше удосконалення цього процесу шляхом посилення узгодженості системи прогнозних і програмних документів соціально-економічного та бюджетного розвитку, запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування.

Виходячи з довгострокового прогнозу дохідної частини бюджету та дефіциту (профіциту) бюджету, визначеного з урахуванням циклічності економічного розвитку, прогнозується обсяг видатків бюджету на довгострокову перспективу (зазвичай на період до 10—15 років). Структуру бюджетних видатків доцільно прогнозувати за узагальненими показниками, зокрема, за основними розділами функціональної класифікації видатків бюджету, які будуть конкретизуватися по мірі наближення до планового року. Середньостроковий (на період до 3–5 років) та річний план видатків бюджету повинен обов'язково ув'язуватися із показниками довгострокового прогнозу видатків бюджету і передбачати жорсткі бюджетні обмеження. Прогнозні показники видатків бюджету повинні виступати в якості суворих бюджетних обмежень для головних розпорядників бюджетних коштів, оскільки являють со-

бою граничні обсяги бюджетних видатків, визначені за умов прогнозованого розвитку економіки та можливостей отримання бюджетних ресурсів. Середньо- та короткострокове планування видатків бюджету повинно ґрунтуватися на положеннях програмно-цільового методу, що надасть змогу істотно підвищити результативність використання бюджетних коштів. Аналіз та оцінка ефективності витрачання бюджетних коштів повинна здійснюватися за допомогою результативних показників, що характеризують виконання бюджетних програм. За результатами зазначеного аналізу переглядається та упорядковується склад бюджетних програм, удосконалюється їх внутрішня структура, зупиняються неефективні чи недостатньо ефективні програми.

Бюджетне фінансування видатків, пов'язаних з економічною діяльністю, повинно передбачати зміщення акцентів з прямого бюджетного фінансування до кредитування та політики здешевлення кредитів, що значно підвищує результативність використання бюджетних коштів. Бюджетне фінансування економічної діяльності доцільно спрямовувати переважно на стимулювання запровадження інновацій, здешевлення кредитів для реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних для держави напрямках, підтримку наукового забезпечення галузей економіки, сприяння розвитку публічно-приватного партнерства та підвищенню енергоефективності і енергозбереження.

Чисельність населення та його вікова структура, які є найважливішими показниками демографічної характеристики народонаселення, суттєво впливають на соціально-економічні та бюджетні процеси у державі. Вони визначають обсяг трудових ресурсів, співвідношення працездатних та непрацездатних осіб, особливості фінансування освіти, охорони здоров'я, обсяги виплат пенсій, стипендій, нарахувань різних соціальних пільг згідно з віком тощо. Враховуючи довгострокові цілі бюджетної політики, а саме: забезпечення економічного зростання та піднесення життєвого рівня населення, спрямованість певних демографічних процесів може мати негативний вплив на динаміку соціальних та економічних процесів у державі. До них слід віднести зниження народжуваності до рівня, який не забезпечує природного приросту населення, зростання рівня смертності в цілому і в окремих вікових групах, наявність значних диспропорцій у віково-статевому складі населення країни, неконтрольовані напрямки і обсяги міграції тощо.

Важливо підкреслити, що при аналізі впливу демографічних факторів на видатки бюджету, слід враховувати взаємний вплив цих показників. Демографічні фактори визначають особливості прогнозування та планування бюджетних видатків соціального спрямування у перспективі, оскільки наслідком змін у віковій структурі населення є зміна обсягу і структури бюджетних видатків соціального спрямування. Зокрема зниження рівня народжуваності і, як наслідок, старіння населення призводить до збільшення видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, утримання людей літнього віку, а також зменшення бюджетних видатків на забезпечення, виховання і освіти дітей та молоді. З іншого боку, видатки бюджету можуть виступати в якості ефективного інструменту демографічної політики. Успішне вирішення таких задач демографічної політики, як забезпечення демографічного зростання, формування мотивації до народження та виховання дітей, укріплення основ сучасної сім'ї, створення умов для зростання тривалості і якості життя населення, збереження власного здоров'я, багато в чому залежить від ефективного та результативного використання бюджетного механізму стимулювання демографічного зростання (виплати при народженні дитини, допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним сім'ям, кредитування або здешевлення кредитування житлового будівництва молодим сім'ям, сім'ям з дітьми тощо), запровадження ефективних та результативних механізмів фінансування і управління галузями освіти та охорони здоров'я.

Аналізуючи взаємозв'язок демографічних факторів з показниками соціально-економічного та бюджетного розвитку держави, слід зазначити, що обсяг трудових ресурсів визначається чисельністю та віковою структурою населення і скорочення чисельності населення, особливо працездатного віку, призводить до дефіциту трудових ресурсів, що негативно позначається на динаміці економічного розвитку. В свою чергу, швидке зростання рівня народжуваності і, відповідно, чисельності населення, потребуватиме значного обсягу бюджетних видатків соціального спрямування (освіта, охорона здоров'я), що також може дещо стримувати темпи економічного зростання. З іншого боку, недостатні демографічні вкладення можуть знизити динаміку розвитку економіки, зокрема, недостатнє бюджетне фінансування галузей

освіти, охорони здоров'я призведе до зниження рівня освіти і професійної підготовки, підвищення захворюваності і смертності населення, в першу чергу, робочої сили. Слід зауважити, що у країнах з економікою, що динамічно розвивається, зростання чисельності населення створює передумови для підвищення темпів економічного зростання шляхом збільшення обсягу трудових ресурсів та зростання попиту на внутрішньому ринку. Однак у країнах з низьким рівнем економічного розвитку і низькими доходами населення, але високими темпами зростання чисельності населення, не варто очікувати зростання платоспроможного попиту.

Роль демографічних прогнозів при бюджетному плануванні в Україні на сьогодні є дуже обмеженою, і вони знаходять своє застосування лише при плануванні пенсійної політики, доходів бюджету, розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів, однак при перспективних розрахунках видатків бюджету соціального спрямування їх роль є недооціненою. Передовий зарубіжний досвід доводить необхідність демографічного прогнозування та його врахування при прогнозуванні та плануванні бюджетних видатків, що створює передумови для підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. На державному рівні в Україні потрібні нові аналітичні технології для врахування фінансового впливу демографічних змін на показники соціально-економічного та бюджетного розвитку — прогнозування вікової структури населення на перспективу, детальніші розрахунки демографічних параметрів, потужні методи прогнозування трендів, використання сценарного аналізу тощо. Демографія повинна стати пріоритетним національним проектом в Україні, і в бюджеті необхідно закладати кошти на стимулювання демографічного зростання. Відновлення темпів приросту населення забезпечить в майбутньому необхідний приріст працездатного населення, і, відповідно, створить передумови для економічного зростання та згладить негативні наслідки постаріння населення. Цільове інвестування бюджетних коштів у підтримку народжуваності і розвиток людського капіталу є прямим та найбільш ефективним інвестуванням в економіку, оскільки програмує внутрішній попит у довгостроковій перспективі. Слід зазначити, що врахування при прогнозуванні та плануванні видатків бюджету демографічних факторів

дозволить суттєво підвищити точність та достовірність бюджетних прогнозів і планів, а також посилити вплив бюджетної політики на стимулювання соціально-економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Метою державного регулювання у сфері видатків бюджету є оптимізація їх обсягу і структури для досягнення найбільш результативного впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни, враховуючи циклічність економічних процесів. Обсяг та структура бюджетних видатків країни визначається особливостями моделі регулювання соціально-економічного розвитку, вибір якої обґрунтовується національними особливостями, а також рівнем, динамікою та фазою розвитку соціальних і економічних процесів у державі. В регулюючій моделі соціально-економічного розвитку держава відіграє активну роль як у регулюванні економічних процесів, так і у забезпеченні соціального захисту громадян, у той час як ліберальна модель характеризується відчутним зменшенням бюджетного регулювання соціально-економічних процесів у державі. Аналізуючи світовий досвід та враховуючи необхідність забезпечення прискореного економічного зростання і суттєвого підвищення життєвого рівня населення, для України на даному етапі суспільного розвитку необхідним є активне використання регулюючої моделі соціально-економічного розвитку з посиленням ролі бюджетних видатків у регулюванні соціально-економічних процесів з одночасним підвищенням рівня ефективності та результативності їх використання. На сучасному етапі розвитку державних фінансів в Україні існує нагальна необхідність у розробці та затвердженні науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України з чітко визначеною метою, пріоритетами та механізмами їх реалізації. В свою чергу, запровадження та наукове обґрунтування довгострокового бюджетного прогнозування та удосконалення системи середньострокового і поточного планування видатків бюджету, у тому числі на засадах програмно-цільового методу, в рамках визначеної довгострокової стратегії соціально-економічного та бюджетного розвитку дозволить сформулювати єдину стратегію у сфері доходів та видатків бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету у взаємозв'язку із показниками державного боргу, а отже, реалізовувати цілес-

прямовану, послідовну та результативну бюджетної політику. Довгострокове прогнозування видатків бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування повинно базуватися на інституційних обмеженнях щодо доходів бюджету, обсягу та структури видаткової частини бюджету, обсягу дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, а також узгодженні процесу річного та середньострокового бюджетного планування з довгостроковою стратегією соціально-економічного та бюджетного розвитку. Бюджетне фінансування видатків, пов'язаних з економічною діяльністю, повинно передбачати зміщення акцентів з прямого бюджетного фінансування до кредитування та політики здешевлення кредитування, що значно підвищує результативність використання бюджетних коштів. У процесі бюджетного прогнозування та планування видатків соціальної сфери обов'язково повинні враховуватись результати ґрунтовних демографічних досліджень, у тому числі щодо вікової структури населення. З одного боку, прогнозні дані щодо змін чисельності населення та його вікової структури визначають особливості прогнозування та планування бюджетних видатків соціального спрямування на середньо- та довгостроковий періоди. З іншого боку, важливим є дослідження впливу майбутніх демографічних змін на показники соціально-економічного та бюджетного розвитку у перспективі з метою розроблення комплексу заходів, в тому числі бюджетної політики, щодо згладжування негативних тенденцій і виправлення загальної демографічної ситуації. Посилення наукової обґрунтованості прогнозування та планування бюджетних видатків у системі стратегічного прогнозування соціально-економічного та бюджетного розвитку стане важливою передумовою перетворення бюджетних видатків у ефективний інструмент економічного зростання.

Література:

1. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. А.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін. / За заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.

3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Пер. с англ. — М.: Гелиос. 2012. — 352 с.

4. Крикун Т.І. Розвиток системи формування державних видатків в Україні. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. — 2012. — № 1 (45). Економічні науки. — С. 321—327.

5. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-р>.

6. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. — 18-е изд.; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2010. — 1360 с.

7. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф Е. / Пер. с англ. — М.: Эксмо, 2011. — 512 с.

8. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.

9. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна Україна. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

10. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності // Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. — 2014. — № 5. — С. 64—77.

References:

1. Lysiak, L.V. (2015), Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku [Budget component of the implementation of dominant areas of social development], DDFA, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

2. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. Kanieva, T.V. and Mazaraki, A.A. (2015), Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh pere-tvoren' [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

3. Kejns, Dzh.M. (2012), Obschaia teoriia zaniatosty. protsenta y deneh [General theory of employment. interest and money], Helyos, Moscow, Russia.

4. Krykun, T.I. (2012), "Development of the system of formation of public expenditures in Ukraine", Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu KNTEU. Ekonomichni nauky, vol. 1 (45), pp. 321—327.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On Approving the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2017—2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-р> (Accessed 15 Oct 2018).

6. Samuel'son, P.E. and Nordkhaus, W.D. (2010), Ekonomyka [Economy], Vyl'iams, Moscow, Russia.

7. Styhlyts, Dzh.E. (2011), Krutoe pyke: Ameryka y novyj ekonomicheskyy poriadok posle hlobal'noho kryzysa [Steep dive: America and the new economic order after the global crisis], Eksmo, Moscow.

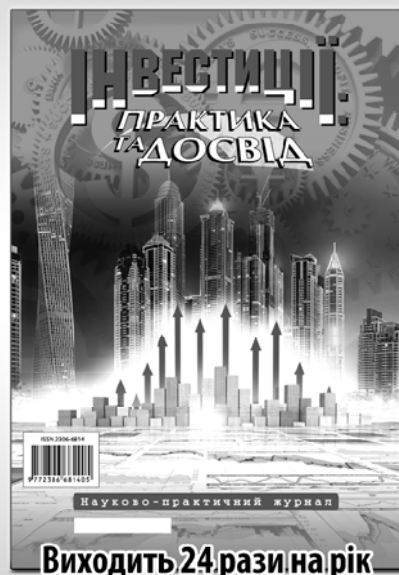
8. Fedosov, V.M. amd Yurii, S.I. (2010), Teoriia finansiv [Theory of Finance], Tsentr uchbov. l-ry, Kyiv, Ukraine.

9. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", Kazna Ukraina, vol. 6, pp. 25—28.

10. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Long-term fiscal strategy in the system of economic cyclicity", Visnyk Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu, vol. 5, pp. 64—77.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**
www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 311.21:[005.95:005.336.3](477)

Ю. О. Лазебник,

к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.57

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Yu. Lazebnik,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of Statistics,

Accounting and Auditing Department, V.N. Karazin Kharkiv National University

FORMATION OF STATISTICAL INDICATORS SYSTEM FOR EVALUATION OF EMPLOYMENT QUALITY IN UKRAINE

У статті розглядаються міжнародні підходи до формування системи статистичних показників оцінювання якості зайнятості. Метою цієї статті є формування системи показників статистичного оцінювання якості зайнятості в Україні для створення науково обгрунтованої бази удосконалення територіальних та місцевих програм зайнятості населення.

У статті послідовно охарактеризовано усі групи статистичних показників, які відповідають викладеним концептуальним засадам оцінювання якості зайнятості, як-от: "Безпека та етика зайнятості", "Дохід і пільги від зайнятості", "Поєднання трудової діяльності та особистого життя", "Тривалість робочого часу і поєднання трудової діяльності та особистого життя", "Стабільність зайнятості та соціальний захист", "Соціальний діалог", "Підвищення кваліфікації та професійне навчання", "Відносини, пов'язані з зайнятістю, і трудова мотивація".

Визначені найбільші недоліки якості зайнятості, серед яких відзначено: низький рівень оплати праці, відсутність пільг і можливостей кар'єрного росту. Подальші дослідження пропонується провести у напрямі вивчення варіанту побудови індексів, що комбінують кілька показників.

The article deals with international approaches to the formation of a system of statistical indicators of employment quality assessment. The purpose of this article is to create a system of indicators of the statistical evaluation of the quality of employment in Ukraine in order to create a scientifically grounded basis for improving the territorial and local employment programs of the population.

The article describes successively all groups of statistical indicators, which correspond to the conceptual basis for evaluating the quality of employment. The main shortcomings of the quality of employment are identified, among them noted: low wages, lack of privileges and career opportunities. The peculiarities of the formation of statistical indicators of the quality of employment in the groups "Safety and Ethics of Employment", "Revenue and Employment Benefits", "The Combination of Labor and Personal Life", "Duration of Work Time and the Combination of Labor and Personal Life", "Stability of Employment and Social Protection", "Social Dialogue", "Improvement of professional skills and professional training", "Employment-related relations and labor motivation".

The proposed indicators are defined in such a way as to allow an assessment of specific subgroups of the population, such as women as compared to men, young or elderly workers, in comparison with middle-aged workers, persons with high and low education, migrants in comparison with residents different regions.

When applying these indicators, countries are invited to study all aspects of employment quality indicators and decide for themselves which indicators are most relevant. Further research is suggested to be conducted in the direction of studying the option of building indexes that combine several indicators.

Ключові слова: якість зайнятості, статистичні показники якості зайнятості, трудова діяльність, тривалість робочого часу, стабільність зайнятості, соціальний захист, соціальний діалог, трудова мотивація.

Key words: quality of employment, statistical indicators of employment quality, labor activity, duration of working time, employment stability, social protection, social dialogue, labor motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З метою надання допомоги країнам у справі моніторингу та розробки політики щодо поліпшення якості зайнятості Міжнародна організація праці (МОП), Статистична комісія ООН та профільні організації Європейського Союзу (ЄС) приділяють значну увагу розробленню

відповідних наборів статистичних показників. Показники МОП для вимірювання гідної праці згруповані за основними елементами, які охоплюють чотири стратегічні цілі Програми гідної праці: створення робочих місць, гарантування прав у сфері праці, розширення соціального захисту і заохочення соціального діалогу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Показники гідної праці, що були представлені на вісімнадцятій Міжнародній конференції статистиків праці в 2008 році [8], включають в себе набір статистичних показників у комбінації з "показниками" нормативно-правової основи. В ЄС використовується два набори показників. Один набір показників ведеться Європейською комісією з метою моніторингу політики щодо ринку праці. Інший набір був розроблений і використовується Європейським фондом поліпшення умов життя і праці [2].

До складу нинішньої Групи експертів з вимірювання якості зайнятості, створеної в лютому 2012 року, входять Азербайджан, Австралія, Канада, Фінляндія, Франція, Німеччина (Голова), Ізраїль, Італія, Люксембург, Мексика, Республіка Молдова, Нідерланди, Польща, Швейцарія, Сполучене Королівство, Евростат, Євфонд, Міжнародна організація праці (МОП), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) (секретаріат) і організація "Жінки в процесі глобалізації та організації неформального сектора економіки".

Ця Група експертів має такі завдання:

- критичний аналіз та перегляд концептуальної структури вимірювання якості зайнятості, викладеної в доповіді "Потенційні показники для вимірювання якості зайнятості";

- перегляд набору показників якості зайнятості з метою відображення в ньому питань, піднятих в ході п'ятдесят восьмої пленарної сесії Комісії Європейського союзу (КЕС), в доповідях країн і на нараді Групи експертів, що відбулася 31 жовтня — 2 листопада 2011 року [10];

- розробка робочих визначень і керівних принципів розрахунку (включаючи джерела даних і обмеження) показників якості зайнятості.

ОЕСР приступила до реалізації масштабних заходів у рамках подальшої діяльності за підсумками роботи Комісії Стігліца-Сена-Фітуссі в рамках своєї ініціативи, а також проекту по визначенню, вимірюванню та оцінюванню якості праці. У доповіді "Яким є життя?" виділяється ряд елементів, що мають відношення до вимірювання якості зайнятості (наприклад, робочі місця і заробіток у поєднанні з трудовою діяльністю і особистим життям), а також належна увага приділяється роботі ЄЕК ООН по цій темі [5]. Ряд інших ініціатив з реалізації рекомендацій Комісії Стігліца-Сена-Фітуссі

використовують підсумки роботи ЄЕК ООН з вимірювання якості зайнятості як систему координат в роботі з цього напрямку [14].

В Австралії широкомасштабні консультації, проведені по набору показників "Індикатори прогресу Австралії" (ІПА), підтвердили важливе значення якості оплачуваної праці в якості однієї з найважливіших складових життя людей. В ході цих консультацій дохід, задоволеність роботою, гнучкий графік роботи, безпечні й здорові умови праці та обстановка, яка сприяє ефективним виробничим відносинам, були визначені як основні складові якості зайнятості [9].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є формування системи показників статистичного оцінювання якості зайнятості в Україні для створення науково обгрунтованої бази удосконалення територіальних та місцевих програм зайнятості населення.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо послідовно усі групи статистичних показників, які відповідають концептуальним засадам оцінювання якості зайнятості, викладеним у [1].

Група статистичних показників, які характеризують "Безпеку і етику зайнятості" охоплює одночасно фізичну безпеку і умови праці на робочому місці, фізичне здоров'я і психічне благополуччя, а також права індивіда і поведінку з ним в сфері зайнятості. Таким чином, дана група є однією з фундаментальних складових якості зайнятості, оскільки фізичне благополуччя і дотримання міжнародно-визнаних прав людини і конвенцій з питань праці мають суттєво важливе значення для забезпечення високої якості зайнятості.

Показники цієї групи забезпечують отримання загальної інформації про виробничий травматизм, про такі форми праці, як дитяча і примусова праця, а також несправедливе поводження в сфері зайнятості. Система статистичних показників, які характеризують "Безпеку та етику зайнятості", наведені в таблиці 1.

Аспект фізичної безпеки і здоров'я якості зайнятості охоплюється такою підгрупою, як "Виробнича безпека". Ризик заподіяння шкоди здоров'ю або смерті може існувати при всіх типах зайнятості, і, таким чином, показники виробничої безпеки характеризують один із важливих елементів якості зайнятості.

Група "Дитяча праця і примусова праця" тісно пов'язана з Декларацією МОП про основоположні принципи і права в сфері праці та

Таблиця 1. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Безпека та етика зайнятості"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
1а. Виробнича безпека	
1а.1. Виробничий травматизм зі смертельними наслідками	Кількість випадків виробничого травматизму зі смертельними наслідками в розрахунку на 100 тис. зайнятих осіб
1а.2. Виробничий травматизм без смертельних наслідків	Кількість випадків виробничого травматизму без смертельного результату в розрахунку на 100 тис. зайнятих осіб
1а.3. Фактори ризику для фізичного здоров'я	Частка зайнятих осіб, які схильні до впливу чинників ризику для фізичного здоров'я на робочому місці
1а.4. Фактори ризику для психічного здоров'я	Частка зайнятих осіб, які схильні до впливу чинників ризику для психічного здоров'я на робочому місці
1б. Дитяча та примусова праця	
1б.1. Поширеність дитячої праці	Відсоток дітей у віці від 5 до 17 років, що займаються дитячою працею
1б.2. Поширеність небезпечної дитячої праці	Відсоток дітей у віці від 5 до 17 років, що займаються небезпечною дитячою працею
1б.3. Поширеність примусової праці	Відсоток осіб, що займаються примусовою працею
1б.4. Поширеність примусової праці серед мігрантів, що повернулись	Відсоток мігрантів, що повернулись, які займалися примусовою працею
1б.х. Інші найгірші форми дитячої праці (експериментальний)	Відсоток дітей у віці від 5 до 17 років, які займаються найгіршими формами дитячої праці, за винятком небезпечних робіт
1с. Справедливе поводження в області зайнятості	
1с.1. Розрив в оплаті праці	Розрив в оплаті праці різних підгруп населення
1с.2. Доступ до керівних посад	Відсоток зайнятих осіб, які належать до різних підгруп населення, які працюють на керівних посадах (основна група 1 МСКЗ-08)
1с.3. Дискримінація в сфері праці	Відсоток зайнятих осіб, які зазнали дискримінації у сфері праці

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

іншими міжнародними конвенціями, які вимагають скасування певних форм праці, зокрема дитячої та примусової праці.

Таблиця 2. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Дохід і пільги від зайнятості"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
2а. Дохід від занятості	
2а.1. Середній заробіток	Середній номінальний місячний / погодинний заробіток найманих працівників (в місцевій валюті)
2а.2. Працівники з низьким рівнем оплати праці	Відсоток найманих працівників з низьким рівнем оплати праці
2а.3. Розподіл заробітків за децилями	Розподіл номінального місячного / погодинного заробітку найманих працівників за децилями (в місцевій валюті)
2а.4. Дохід від зайнятості самозайнятих осіб	Розподіл доходу від зайнятості самозайнятих осіб за децилями (в місцевій валюті)
2б. Матеріальні пільги, не пов'язані з оплатою праці	
2б.1. Право на оплачувану відпустку	Відсоток найманих працівників, які мають право на щорічну оплачувану відпустку
2б.2. Тривалість оплачуваної відпустки в днях	Середня тривалість в днях оплачуваної щорічної відпустки, на яку наймані працівники мають право
2б.3. Фактична тривалість оплачуваної відпустки в днях	Середнє число днів оплачуваної щорічної відпустки, використаних в розрахунку на одного найманого працівника протягом базового року
2б.4. Право на оплачуваний лікарняний лист	Відсоток найманих працівників, які мають право на оплачуваний лікарняний лист
2б.5. Тривалість оплачуваного лікарняного листа в днях	Середня тривалість в днях оплачуваного лікарняного листа, на який наймані працівники мають право
2б.6. Фактична тривалість оплачуваного лікарняного листа в днях	Середнє число днів використаного оплачуваного лікарняного листа, в розрахунку на одного найманого працівника протягом базового року

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

Для оцінювання справедливого поводження в області зайнятості необхідно використовувати демографічні і соціальні групи, які є релевантними з урахуванням національних умов. Справедливе поводження є актуальним питанням для груп, що виділяються за ознакою статі, етнічної приналежності, іммігрантів, інвалідів, вікових груп і географічних регіонів.

Концепція доходу від зайнятості в широкому тлумаченні включає в себе заробіток працівників (заробітну плату, а також деякі, не пов'язані з заробітною платою пільги, такі як оплачувану відпустку), а також дохід від самозайнятості.

Статистичні показники якості зайнятості, що характеризують дохід і матеріальні пільги від зайнятості, наведені в таблиці 2.

Група показників, що характеризують "Дохід від зайнятості", дозволяє отримувати інформацію про заробіток, який виплачується зайнятим особам, а також про дохід від самозайнятості. Концепція заробітку була визначена в Резолюції про інтегровану систему статистики заробітної плати [11], прийнятої на 12-й МКСТ. Статистичний показник заробітку спирається на концепцію заробітної плати в якості доходу найманого працівника.

Під заробітком слід розуміти валовий дохід працівника, тобто валову суму заробітку до вирахування роботодавцем податків, а також відрахувань найманих працівників до фондів соціального страхування, пенсійного забезпечення, профспілкових внесків і т.д. Термін "заробіток" відноситься виключно до виплат найманим працівникам роботодавцем, і не поширюється на дохід, отриманий самозайнятими працівниками.

Підгрупа "матеріальні пільги, не пов'язані з оплатою праці" стосується пільг, які є негрошовими пільгами, що надаються роботодавцем. Хоча оплачуваний лікарняний лист і оплачувану щорічну відпустку часто регулюються

нормами трудового законодавства і колективними договорами, вони, входять до цієї підгрупи.

Група показників "Поєднання трудової діяльності та особистого життя" покликана оцінювати не тільки ймовірні фактори, тісно пов'язані з необхідністю працювати за плату або за прибуток виходячи із сімейних обов'язків, а й розподіл часу між трудовою діяльністю в одному або декількох місцях і особистим життям.

Під робочим часом розуміється час, пов'язаний із продуктивною діяльністю за певним графіком протягом обумовленого періоду.

У таблиці 3 представлені статистичні показники якості зайнятості, що характеризують тривалість робочого часу й поєднання трудової діяльності та особистого життя.

Підгрупа "Тривалість робочого часу" зосереджує увагу на кількості годин робочого часу.

Концепція робочого часу в контексті цієї статистичної основи для вимірювання якості зайнятості стосується зазвичай відпрацьованого часу, а не фактично відпрацьованого часу протягом звітного тижня, визначення яких містяться в Резолюції про робочий час вісімнадцятої МКСТ [8]. Випадкові коливання в тривалості робочого часу, наприклад через оплачувану відпустку або хворобу, як правило, малореlevantні для якості зайнятості. Підхід до оцінювання тривалості відпрацьованого часу в Україні має розглядатися з перспективи окремого працівника, на додаток до кількості годин, відпрацьованих на його основній роботі, слід також оцінювати загальну кількість годин, відпрацьованих на всіх роботах, якщо такі є. В Україні особливо важливо включати інформацію про додаткову роботу, оскільки таку роботу має значне число зайнятих.

Робота в незвичний час протягом тривалого періоду може негативно позначитися на здоров'ї працівника, отже, графік роботи має важливе значення з точки зору якості зайнятості. З цієї причини ця ознака була включена в якості окремої підгрупи. Ця підгрупа охоплює інформацію, що стосується частки зайнятих, які пра-

Таблиця 3. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Тривалість робочого часу і поєднання трудової діяльності та особистого життя"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
3а. Тривалість робочого часу	
3а.1. Середня тижнева тривалість робочого часу	Середня звичайна тижнева тривалість робочого часу в розрахунку на одного зайнятого
3а.2. Довгий робочий день	Відсоток зайнятих, що зазвичай працюють 49 або більше годин на тиждень
3а.3. Вимушена робота в режимі неповного робочого дня	Відсоток зайнятих, що працюють в режимі неповного робочого дня, через те, що їм не вдалося знайти роботу в режимі повного робочого дня
3а.4. Розподіл зайнятих за тижневою тривалістю робочого часу	Зайняті в розбивці за тижневою тривалістю робочого часу (з використанням стандартних діапазонів тривалості робочого часу в годинах)
3а.5. Особи, що працюють одночасно на декількох роботах	Відсоток зайнятих, що працюють на кількох роботах
3б. Графік роботи	
3б.1. Робота в нічний час	Відсоток зайнятих, які зазвичай працюють в нічний час
3б.2. Робота у вечірній час	Відсоток зайнятих, які зазвичай працюють у вечірній час
3б.3. Робота у вихідні дні	Відсоток зайнятих, які зазвичай працюють у вихідні дні
3б.4. Гнучкий графік роботи	Відсоток працівників з гнучким графіком роботи
3с. Поєднання трудової діяльності та особистого життя	
3с.1. Рівень зайнятості матерів і батьків	Відсоток зайнятих жінок і, відповідно, чоловіків у віці 20-49 років з дітьми і без дітей у віці обов'язкового шкільного навчання
3с.2. Можливість роботи на дому	Відсоток зайнятих, організація праці яких дозволяє працювати на дому
3с.3. Тривалість маятникових поїздок	Середня тривалість маятникових поїздок між роботою і будинком (в одну сторону)
3с.4. Право на відпустку по догляду	Відсоток зайнятих, які мають право на відпустку по догляду за дітьми або дорослими
3с.5. Відпустка по догляду за дитиною	Відсоток зайнятих батьків, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною
3с.х. Користування послугами з догляду за дітьми (експериментальний)	Відсоток зайнятих батьків, що мають дітей у віці обов'язкового шкільного віку, які в даний час користуються послугами з догляду за дітьми

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

цюють у вечірній час, у нічний час або у вихідні дні.

Результати численних досліджень свідчать про те, що існує (негативний) взаємозв'язок між роботою в незвичний час (особливо в нічний час, однак також у вихідні дні або у вечірній час) і психологічним та фізичним станом зайнятих. Окрім того, дана підгрупа охоплює використання гнучкого графіка роботи. Гнучкість у плануванні робочого часу, хоча і не завжди прямо впливає на якість зайнятості, може мати істотний вплив на добробут працівників.

Підгрупа статистичних показників, яка характеризує "Поєднання трудової діяльності та особистого життя", направлена на виявлення елементів трудової діяльності, які потенційно вступають в конфлікт з іншими аспектами життя або полегшують поєднання трудової діяльності та особистого життя.

Поєднання трудової діяльності та сімейного життя часто пов'язане з труднощами для батьків, які мають малолітніх дітей. Крім того, середня тривалість маятникових поїздок з дому

Таблиця 4. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Стабільність зайнятості та соціальний захист"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
4а. Стабільність зайнятості	
4а.1. Термінові контракти	Відсоток зайнятих у віці 25 років і старше, що мають терміновий контракт
4а.2. Тривалість трудового стажу	Відсоток зайнятих у віці 25 років і старше, чия тривалість трудового стажу на нинішній роботі або у нинішнього роботодавця становить: 1) <1 року; 2) 1 рік - менше 5 років; 3) 5 - менше 10 років; 4) ≥10 років
4а.3. Самозайняті працівники	Відсоток зайнятих, які працюють на умовах самозайнятості
4а.4. Самозайняті працівники з одним клієнтом	Відсоток самозайнятих працівників, що мають тільки одного клієнта
4а.5. Суб'єктивно оцінювана стабільність зайнятості	Відсоток зайнятих, які можуть втратити свою роботу протягом наступних шести місяців
4а.6. Працівники, найняті через агентства з тимчасового працевлаштування	Відсоток працівників, найнятих через агентства з тимчасового працевлаштування
4а.7. Відсутність офіційного контракту	Відсоток зайнятих без офіційного контракту або без офіційного нарахування заробітної плати
4а.х1. Рівень ненадійної зайнятості (експериментальний)	Відсоток працівників, які перебувають у стані ненадійної зайнятості (Згідно з визначенням МКСЗ-93)
4а.х2. Рівень неформальної зайнятості (експериментальний)	Відсоток зайнятих у неформальному секторі
4б. «Соціальний захист»	
4б.1. Охоплення пенсійним страхуванням	Відсоток зайнятих, які є платниками пенсійних внесків
4б.2. Охоплення страхуванням на випадок безробіття	Відсоток працівників, які платять внески в систему страхування на випадок безробіття
4б.3. Охоплення медичним страхуванням	Відсоток зайнятих, які платять внески в рамках плану / системи медичного страхування, пов'язаного з їх роботою

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

на роботу може мати значний вплив на поєднання трудової діяльності та особистого життя.

Питання відпустки по догляду за дитиною є особливо складним елементом даної підгрупи. Такі види відпусток істотно розрізняються між країнами, і не всі особи, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, розглядаються в якості зайнятих в рамках національних обстежень робочої сили. Ці питання вимагають подальшого опрацювання та аналізу з метою поступового вдосконалення показників.

Група статистичних показників "Стабільність зайнятості та соціальний захист" покликана оцінювати загрози стабільності зайнятості, а також заходи і системи соціальної допомоги, здатні компенсувати можливі ризики, пов'язані з короткими або тривалими періодами безробіття або знаходження поза складом робочої сили, проблемами зі здоров'ям і виходом на пенсію (табл. 4). Як показує ряд емпіричних досліджень, почуття нестабільності часто несприятливо позначається на добробуті [3].

Підгрупа показників "Стабільність зайнятості" головним чином стосується того, наскільки велика ймовірність втрати тією чи

іншою особою своєї роботи. Йдеться про інформацію, що стосується ступеня сталості роботи і тривалості трудового стажу, а також статусу в зайнятості і формального або неформального характеру зайнятості. Як свідчать сучасні дослідження, стабільність зайнятості є важливим виміром якості зайнятості. Так, з усіх вимірів стабільності роботи і перспективи працевлаштування (а також трудова мотивація) мають найбільший вплив на добробут робітників [4].

Два показники мають статус експериментальних: рівень ненадійної зайнятості та рівень неформальної зайнятості, але, на нашу думку, надзвичайно актуальні для ситуації в Україні.

Соціальний захист може мати різні форми, включаючи страхування на випадок безробіття, пенсійне забезпечення і медичне страхування. Охоплені цією основою компоненти соціального захисту відмінні від доходу і пільг від зайнятості, оскільки останні більш

безпосередньо пов'язані зі стабільністю зайнятості (наприклад, ймовірність втрати вагітними жінками роботи), а також оскільки часто витрати за цими статтями несе не тільки роботодавець.

Група показників "Соціальний діалог" включає в себе всі типи переговорів, консультацій або просто обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців і працівників з питань, що становлять взаємний інтерес і стосуються економічної та соціальної політики (табл. 5).

Ступінь, в якій працівники здатні вступати в організацію на власний розсуд і на колективній основі вести соціальний діалог з роботодавцями (і їх організаціями) і урядом, є важливим аспектом якості зайнятості, який сприяє поліпшенню умов зайнятості. Ефективний соціальний діалог є однією з попередніх умов здорових відносин у сфері зайнятості та сприяють поліпшенню інших аспектів.

Відповідність навичок працівника посадовою вимогам, а також можливість подальшого розвитку його трудових навичок відіграють важливу роль з точки зору якості зайнятості. Стверджується, що, незважаючи на довгострокову тенденцію зростання середнього рівня

кваліфікації працівників, спостерігається тенденція до поляризації професійної кваліфікації. Працівники з низьким рівнем кваліфікації будуть стикатися з дедалі більшими проблемами при пошуку роботи і в той же час повинні будуть йти на поступки з точки зору оплати праці, стабільності зайнятості та умов праці [3].

Емпіричні дослідження вказують на сильну кореляцію між здатністю до працевлаштування і рівнем добробуту [4].

Однак, не тільки низький рівень кваліфікації часто супроводжується низьким рівнем якості зайнятості: якщо працівник не може використовувати набуті навички в своїй роботі, це може привести до зниження рівня добробуту і почуття незадоволеності. В таблиці 6 наведені показники якості зайнятості, що характеризують підвищення кваліфікації та професійне навчання.

Характеристики пов'язаних із зайнятістю відносин і трудової мотивації є важливими елементами якості зайнятості. Емпіричні дослідження свідчать про те, що вони безпосередньо впливають на життя та індивідуальне благополуччя зайнятих, причому найчастіше цей вплив є навіть більшим в порівнянні з традиційними показниками якості занятості [7]. Пов'язані із зайнятістю відносини і трудова мотивація мають важливе значення за рядом причин. З точки зору окремого працівника, вони не тільки безпосередньо позначаються на його здоров'ї і благополуччі, але також є ключовими факторами досягнення високих рівнів стійкості роботи.

Працівники, які мають достатню ступінь автономності на робочому місці, здатні впливати на організаційні рішення і не працюють в надмірно інтенсивному режимі, будуть характеризуватися більш високим рівнем мотивації та самовіддачі і будуть в меншій мірі схильні до передчасного відходу з ринку праці. Виділяються дві підгрупи: відносини, пов'язані з зайнятістю, і трудова мотивація (табл. 7). Перша з них стосується соціальних показників роботи, наприклад, соціальної підтримки з боку колег і керівників, а також схильності до прояву негативної соціальної поведінки. Друга підгрупа охоплює більш індивідуальні мотиваційні характеристики [6].

Підгрупа показників, що стосується пов'язаних із зайнятістю відносин, сфокусована на діалозі і відносинах між колегами, а також спілкуванні між працівниками та

Таблиця 5. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Соціальний діалог"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
5.1. Ступінь охоплення колективними договорами	Відсоток працівників, охоплених колективними договорами
5.2. Профспілкове охоплення	Відсоток працівників, які є членами одного або декількох профспілок
5.3. Кількість днів, не відпрацьованих з причини страйків і локаутів	Кількість днів, не відпрацьованих з причини страйків і локаутів, в розрахунку на 1000 найманих працівників (або зайнятих осіб)
5.х. Рівень проникнення організацій роботодавців (експериментальний)	Відсоток найманих працівників, зайнятих на підприємствах, що входять в організації роботодавців

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

їхніми керівниками. Дослідження за тематикою соціальної підтримки вказують на те, що низький рівень соціальної підтримки та соціальна ізоляція пов'язані з підвищеними ризиками для здоров'я, причому це стосується підтримки як з боку товаришів по службі, так і з боку керівників [4].

Відносини з колегами по роботі оцінюються за допомогою показника наявності у зайнятих осіб хороших відносин зі своїми співпрацівниками. Аналогічний показник використовується для оцінки відносин з керівником. Запропонований показник стосується недвозначних проявів негативної поведінки, наприклад, пов'язаних із зайнятістю проявів фізичного, психологічного або сексуального насильства.

Вимірювання трудової мотивації слугує ключем до розуміння факторів стимулювання зайнятих осіб до виконання своєї роботи. Відповідно до стандартної теорії трудової мотивації, характеристики, що визначають трудову мотивацію, включають в себе ступінь незалежності, свободи дій і прийняття рішень, які працівник має при виконанні своєї роботи (автономність на робочому місці), ступінь, в якій працівник регулярно отримує оцінку своєї ро-

Таблиця 6. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Підвищення кваліфікації та професійне навчання"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
6.1. Участь у професійному навчанні	Відсоток зайнятих, які отримали пов'язану з їх роботою неформальну освіту і професійне навчання протягом останніх 12 місяців
6.2. Тривалість професійного навчання	Тривалість отриманої неформальної освіти та професійного навчання в розрахунку на одного учасника протягом останніх 12 місяців (в днях)
6.3. Корисність професійного навчання	Відсоток зайнятих, чия неформальна освіта і професійне навчання допомогли підвищити ефективність їх роботи
6.4. Навчання на робочому місці	Відсоток зайнятих, чия робота включає в себе підвищення їх кваліфікації
6.5. Здатність до працевлаштування	Відсоток зайнятих, чий досвід роботи і професійна кваліфікація будуть сприяти знаходженню іншої роботи
6.6. Відповідність кваліфікації	Відсоток зайнятих, які мають можливість використовувати свої знання і навички на своїй нинішній роботі

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

боти від свого начальника, ступінь, в якій його робота сприймається як така, що є корисною для інших людей (внутрішнє задоволення), ступінь, в якій робота повинна здійснюватися в умовах тиску з боку тимчасових (або інших) чинників (інтенсивність праці), а також ступінь, в якій зайняті мають можливість впливати на організаційні рішення, що стосуються їх роботи [12].

ВИСНОВКИ

У разі застосування даних показників в Україні пропонується вивчити всі аспекти показників якості зайнятості.

Запропоновані показники передбачають можливість їх розрахунку та співставлення за конкретними підгрупами населення, наприклад, жінок в зіставленні з чоловіками, молоді або літні працівників в зіставленні з працівниками середнього віку, осіб з високим і низьким рівнем освіти, мігрантів в зіставленні з жителями різних регіонів.

З урахуванням національних умов доцільно визначити періодичність, з якою буде здійснюватись розрахунок показників якості зайнятості, ймовірно, доцільним є щорічне подання звітності. Для показників, які характеризуються повільною динамікою, можливо, досить буде представляти дані раз у декілька років.

Офіційна статистика покликана зіграти в цьому відношенні важливу роль шляхом надання релевантної, надійної та неупередженої статистичної інформації, яка могла б використовуватися для розуміння й інтерпретації складових якості зайнятості. Розробникам офіційної статистики на місцевому рівні та рівні територіальних громад доцільно готувати і поширювати дані на об'єктивній основі, яка визначається тільки статистичними міркуваннями.

Подальші дослідження необхідно провести у напрямі вивчення варіанту побудови індексів, що комбінують кілька показників.

Література:

1. Корепанов О.С., Лазебник Ю.О. Теоретико-методологічні засади статистичного оцінювання якості зайнятості в територіальних громадах // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 9. — С. 33—38.
2. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Official Website [Electronic resource]. Way of access: <https://www.eurofound.europa.eu/>
3. Green F. Demanding Work: The Paradox of Job Quality in the Affluent Economy [Electronic

Таблиця 7. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Відносини, пов'язані з зайнятістю, і трудова мотивація"

Аспекти оцінювання	Статистичні показники
7а. Відносини, пов'язані з зайнятістю	
7а.1. Відносини з товаришами по службі	Відсоток зайнятих, які мають хороші відносини зі своїми колегами і товаришами по службі
7а.2. Відносини з керівником	Відсоток працівників, які мають хороші відносини з керівником
7а.3. Пов'язані із зайнятістю прояви насильства	Відсоток осіб, що піддавалися проявам фізичного, психологічного або сексуального насильства в зв'язку з їх зайнятістю протягом останніх 12 місяців
7б. Трудова мотивація	
7б.1. Автономність на робочому місці	Відсоток зайнятих, які мають можливість вибирати свої методи роботи або впливати на темп своєї роботи
7б.2. Оцінка роботи керівником	Відсоток працівників, робота яких регулярно оцінюється керівником
7б.3. Внутрішня винагорода	Відсоток зайнятих, що роблять «корисну» роботу
7б.4. Інтенсивність праці	Відсоток зайнятих, які повинні працювати з дуже високою швидкістю або в стислі терміни
7б.5. Участь в організаційних рішеннях	Відсоток зайнятих, які можуть впливати на рішення, що стосуються їх роботи

Джерело: узагальнено та сформовано автором за [13].

resource]/ Princeton University Press, Princeton, 2006, 225 pp. Way of access : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8543-2006.00501_1.x

4. Health and well-being at work. A report based on the fifth European Working Conditions Survey [Electronic resource]/ Dublin : Eurofound, 2013. Way of access: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/working-conditions/health-and-well-being-at-work>

5. How's Life? [Electronic resource]/ OECD, 2011. Way of access: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life_9789264121164-en.

6. Humphrey S., Nahrgang J., Morgeson F. Integrating motivational, social, and contextual work design features: A meta-analytic summary and theoretical extension of the work design literature. Journal of Applied Psychology, 92, 2007. — P. 1332—1356.

7. Lowe G., Shellenberg G. What's a Good Job? The Importance of Employment Relationships. Canadian Policy Research Networks, Ottawa, 2001.

8. Measurement of working time (18th International Conference of Labour Statisticians, 2008, Report II) [Electronic resource]/ International Labour Office, Department of Statistics. Geneva, ILO, 2008. Way of access : https://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_099576/lang--en/index.htm

9. Measures of Australia's Progress. Aspirations for our nation: A conversation with Australia

lians about progress, 2011-12 [Electronic resource] / Australian Bureau of Statistics, 2013, p. 91. Way of access : <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/1370.0.00.002>

10. Potential indicators for measurement of quality of employment [Electronic resource] / Note by the secretariat. Conference of European Statisticians, fifty-eighth plenary session, 8-10 June 2010. UNECE, 2010. Way of access : www.unece.org/stats/documents/ece/ces/2010/9.e.pdf

11. Report of the 12th International Conference of Labour Statisticians (12th International Conference of Labour Statisticians, 1973) [Electronic resource] / International Labour Office, Department of Statistics. Geneva, ILO, 1973. Way of access : https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1974/74B09_149.pdf

12. Siegrist J. Adverse health effects of high-effort/lowreward conditions [Electronic resource] / Journal of Occupational Health and Psychology, 1996, 1, pp. 27—41 Way of access: <https://pdfs.semanticscholar.org/79da/fe09b439dff93d0cf4f4a0d231fff321e0a4.pdf>

13. Statistical Framework for Measuring Quality of Employment [Electronic resource] / Conference of European Statisticians, 15—17 June, 2015. Way of access: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/4-Extract_of_Framework_on_QoE.pdf

14. Stiglitz J., Sen A., Fitoussi Jean-Paul. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / Jean-Paul Fitoussi, 2009. Way of access : www.stiglitz-sen-fitoussi.fr

References:

1. Korepanov, O. S. and Lazebnyk, Y. O. (2018), "Theoretical and methodological bases of statistical estimation of employment quality in territorial communities", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9. pp. 33—38.

2. The official site of European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2018), available at: <https://www.eurofound.europa.eu/> (Accessed 23 Okt 2018).

3. Green, F. (2006), "Demanding Work: The Paradox of Job Quality in the Affluent Econom", Princeton University Press, available at: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8543.2006.00501_1.x (Accessed 23 Okt 2018).

4. Eurofound (2013), "A report based on the fifth European Working Conditions Survey "Health and well-being at work", available at: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/working-conditions/health-and-well-being-at-work> (Accessed 23 Okt 2018).

5. OECD (2011), "How's Life?", available at: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life_9789264121164-en (Accessed 23 Okt 2018).

6. Humphrey, S. Nahrgang, J. and Morgeson, F. (2007), "Integrating motivational, social, and contextual work design features: A meta-analytic summary and theoretical extension of the work design literature", *Journal of Applied Psychology*, vol. 92, pp. 1332—1356.

7. Lowe, G. and Shellenberg, G. (2001), *What's a Good Job? The Importance of Employment Relationships*, Canadian Policy Research Networks, Ottawa, Canada.

8. International Labour Office, Department of Statistics (2008), "18th International Conference of Labour Statisticians, Report II "Measurement of working time", available at: https://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_099576/lang--en/index.htm (Accessed 23 Okt 2018).

9. Australian Bureau of Statistics (2013), "Measures of Australia's Progress. Aspirations for our nation: A conversation with Australians about progress, 2011-12", available at: <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/1370.0.00.002> (Accessed 23 Okt 2018).

10. UNECE (2010), "Conference of European Statisticians, fifty-eighth plenary session "Potential indicators for measurement of quality of employment", available at: www.unece.org/stats/documents/ece/ces/2010/9.e.pdf (Accessed 23 Okt 2018).

11. International Labour Office Department of Statistics (1973), "Report of the 12th International Conference of Labour Statisticians", available at: https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1974/74B09_149.pdf (Accessed 23 Okt 2018).

12. Siegrist, J. (1996), "Adverse health effects of high-effort/lowreward conditions", *Journal of Occupational Health and Psychology*, [Online], vol. 1, pp. 27?41, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/79da/fe09b439dff93d0cf4f4a0d231fff321e0a4.pdf> (Accessed 23 Okt 2018).

13. Conference of European Statisticians (2015), "Statistical Framework for Measuring Quality of Employment", available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/4-Extract_of_Framework_on_QoE.pdf (Accessed 23 Okt 2018).

14. Stiglitz, J., Sen, A. and Fitoussi, Jean-Paul (2009), "Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress", available at: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr (Accessed 23 Okt 2018).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018 р.

УДК 336.1-049.5(477):339.9

А. С. Полторац,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0002-9752-9431

А. О. Зайко,

здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету,

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.65

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

A. Poltorak,

PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Mykolayiv National
Agrarian University, Mykolayiv

A. Zaiko,

applicant for higher education of Accounting and Finance faculty, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE STATE'S FINANCIAL SECURITY SYSTEMATIZATION

Основними завданнями статті є: виділення та розкриття змісту ключових ознак оптимального стану фінансової безпеки держави; проведення структуризації категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту; представлення авторського бачення на трактування категорії "фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору"; обґрунтування розподілу категорії "фінансова безпека держави" на підсистеми. Виділено та розкрито зміст ключових ознак оптимального стану фінансової безпеки держави, серед яких: ефективність та стабільність, достатність фінансових ресурсів, конкурентоспроможність та фінансова незалежність фінансової системи; захищеність інтересів у фінансовій сфері; розвиток фінансової системи держави. Проведено структуризацію категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту, а саме: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава; об'єднаний світовий фінансовий простір. Запропоновано трактування категорії "фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору", яке розглядається авторами як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору. Обґрунтовано розподіл категорії "фінансова безпека держави" на три підсистеми: безпека державних фінансів, до якої включено бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеку; безпека фінансового ринку, до якої включено банківську, грошово-кредитну та безпеку небанківського фінансового сектора; кібербезпека фінансового сектора.

The main tasks of the article are: the selection and disclosure of the content of key features of the optimal state of state's financial security; structuring of the category "financial security" according to the object of protection; representation of the author's vision on the interpretation of the category "financial security of the united world financial space"; substantiation of the division of the category "state's financial security" into subsystems. The key features of the optimal state of the state's financial security are highlighted and disclosed, among them: efficiency and stability, sufficiency of financial resources, competitiveness and financial independence of the financial system; protection of interests in the financial sphere; development of the state's financial system. The structuring of the category "financial security" according to the object of protection has been carried out, namely: household; entity; industry (sector of economy); region; state; united world financial space. The article proposes the interpretation of the category "financial safety of the united world financial space", which is considered by the authors as conditions of development of the global financial system in which the consequences of globalization do not cause negative processes in the integration process and do not interfere with the creation of favorable financial conditions for the development of the world financial space. The division of the categories "state's financial security" into three subsystems is grounded: public finance security, which includes budget, debt, currency and tax security; security of the financial market, which includes banking, monetary and safety of the non-banking financial sector; cyber security of the financial sector.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, економічна безпека, фінансова система, кібербезпека.

Key words: security, financial security, economic security, financial system, cyber security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблемам висвітлення структури економічної та фінансової безпеки держави, як зазначає Д. Басс [5, с. 8], притаманний плюралізм

думок, однак, сучасні дослідники є одностайними в тому, що безпека фінансова є важливою складовою економічної безпеки. У свою чергу фінансова безпека розглядається ба-

гатьма дослідниками як надсистема, що складається з таких безпек як бюджетна, валютна, боргова, кредитна, інвестиційна, податкова та інші. Відповідно аналіз методологічних засад систематизації фінансової безпеки держави в умовах глобалізаційних процесів є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існують різні погляди на класифікацію та виокремлення типів безпеки. Так, в юридичній енциклопедії за ред. Ю.С. Шемученка [22] виділяють такі типи: за суб'єктами (особиста, колективна, національна та інші); за масштабом (локальна, регіональна, міжнародна); за сферами (економічна, політична, військова та інші).

Грунтовний внесок у дослідження методологічних засад систематизації фінансової безпеки держави внесли такі вчені: О. Барановський [4], М. Єрмошенко [9], О. Підхормний [14], Н. Прокопенко [21] та інші, однак, в умовах глобалізаційних процесів та впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, на нашу думку, аналіз структуризації категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту та місця фінансової безпеки у структурі національної безпеки держави вимагає підвищеної уваги дослідників.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними завданнями дослідження є: виділення та розкриття змісту ключових ознак оптимального стану фінансової безпеки держави; проведення структуризації категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту; представлення авторського бачення на трактування категорії "фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору"; обґрунтування розподілу категорії "фінансова безпека держави" на підсистеми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування держави має враховувати вплив чинників, що можуть суттєво змінити її рівень, взаємозв'язок та взаємний вплив розвитку окремих елементів фінансової безпеки.

Розгляд безпекової проблеми в економічному контексті отримав початок у Сполучених Штатах Америки у 30-і роки, коли світова криза фактично паралізувала економіку держави та надала поштовх до невідкладних реакцій, направлених на нівелювання загроз націо-

нальній безпеці в економічній площині. У 1934 р. було створено Федеральний комітет з економічної безпеки [1], який, однак, був покликаний опікуватись переважно економічною безпекою приватних осіб, протистояти їх безробіттю, захищати від погіршення фінансового стану. На рівні держави економічна безпека розглядалась лише в деяких аспектах, таких як озброєння, економічне протистояння держав, пошук балансу між ефективністю та конкурентоздатністю економіки й структурою та обсягами витрат на оборону.

Як зазначає Д. Басс [5, с. 7], самостійного значення економічна безпека держави стала набувати після краху біполярного світу, що спричинило виникнення зацікавленості науковців безпековою проблематикою в економічному сенсі. Західний підхід до окресленої проблематики характеризується відносно вузьким розумінням поняття "економічна безпека держави" як її захищеності від зловмисних, недружніх дій супротивника, від зовнішніх загроз.

У ДСТУ 2293-99 безпека розглядається як "стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди" [8].

Однією з перших держав, які розглянули поняття "економічна безпека" з іншого ракурсу, була Японія. Так, у Міністерстві зовнішньої торгівлі і промисловості цієї країни у 1982 році представлено аналітичну записку, в якій економічна складова поняття "безпека" розглядалась як стан захищеності економіки від загроз, що виникають у процесі впливу міжнародних факторів, переважно економічними, а не військовими засобами.

В Україні поняття "економічної безпеки", підсистемою якої є фінансова безпека, давно увійшло до офіційної законодавчої лексики, зайнявши важливе місце в економічних дискусіях. Процес формування фінансової безпеки держави має відбуватися на основі визначення наукової теорії, стратегії й тактики, концепції, здійснення відповідної державної політики, застосування комплексу визначених способів, засобів, методів і напрямів забезпечення фінансової безпеки.

Погоджуємось із науковою позицією А.С. Марини [12, с. 22], що забезпечення фінансової безпеки держави має відбуватись у двох напрямках: підтримання захищеності інтересів суб'єктів фінансової системи та сприяння сталому розвитку фінансових ринків та інститутів держави.

Відповідно до концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [20] характерними ознака-

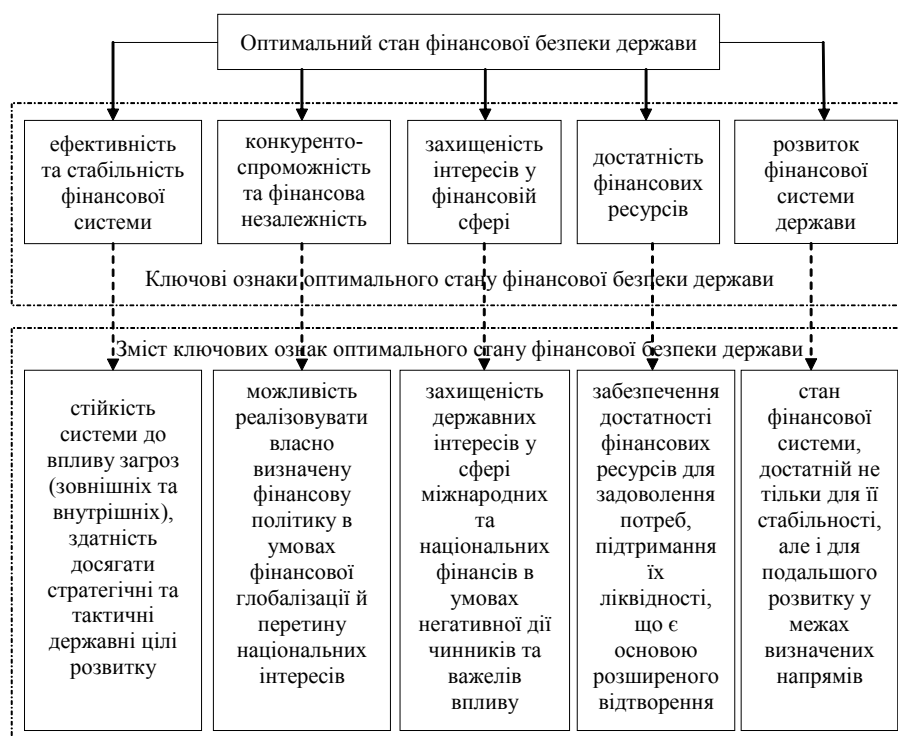

Рис. 1. Ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави

Джерело: систематизовано авторами на основі [11; 13].

ми фінансової безпеки вважається економічне зростання держави, стійкість до загроз (внутрішніх і зовнішніх), збалансованість, здатність сприяти ефективному функціонуванню національної економіки.

Лазарева А.П. до основних елементів фінансової безпеки відносить [11, с. 91]: ефективність, незалежність та конкурентоспроможність фінансової системи, однак, на нашу думку, ці характеристики системи доцільніше розглядати як ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави (рис. 1), а не як її елементи.

Фінансова безпека є однією з найважливіших елементів економічної безпеки. Забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки — основа виконання всіх пріоритетних завдань сучасної держави. На нашу думку, значущість формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування України з часом тільки зростає, що підтверджується так:

— небезпечний рівень державного та гарантованого державою боргу, його загрозлива структура та значне навантаження на бюджет країни у вигляді все більших сум, що витрачаються на його обслуговування;

— неконтрольований рівень тіньової економіки, активне функціонування систем виведення капіталу з податкової системи держави за

кордон та "відмивання грошей", низький рівень податкової культури;

— відсутність активного та результативного розвитку фондового ринку;

— невиконання бюджетів всіх рівнів, багаторазові коригування планових бюджетних показників, спричинені розладом загальної системи державних фінансів;

— нестабільна податкова політика держави, що негативно відбивається на інвестиційній активності на території України;

— безпрецедентно низький рівень довіри населення до фінансових установ держави;

— глобалізація фінансових процесів, стрімке формування потоків світових грошей, які фактично не

контролюються національними урядами.

Погоджуємось із науковою позицією О.І. Барановського [4] стосовно того, що поняття "фінансова безпека" комплексно охоплює безпеку на рівні окремого громадянина, домашніх господарств і населення в цілому, суб'єктів господарювання (серед яких підприємці, установи, підприємства та організації), а також регіонів, секторів економіки та держави в цілому, міждержавних утворень і світової спільноти. Враховуючи те, що саме фінанси є основою економіки країни та сукупністю економічних відносин, що створюються у процесі обороту грошових коштів, фінансова безпека є окремою пріоритетною підсистемою економічної безпеки. У зв'язку з цим проблема формування захисних механізмів та забезпечення гідного рівня фінансової безпеки держави є важливою, враховуючи її зв'язок з усіма прошарками населення, приватними підприємцями, галузями національного господарства, взагалі суспільством і державою в цілому.

Фінансова безпека обов'язково відноситься до певного об'єкта (домогосподарство, суб'єкт господарювання, регіон, галузь економіки, держава, об'єднаний світовий фінансовий простір) і не може існувати самотійно, відповідно, вважаємо доцільним здійснити структуризацію категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту (рис. 2).

Так, аналіз трактувань понять "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту, наведених на рисунку 2, дозволяє зробити висновок, що фінансова безпека фактично є умовами, в яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство в цілому та кожна особистість, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків, що обґрунтовує думку про наявність взаємозалежного зв'язку між всіма об'єктами захисту та фінансовою безпекою держави в цілому.

Нами виділено ще один структурний елемент категорії "фінансова безпека", визначений відповідно до об'єкта захисту, а саме фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору, яке розглядається авторами як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [20] зазначено, що фінансова безпека включає наступні складові: в бюджетній сфері, у сфері управління боргом корпоративного сектору, державним та гарантованим державою боргом, сфері фінансів реального сектору економіки, податковій сфері, сфері валютного ринку, банківській сфері та у сферах функціонування небанківського фінансового сектору та фондового ринку.

На наш погляд, декомпозиція формування фінансової безпеки має проводитись з урахуванням тих складових, що містять фінансові відносини або базуються на них.

На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [9, с. 47] фінансова безпека включає наступні сектори: грошово-кредитний, бюджетний, інвестиційний, банківський, валютний, страховий і фондовий.

У Конституції України [10] зазначено, що забезпечення інформаційної та економічної безпеки є справою всього народу та державною

Рис. 2. Структуризація категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту

Джерело: удосконалено авторами.

функцією. Водночас, проаналізувавши статті Конституції, з'ясовано, що в основному Законі України взагалі не згадується поняття фінансової безпеки.

Протягом 2003—2017 рр. основним законом у сфері національної безпеки був закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 р. № 964-IV [19], який втратив чинність на підставі закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р. [18]. Зауважимо, що в законі [19] фактично була представлена структура національної безпеки України, яка складалась з безпеки: у зовнішньополітичній сфері; в інформаційній сфері; у внутрішньополітичній сфері; у сфері державної безпеки; в економічній сфері; у науково-технологічній сфері; у сфері безпеки державного кордону та воєнній сфері України; у соціальній та гуманітарній сферах; у сфері цивільного захисту; в екологічній сфері. Крім того, для кожної із зазначених сфер національної безпеки було виділено основні загрози.

В оновленому законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII "Про національну безпеку України" [18] зазначено, що державна безпека охоплює захищеність територіальної цілісності, державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, а також інших національних інтересів від загроз невоєнного харак-

теру (потенційних та реальних), однак, структура національної безпеки України чітко не представлена, що, на нашу думку, погіршує процес формування стратегій забезпечення окремих сфер національної безпеки.

Погоджуємось із думкою Д. Басса [5, с. 5—6], який звертає увагу на те, що чинне законодавство у безпековій сфері має тенденцію до змін, але є далеким від досконалості, так, науковці не мають можливості використати законодавчо затверджене поняття "фінансової безпеки", бо у Законі України "Про національну безпеку України" [18] не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки. Тільки аналізуючи напрями політики держави у фінансовій сфері, можливо сформулювати висновок щодо виокремлення фінансової безпеки як окремої складової економічної та, відповідно, національної безпеки держави.

Представимо авторський погляд на класифікацію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави на рисунку 3.

Так, на нашу думку, категорія "фінансова безпека держави" умовно розподіляється на три підсистеми:

- безпека державних фінансів, до якої доцільно включати бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки;
- безпека фінансового ринку, до якої включені банківська, грошово-кредитна та безпека небанківського фінансового сектора;
- кібербезпека фінансового сектора.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізувавши методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави, було зроблено наступні висновки:

1. Виділено та розкрито зміст ключових ознак оптимального стану фінансової безпеки держави, серед яких: ефективність та стабільність, достатність фінансових ресурсів,

конкурентоспроможність та фінансова незалежність фінансової системи; захищеність інтересів у фінансовій сфері; розвиток фінансової системи держави.

2. Проведено структуризацію категорії "фінансова безпека" відповідно до об'єкта захисту, а саме: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава; об'єднаний світовий фінансовий простір.

3. Запропоновано трактування категорії "фінансова безпека об'єданого світового фінансового простору", яке розглядається авторами як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору.

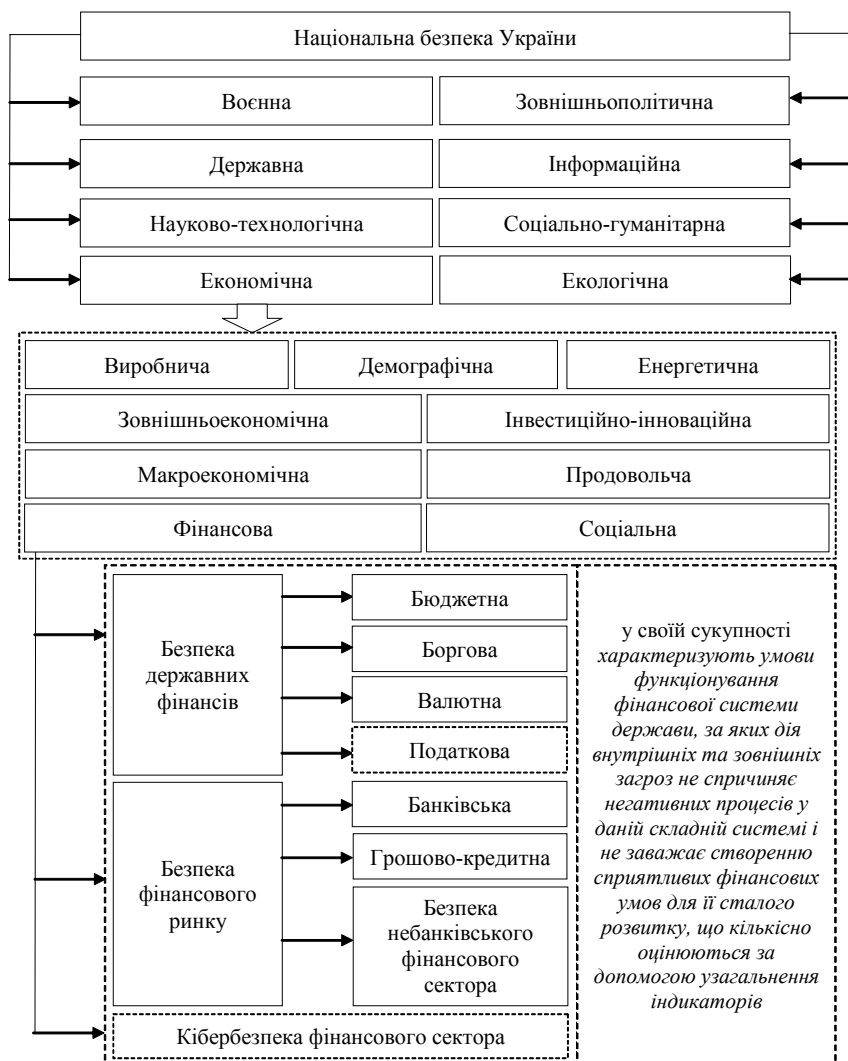

Рис. 3. Системна таксономія фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави*

Джерело: систематизовано авторами на основі [6; 17; 7].

4. Обґрунтовано розподіл категорії "фінансова безпека держави" на три підсистеми: безпека державних фінансів, до якої включено бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки; безпека фінансового ринку, до якої включено банківську, грошово-кредитну та безпеку небанківського фінансового сектора; кібербезпека фінансового сектора.

Література:

1. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. 29 June 1934 // Social Security in America. Appendix XIII [Online], available at: <https://goo.gl/hqCZER>
2. Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine / Inna Korol, Anastasiya Poltorak // *Baltic Journal of Economic Studies*. — 2018. — Vol. 4 (2018). — No. 1. — P. 235—241. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>
3. Sirenko N. State and tendencies of inter-governmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization / Natalia Sirenko, Inna Baryshevskaya, Anastasiya Poltorak, Nataliia Shyshpanova // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. — 2018. — Vol. 2. — no. 25 (2018). — P. 157—164. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i25.136489>
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. — К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2004. — 759 с., С. 52—53.
5. Басс Д.Я. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України / Д.Я. Басс // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. — 2016. — № 3. — С. 5—10.
6. Бочкарьова Т.О. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України / Т.О. Бочкарьова, О.С. Журавка // *Економіка. Фінанси. Право*. — 2015. — № 6 (1). — С. 57—65.
7. Викалюк М.І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових [Електронний ресурс] / М.І. Викалюк // *Ефективна економіка*. — 2012. — № 10. — Режим доступу: <https://goo.gl/PL2373>
8. ДСТУ 2293-99. Охорона праці терміни та визначення основних понять: Державний стандарт України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/wHBDGZ>
9. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. моногр. / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. — К.: Національна академія управління, 2010. — 232 с.
10. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — 1996. — Режим доступу: <https://goo.gl/6ENskN>
11. Лазарева А.П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміщення / А.П. Лазарева // *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. — 2014. — Вип. 27. — С. 88—94.
12. Марина А.С. Фінансова безпека країни в умовах фінансової інтеграції: концептуальні положення / А.С. Марина // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. — 2013. — Т. 18, Вип. 2(1). — С. 22—25.
13. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення / О. Мелих // *Економічний аналіз*. — 2013. — Т. 12(2). — С. 266—272.
14. Підхомний О.М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири / О.М. Підхомний; Львівський національний університет імені Івана Франка; дис. д-ра екон. наук за спец. 08.00.08. — Львів, 2015. — 455 с.
15. Полторак А.С. Архітектура наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері / А.С. Полторак // *Modern economics*, 2018. — № 10. — С. 89—96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15)
16. Полторак А.С. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України / А.С. Полторак, Н.О. Тусова // *Економічний форум*. — 2018. — № 2. — С. 224—330.
17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2013. — Режим доступу: <https://goo.gl/JE1TQc>
18. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — 2018. — Режим доступу: <https://goo.gl/GJnhcg>
19. Про основи національної безпеки України: закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (втратив чинність) [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — 2003. — Режим доступу: <https://goo.gl/pncDKW>
20. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : концепція від 15.08.2012 № 569-р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. — 2012. — Режим доступу: <https://goo.gl/LenZJ7>
21. Прокопенко Н.С. Фінансова і податкова безпека підприємств аграрного сектора /

Н.С. Прокопенко, О.О. Лемішко // Агросвіт. — 2011. — № 2. — С. 16—19.

22. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Під ред. Ю.С. Шемученко. — К.: Наукова думка, 1998. — Т. 1. — С. 207.

References:

1. Committee on Economic Security (1934), "Social Security in America", Appendix XIII, [Online], available at: <https://goo.gl/hqCZER> (Accessed 01 November 2018).

2. Korol, I. and Poltorak, A. (2018), "Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4, no. 1, pp. 235-241. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241> (Accessed 01 November 2018).

3. Sirenko, N. Baryshevskaya, I. Poltorak, A. and Shyshpanova, N. (2018), "State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, no. 25, pp.157-164. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489> (Accessed 01 November 2018).

4. Baranovs'kyj, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)], Kyiv. Nats. Torh.-ekon. Un-t, Kyiv, Ukraine.

5. Bass, D.Ya. (2016), "Financial Security as a Component of Ukraine's Economic Security", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 3, pp. 5—10.

6. Bochkar'ova, T.O. and Zhuravka, O.S. (2015), "Financial security of the modern insurance market of Ukraine", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 6 (1), pp. 57—65.

7. Vykliuk, M. I. (2012), "The structure of the financial security of the region and the characteristics of its components", *Efektivna ekonomika*, [Online], available at: <https://goo.gl/PL2373> (Accessed 01 November 2018).

8. State standard of Ukraine (1999), "Occupational safety terms and definitions of key concepts", [Online], available at: <https://goo.gl/wHBDGZ> (Accessed 01 November 2018).

9. Yermoshenko, M.M. and Horiacheva, K.S. (2010), *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [Financial Component of Economic Security: State and Enterprise], Natsional'na akademiia upravlinnia, Kyiv, Ukraine.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine"*,

available at: <https://goo.gl/6ENskN> (Accessed 01 November 2018).

11. Lazareva, A.P. (2014), "Financial security of the country: threats and main directions of displacement", *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 27, pp. 88—94.

12. Maryna, A.S. (2013), "Financial Security of the Country in the Conditions of Financial Integration: Conceptual Provisions", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, vol. 18, no. 2(1), pp. 22—25.

13. Melykh, O. (2013), "Financial security of the state: essence, evaluation criteria and preventive measures of strengthening", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 12 (2), pp. 266—272.

14. Pidkhomnyj, O.M. (2015), "Financial Security of Ukraine: Methodology of Analysis and Strategic Guidelines", *Abstract of dissertation, Finance and Credit L'vivskiy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine*.

15. Poltorak, A. (2018), "Architectonics effects of globalization in the financial sector", *Modern economics*, vol. 10(2018), pp.89-96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15) (Accessed 01 November 2018).

16. Poltorak, A.S. and Tusova, N.O. (2018), "Directions of improvement of methodical tools for assessing the state of financial security of Ukraine", *Ekonomichnyy forum*, vol. 2, pp. 224—330.

17. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: <https://goo.gl/JE1TQc> (Accessed 01 November 2018).

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"*, available at: <https://goo.gl/GJnhcg> (Accessed 01 November 2018).

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On the basis of national security of Ukraine"* (expired), available at: <https://goo.gl/pncDKW> (Accessed 01 November 2018).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), *The concept "About the approval of the Concept of ensuring national security in the financial sphere"*, available at: <https://goo.gl/LenZJ7> (Accessed 01 November 2018).

21. Prokopenko, N.S. and Lemishko, O.O. (2011), "Financial and tax safety of enterprises of the agrarian sector", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 16-19.

22. Shemuchenko, Yu.S. (1998), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018 р.

УДК 332.2 : 712.24 : 631.111

О. Р. Баран,
аспірант, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.72

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА АГРОЛАНДШАФТНІЙ ОСНОВІ

О. Baran,
postgraduate student, Lviv National Agrarian University, Dublyany

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE TERRITORY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON AGROLANDSCAPE BASIS

Доведено необхідність впровадження системи формування землекористувань на агроландшафтній основі, що змінює порядок планування, здійснення, економічного стимулювання, контролю виконання робіт щодо організації території сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано сутність та концептуальні положення організації території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі. Сформульовано основні принципи і визначено завдання агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств. Запропоновано алгоритм агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств, що ґрунтується на комплексному аналізі екологічних, економічних та соціальних умов конкретного господарства та передбачає такі етапи, як оцінка ресурсного потенціалу; планування проекту організації території; складання проекту землеустрою; оцінка ефективності проектних рішень. Вказаний алгоритм дає змогу господарствам максимально використовувати власні ресурси, забезпечуючи відтворення природних ресурсів агроєкосистем. Запропоновано концептуальний підхід до забезпечення функціонування інструментарію організації території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі з урахуванням їх ресурсного потенціалу. Цей підхід передбачає підвищення ефективності аграрного виробництва та надає змогу забезпечити раціональне природокористування завдяки оптимізації використання ресурсів сільськогосподарським підприємством.

The article substantiates that the state and negative trends in the use and protection of agricultural land require the immediate implementation of measures to protect them, primarily through the arrangement of agricultural land. Therefore, the specific imperatives of the formation of the territory of farms on an agrolandscape basis become extremely important, since the creation of favorable ecological and economic conditions for increasing production and maintaining agroecosystems is possible only on this basis. The necessity of introducing a system of land use formation on an agrolandscape basis, which changes the order of planning, implementing, economic incentives, monitoring the implementation of work on the organization of the territory of agricultural enterprises, has been proved. The essence and conceptual provisions of the organization of the territory of agricultural enterprises on an agrolandscape basis are substantiated. The basic principles are formulated and the tasks of the agrolandscape organization of the territory of agricultural enterprises are defined. An algorithm for the agrolandscape organization of the territory of agricultural enterprises is proposed, based on a comprehensive analysis of the environmental, economic and social conditions of a particular farm and includes the following steps: assessment of the resource potential; project planning; drawing up the project of land management; evaluation of the effectiveness of design decisions. This algorithm allows farms to maximize their own resources, ensuring the reproduction of the natural resources of agroecosystems. A conceptual approach to the functioning of the toolkit for organizing the territory of agricultural enterprises on an agrolandscape basis, taking into account their resource potential, is proposed. This approach assumes an increase in the efficiency of agricultural production and makes it possible to ensure rational environmental management by optimizing the use of resources of an agricultural enterprise.

Ключові слова: сільське господарство, підприємство, територія, агроландшафт, організаційно-економічні інструменти, організація, природокористування.

Key words: agriculture, enterprise, territory, agrolandscape, organizational and economic instruments, organization, nature management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж останніх десятиріч стратегія отримання максимальної врожайності культур в умовах зростання техногенного навантаження

на землю спричинила деформацію структури земельних угідь і порушення базових елементів агроландшафтів, що в підсумку призвело до вагомої кризи відтворювального процесу в си-

стемі сільськогосподарського землекористування. Виснаження агроресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та екологічні наслідки від їх виробництв загрожують розбалансування системи природокористування і зрештою зниженням економічної ефективності господарювання. Таке становище зумовлює необхідність комплексного організаційно-економічного обґрунтування раціонального сільськогосподарського природокористування, що базується на агроландшафтному підході та забезпечує підвищення ефективності виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оптимального поєднання економічних та екологічних чинників у процесі формування землекористувань значну увагу приділено в роботах Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, О.І. Коваліва, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступеня, А.М. Третяка, О.І. Шкуратова та інших дослідників. Безпосередньо ландшафтні аспекти впорядкування території сільськогосподарських підприємств, як організаційно-територіальної основи для раціонального використання земельних угідь, відображено в працях С.Ю. Булигіна, Л.А. Гулько, Г.І. Грещук, Г.Д. Гуцуляка, В.М. Кривова, М.М. Миргород, Н.Є. Стойко та ін.

Незважаючи на безсумнівні позитивні результати їх досліджень необхідно відзначити, що сучасний етап трансформації земельних відносин ставить нові завдання перед аграрною наукою. Зокрема, на сьогодні важливим питанням є обґрунтування підходів до застосування інструментів формування землекористувань на агроландшафтній основі, що змінює порядок планування, здійснення, економічного стимулювання, контролю виконання робіт щодо організації території сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Стан та негативні тенденції у сфері використання і охорони сільськогосподарських земель потребують негайної реалізації заходів з їх захисту, насамперед шляхом впорядкування сільськогосподарських угідь. Так, конкретні імперативи формування території господарств на агроландшафтній основі набувають винятково важливого значення, оскільки створення сприятливих еколого-економічних умов для збільшення виробництва продукції і збереження агроєкосистем можливо тільки на таких засадах. Тому на сучасному етапі роз-

витку земельних відносин важливим завданням є обґрунтування організаційно-економічних засад організації території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою вдосконалення системи сільськогосподарського природокористування необхідним є розробка нової концепції організації території з урахуванням як економічних, так і екологічних чинників аграрного виробництва. З огляду на ці принципові положення, на нашу думку, слід зацентрувати увагу на екологічній складовій сучасного сільськогосподарського природокористування на агроландшафтній основі. Це дасть змогу закласти організаційно-територіальний фундамент для впровадження адаптивних і збалансованих систем землекористування.

Агроландшафтна організація території може забезпечити належні умови для ведення раціонального та ефективного сільськогосподарського землекористування. Крім того, цей підхід враховує природно-кліматичні характеристики території, що дає змогу передбачити та мінімізувати негативний вплив екологічних чинників і забезпечити оптимальні умови для поліпшення навколишнього природного середовища [1—5]. Загалом, агроландшафтна організація території — це багатокомпонентний динамічний комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення сільськогосподарської діяльності з урахуванням принципів адаптивного землеробства.

Так, удосконалення системи організації території в агроландшафтному аспекті на основі класичних принципів та узагальнення досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених [2; 4; 6; 7] дало змогу сформулювати концептуальні принципи та завдання агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств, якими, на нашу думку, слід керуватися. З-поміж них виокремимо такі:

— принцип науковості передбачає, що розроблення науково-методичних засад з організації території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі має ґрунтуватися на теоретико-прикладних дослідженнях взаємодії людини та довкілля; формування, поведінку, переміщення різних геосистем та їх природних елементів відповідно до законів землеробства і екології, а також з урахуванням агрономічних і землевпорядних норм раціонального землекористування;

— принцип розповсюдженості розкривається через заходи із агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств, які мають розповсюджуватися на всі землі сільськогосподарського призначення та всі підприємства аграрної сфери;

— принцип сумісності передбачає, що під час здійснення організації елементів території сільськогосподарських підприємств слід прагнути до екологічної рівноваги у створюваних антропогенних ландшафтах, які забезпечують життєві потреби суспільства з метою ефективнішого використання біоенергетичних ресурсів;

— принцип комплексності розкриває комплексний підхід до організації території сільськогосподарських підприємств та необхідність використання уніфікованих таксономічних одиниць;

— принцип профілактики передбачає, що організація території сільськогосподарських підприємств має носити превентивний характер на непорушених або відновлених землях;

— принцип адаптивності акцентує, що структура агроландшафту має визначатися із урахуванням закону відповідності фітоценозу своєму місцезнаходженню та сівозмінним масивам з різним складом культур (на кормових угіддях — за типом плодозміни);

— принцип природоохоронної спрямованості розкриває пріоритетність природних властивостей ландшафту перед організаційними та техніко-технологічними умовами, що надає змогу під час здійснення робіт із землеустрою не допустити необґрунтованого перерозподілу земель, а також територіальної організації сільськогосподарського виробництва, що завдаватиме шкоди довкіллю;

— принцип нормування передбачає доцільність визначення рівнів антропогенних впливів на сформовані агроєкосистеми для уникнення в них активізації незрівноважених та незворотних процесів, а також для підтримки сформованого агроландшафту в екологічно стійкому стані;

— принцип оптимізації структури земельних угідь проголошує, що під час організації та формування агроландшафтів має встановлюватися еколого-економічно обґрунтована структура угідь та співвідношення площ ріллі, кормових угідь, лісу, водних та інших об'єктів для кожного конкретного сільськогосподарського регіону, господарства та окремого його масиву за властивими їм місцевими природними умовами та біологічними особливостями вирощування культур;

— принцип ефективності окреслює реалізацію системи заходів, які забезпечать найефективніше соціо-еколого-економічне використання природно-ресурсного потенціалу території агроландшафту сільгосптоваровиробниками завдяки оптимальному співвідношенню угідь та структури посівних площ, науково обґрунтованих сівозмін, адаптивних технологій вирощування культур, наукової організації праці та інших чинників;

— принцип стійкості передбачає, що штучні агроєкологічні системи мають формуватися з урахуванням вимог просторового й видового різноманіття довкілля, що сприяє їх екологічній стійкості та динамічній рівновазі.

Зважаючи на викладені вище принципи, ключовими завданнями агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств є:

— розроблення пропозицій та перспектив організації використання й охорони земель, трудових і матеріально-технічних ресурсів, їх ощадливості та розширеного відтворення;

— формування та вдосконалення збалансованої системи землеводіння та землекористувань сільськогосподарських підприємств;

— комплексне виконання природоохоронних, соціальних та виробничих завдань у передпроектних і проектно-технічних розробках;

— створення організаційно-територіальних умов підприємств, які забезпечують збалансоване функціонування сільськогосподарських виробництв, впровадження прогресивних форм організації та оплати праці, вдосконалення складу і розміщення земельних угідь, сільськогосподарських культур, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін;

— розроблення системи заходів на рівні передпроектних та проектних розробок із землеустрою і використання альтернативного підходу для збереження й покращення якісних характеристик природних ландшафтів, відновлення і підвищення родючості ґрунту, рекультивації порушених земель внаслідок деградаційних та дефляційних процесів, опустелювання, підтоплення, а також запобігання іншим негативним явищам у землекористуванні;

— адаптація форм організації, шляхів використання земель до їх еколого-ландшафтного та агроєкологічного різноманіття, підвищення об'єктивності землеустрою, забезпечення стійкості й динамічності системи землекористувань та земельних відносин;

Таблиця 1. Алгоритм процесу організації території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі

Етап	Складові елементи	Основні умови
Оцінка ресурсного потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> систематизація агроландшафтної інформації; комплексний аналіз території за матеріалами зонування і районування 	<ul style="list-style-type: none"> оцінка правового режиму і умов землекористування; агроекологічні умови і природно-ресурсний потенціал господарства; соціально-економічний стан господарства та ефективність діяльності; якісний стан та умови використання природних ресурсів
Планування проекту організації території	<ul style="list-style-type: none"> планування виробничої програми; зонування території 	<ul style="list-style-type: none"> складання виробничої програми використання ресурсів з урахуванням ресурсного потенціалу; еколого-господарське зонування, яке накладається на карту з розміщеними територіями обмежень і обтяжень у використанні земель
Складання проекту землеустрою	<ul style="list-style-type: none"> розміщення виробничих підрозділів; розміщення інфраструктурних об'єктів; організація та впорядкування угідь і сівозмін 	<ul style="list-style-type: none"> встановлення організаційно-виробничої структури господарства, складу, кількості і розмірів виробничих підрозділів; розміщення господарських центрів; розміщення земельних масивів виробничих підрозділів; розміщення внутрішньо-господарських магістральних доріг, інженерних споруд та об'єктів загально-господарського призначення; встановлення структури угідь, їх трансформація та поліпшення; організація та впорядкування системи сівозмін (встановлення типів, видів, кількості, розмірів і розміщення сівозмін, розміщення не сівозмінних ділянок) на основі матеріалів зонування; потреби польових культур щодо екологічних чинників зростання в агроландшафтах; відмінності природних умов агроландшафту і адаптивні сорти сільськогосподарських культур
Оцінка ефективності проектних рішень	<ul style="list-style-type: none"> розрахунок показників ефективності заходів у межах проекту організації території 	<ul style="list-style-type: none"> оцінка потенційних можливостей ефективності агроландшафтів з урахуванням екологічних умов та антропогенних можливостей території за основними індикаторами

Джерело: сформовано автором на основі [7—11].

— формування агроландшафтів, як цілісності природно-господарських елементів, із використанням в агроекосистемах базових чинників саморегуляції землекористувань і регіонів загалом;

— типізація земель та оптимізація структури угідь у процесі визначення їх складу і співвідношення на основі застосування належних оптимізаційних методів для ефективного використання природно-ресурсного потенціалу кожної конкретної земельної площі у цілісній системі функціонування агроландшафту й ощадливості з метою реалізації низки саморегулюючих і середовищеутворювальних заходів;

— формування екобезпечної та стійкої структури агроландшафтів, де створення екологічно стабілізуючих меж відбуватиметься з урахуванням екологічної ємності агроландшафту, що обґрунтовано системою екологічного нормування, у т.ч. і природоохоронного;

— обґрунтування методів ресурсозбереження та прибутковості господарювання в системі організації території сільськогосподарських

підприємств на агроландшафтній основі, а також удосконалення методики складання технічного, еколого-економічного та соціального обґрунтування дослідних проектів землеустрою.

Так, перехід до агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств, чільним завданням якої є стійке відтворення ресурсів та довкілля, обумовлено необхідністю підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки використання земель із максимально можливим збереженням природних механізмів саморегулювання та самовідтворення агроландшафтів.

Однак лише після ретельної оцінки своїх можливостей і вибору спеціалізації, сільськогосподарське підприємство може бути готове до агроландшафтної організації території. Вважаємо за необхідне організацію території сільськогосподарських підприємств на агроландшафтній основі здійснювати в кілька етапів (табл. 1): оцінка ресурсного потенціалу; планування проекту організації території; складання проекту землеустрою; оцінка ефективності проектних рішень.

Процес організації території сільськогосподарського підприємства на агроландшафтній основі доцільно починати з детальнішого проведення підготовчих робіт, а саме, аналізу його ресурсного потенціалу, в процесі якого здійснюється збір, узагальнення та систематизація матеріалів, а також розробка основних рекомендацій, що характеризують стан земельних ділянок, соціально-економічний стан господарства, ефективність діяльності, якісний стан та умови використання природних ресурсів.

Основною умовою цієї оцінки є комплексність, що передбачає детальний аналіз агроекологічних властивостей територій за допомогою спеціального районування та класифікації земель з урахуванням комплексу чинників. Агроландшафтне обґрунтування розширює склад заходів, передбачених землепорядним проектуванням, надає змогу визначати відповідні рішення різноспрямованих завдань зі стійкості організації території і динаміки форм управління і організації виробництва, виробничих відносин, ринкових умов господарювання.

Вияткове місце у структурі підготовчих робіт посідає комплексне польове (стаціонарне чи експедиційне) ландшафтно-екологічне дослідження усієї площі сільськогосподарських підприємств для визначення допустимої експлуатації будь-якої земельної ділянки, зважаючи на нинішні агротехнологічні вимоги. Під час проведення підготовчих польових робіт слід зібрати повні дані, що надасть змогу встановити майбутню доцільність використання визначеної земельної ділянки у розрізі кожного виду угідь та окреслити це у планово картографічних матеріалах [8; 9].

Важливим етапом організації території на агроландшафтній основі є планування відповідного проекту. На цьому етапі визначаються: ймовірні варіанти внутрішньогосподарської спеціалізації, структура посівних площ та сільськогосподарських угідь, показники потенційної врожайності та продуктивності сільськогосподарських угідь; складаються раціони повноцінної годівлі тварин та рівні їх продуктивності; встановлюються обсяги виробництва і показники ефективності господарювання. Зважаючи на викладені побажання власників сільськогосподарських підприємств та наявні у господарюванні ресурси, здійснюється розробка перспективного бізнес-плану відповідного підприємства, де обирається тип господарства та визначається виробниче ресурсне забезпечення (земельні, фінансові, трудові тощо), потім формуються і затверджуються завдання

для здійснення проектування. І зрештою, розкривається організаційно-виробнича структура аграрного підприємства, внутрішньогосподарська спеціалізація, розміщуються центральні садиби, виробничі підрозділи та господарські центри [9].

Характерною рисою розміщення центральних садиб сільськогосподарських підприємств, їхніх виробничих та господарських підрозділів за умови використання методу оцінювання ресурсного потенціалу під час розроблення проектів землеустрою є дотримання еколого-економічних, соціальних та будівельно-планових норм.

Елементами організації території є організація угідь і сівозмін з урахуванням облаштування екологічно однорідних ділянок. Залежно від типу організації території, упорядковуються сівозміни в частині розташування поля та відповідності необхідних культур, обираються робочі площі угідь, польових шляхів та польових станів, з урахуванням використання польового водопостачання, а також розміщення полезахисних лісових смуг, здійснюється проектування комплексу протиерозійних заходів, зокрема протиерозійне упорядкування території ріллі, кормових угідь (сінокосів і пасовищ), а також багаторічних насаджень тощо.

Визначальними особливостями агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств є ув'язування розташування агроландшафтних виділів (масивів, контурів, ділянок) з одиницями ландшафтного мікрозонування (урочища, фації) у межах об'єктів організації території (земельних масивів виробничих підрозділів, сівозмін, пасовищезмін, сінокосів, полів, робочих ділянок тощо) та формування на цій основі способів використання і охорони земель. У цьому процесі важливе значення належить саме агроландшафтному і агроекологічному районуванню. Такий взаємозв'язок надає змогу польовим агроценозам відтворювати природні співтовариства, забезпечуючи їх стабільність.

Контурне проектування лінійних елементів організації території агроландшафту дає змогу об'єднати виділені агроландшафтні смуги в систему збалансованого землекористування. У підсумку, сформовані агротехнічно та агроекологічно стійкі організаційно-територіальні одиниці агроландшафту утворюють об'єкт землекористування. Окрім того, особливістю агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств є їх превентивний характер на непорушених і відновлюваних земельних угіддях. На площах без меліоративно-

го забезпечення проводиться організація території із комплексом визначених заходів, що повною мірою усуває або, щонайменше, послаблює негативний вплив на ґрунтовий покрив та інші елементи агроландшафту [1; 10].

У процесі агроландшафтної організації на більш родючих і екологічно стійких до негативних наслідків господарської діяльності землях застосовують інтенсивні методи, а на землях, де існують ризики порушення екологічної стабільності (наприклад, ділянки з високим рівнем деградованості) планують поступове зниження рівня інтенсивності землекористування для утримання стійкості землеробства на певному рівні. Агроландшафтне обґрунтування організації угідь і сівозмін відбувається з урахуванням принципів агроекологічного розміщення однорідних робочих ділянок та формування полів згідно з показниками їх родючості. Так, кількість та обсяги робочих ділянок визначаються рівнем інтенсифікації рослинництва, величиною адаптивного потенціалу культур, технологій землекористування тощо. Залежно від характеристик території та господарської доцільності, межі робочих ділянок можуть змінюватись або лишатись постійними впродовж усього процесу землекористування.

Отже, організація території сільськогосподарських підприємств на основі використання агроландшафтного підходу має відтворювати практичну реалізацію проектних рішень із землеустрою сільськогосподарських підприємств (конкретних агроландшафтів), враховувати природоохоронні та екологічні вимоги, які слід декларувати в проектах внутрішньогосподарського землеустрою. Лише за цих умов територію можна буде розглядати як цілісну, взаємозалежну множину ландшафтних елементів, згрупованих між собою за певною (наприклад, ґрунтозахисною) властивістю.

Завершальним етапом процесу організації території є проведення землепорядної та екологічної експертизи проектів, які нададуть змогу оцінити ефективність проектних рішень щодо впровадження заходів організації території сільськогосподарського підприємства на агроландшафтній основі. Такий інструментарій дасть можливість після проектування визначити якість виконаної роботи і обрати оптимальний варіант організації території.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Агроландшафтна організація території сільськогосподарських підприємств, керуючись стратегічними напрямками реконструкції

землеволодінь та землекористувань, імплементації соціально-економічної сфери в природну систему саморегуляції, розв'язує водночас загальне прикладне завдання розвитку і розміщення агровиробництва. До того ж безпосередньо впливає на врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність угідь, заощадливість виробничих витрат, скорочення капіталовкладень, на здійснення землеустрою, збереження і підвищення ґрунтової родючості, а також сприяє зменшенню залежності розміру та якісних характеристик урожаю, затратності сільськогосподарського виробництва від природних чинників.

У перспективі з метою економічного обґрунтування проектів агроландшафтної організації території сільськогосподарських підприємств доцільно розробити систему показників, які розкривають відповідність способів використання земель їх якісному стану, що характеризують проектовану екологічну інфраструктуру. Склад економічних показників доцільно розширити за допомогою оцінки рівня використання земель різної якості.

Література.

1. Гуцуляк Г.Д., Гуцуляк Ю.Г. Концептуальні засади системної організації сільськогосподарських ландшафтів // Збалансоване природокористування. — 2018. — № 1. — С. 17—21.
2. Добряк Д.С., Шкуратов О.І. Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України // Збалансоване природокористування. — 2018. — № 1. — С. 6—17.
3. Грещук Г.І. Землевпорядний механізм управління земельними ресурсами в сільському господарстві // Економічний дискурс. — 2017. — № 3. — С. 101—108.
4. Гераськин М.М. Сущность и современные задачи землеустройства на агроландшафтной основе // Землеустройство и земельный кадастр. — 2004. — № 1. — С. 70—76.
5. Primdahl J., Kristensen L., Busck A. The farmer and landscape management: different roles, different policy approaches // Geography Compass. — 2013. — Vol. 7 (4). — P. 300—314.
6. Carmona-Torres C., Parra-Lopez C., Groot J., Rossing W. Collective action for multi-scale environmental management: achieving landscape policy objectives through cooperation of local resource managers // Landscape and Urban Planning. — 2011. — Vol. 103 (1). — P. 24—33.
7. Гаращенко Т.В. Організаційно-економічне забезпечення агроландшафтної організації сільськогосподарського землекористування / АгроСвіт. — 2014. — № 23. — С. 39—42.

8. Дехканова Н.Н. Землеустройство сельскохозяйственных предприятий Кировской области на адаптивно-ландшафтной основе // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. — 2008. — № 11. — С. 60—63.

9. Краснянская Е.В. Влияние состава и соотношения угодий на экологическое состояние территории Воронежской области // Вестник Воронежского государственного аграрного университета. — 2011. — № 1 (28). — С. 196—199.

10. Недикова Е.В. Разработка методики формирования сельскохозяйственного природопользования в рамках становления крестьянских (фермерских) хозяйств на ландшафтно-экологической основе: монография. — Воронеж: ВГАУ, 2010. — 239 с.

11. Shkuratov O. Methodology for estimation of ecological safety in the agricultural of Ukraine // Scientific Papers: Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. — 2018. — Vol. 18. — Issue 3. — P. 379—386.

References.

1. Hutsuliak, H.D. and Hutsuliak, Yu.H. (2018), "The conceptual foundations of a system organization agricultural landscapes", *Balanced Nature Using*, vol. 1, pp. 17—21.

2. Dobriak, D.S. and Shkuratov, O.I. (2018), "Formation and development of market land relations in the territory of Ukraine", *Balanced nature using*, vol. 1, pp. 6—17.

3. Hreshchuk, H.I. (2017), "Land management mechanism of land resources management in agriculture", *The economic discourse*, vol. 3, pp. 101—108.

4. Heras'kyn, M.M. (2004), "Essence and modern tasks of land management on the agro-landscape basis", *Land management and land cadastre*, vol. 1, pp. 70—76.

5. Primdahl, J. Kristensen, L. and Busck, A. (2013), "The farmer and landscape management: different roles, different policy approaches", *Geography Compass*, vol. 7 (4), pp. 300—314.

6. Carmona-Torres, C. Parra-Lopez, C. Groot, J. and Rossing, W. (2011), "Collective action for multi-scale environmental management: achieving landscape policy objectives through cooperation of local resource managers", *Landscape and Urban Planning*, vol. 103 (1), pp. 24—33.

7. Harashchenko, T.V. (2014), "Organizational and economic provision of the agricultural landscaping organization of agricultural land use", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 39—42.

8. Dekhkanova, N.N. (2008), "Land management of agricultural enterprises of the Kirov region on an adaptive landscape basis", *Land management, cadastre and land monitoring*, vol. 11, pp. 60—63.

9. Krasnyanskaya, Ye.V. (2011), "The influence of the composition and proportion of land on the ecological state of the territory of the Voronezh region", *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, vol. 1 [28], pp. 196—199.

10. Nedikova, Ye.V. (2010), *Razrabotka metodiki formirovaniya selskokhozyaystvennogo prirodopolzovaniya v ramkakh stanovleniya krestyanskikh (fermerskikh) khozyaystv na landshaftno-ekologicheskoy osnove: monografiya* [Development of methods for the formation of agricultural environmental management in the framework of the formation of peasant (farmer) farms on a landscape-ecological basis: monograph], *Voronezhskiy gosudarstvennyy agrarnyy universitet*, Moscow, Russia.

11. Shkuratov, O. (2018), "Methodology for estimation of ecological safety in the agricultural of Ukraine", *Scientific Papers: Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 18, no. 3, pp. 379—386.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА